

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI**

**TURİZMİN SOSYO-KÜLTÜREL BELİRLEYİCİLERİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Selman BAYRAKCI

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Ceyhun Can ÖZCAN**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	SELMAN BAYRAKCI
	Numarası	148112013020
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI
	Programı	DOKTORA
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. CEYHUN CAN ÖZCAN
	Tezin Adı	TURİZMİN SOSYO-KÜLTÜREL BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Turizmin Sosyo-Kültürel Belirleyicileri: Türkiye Örneği” başlıklı bu çalışma 02/07/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof.Dr.	Çeyhan Can Özcan	
2	Doç.Dr.	Ceyhan Can ÖZCAN	
3	Prof.Dr.	Selmin KAYHAN	
4	Doç.Dr.	Tarık B.Ö.	
5	Dr.Çğr.Üyesi	M.Ş. CERRESE	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN KONYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selman BAYRAKCI		
	Numarası	148112013020		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	Turizmin Sosyo-Kültürel Belirleyicileri: Türkiye Örneği			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Selman BAYRAKCI

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selman BAYRAKCI		
	Numarası	148112013020		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		X
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ceyhun Can ÖZCAN		
Tezin Adı	Turizmin Sosyo-Kültürel Belirleyicileri: Türkiye Örneği			

Turizm, pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke açısından önemli bir sektördür. Dolayısıyla turizm, ülkeler açısından döviz geliri ve istihdam kaynağı olarak önem verilmesi gereken bir sektördür. Turizmin oluşturduğu bu ekonomik güç ile birlikte oluşacak olan turizm talebi de oldukça önem teşkil etmektedir.

Bu tezin amacı, Türkiye'nin turizm talebine yönelik sosyo-kültürel değişkenleri ve etkisini Panel Veri Analizi yöntemi ile analiz etmektir. Söz konusu analiz için Türkiye'ye 1996-2017 yılları arasında en çok ziyaretçi gönderen 19 ülke örneklem olarak alınmıştır.

Bu yıllar arasında oluşturulan veri seti içerisinde kişi başı gelir, toplam nüfus sayısı, kentleşme düzeyi, bireysel internet kullanımı, insani gelişim endeksi, eğitim düzeyi ve ölüm oranları gibi sosyo-kültürel değişkenler yer almaktadır. Söz konusu amaç doğrultusunda panel birim kök, panel eşbütünlük testleri ve eşbütünlük tahminleri yöntemleri kullanılmıştır.

Ampirik analizlerden elde edilen bulgular, oluşturulan modellerdeki değişkenlerin turizm talebi üzerinde beklenen etkileri gösterdiğine dair kanıtlar sunmaktadır. Bulgular, ekonomik değişkenlerin dışında sosyo-kültürel değişkenlerin de turizm talebi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Talebi, Sosyo-kültürel, Panel Veri, Eşbütünlük, Turizm Talebinin Belirleyicileri.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Selman BAYRAKCI		
	Student Number	148112013020		
	Department	Tourism Management		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Advisor/Supervisor	Doç. Dr. Ceyhun Can ÖZCAN		
Title of the Thesis/Dissertation	The Socio-Culturel Determinants of Tourism: The Case of Turkey			

Tourism is an important sector for many developed and developing countries. Therefore, tourism is a sector that needs to be given importance as a source of foreign exchange income and employment for countries. The demand for tourism that will be formed with this economic power created by tourism is also very important.

The aim of this thesis is to analyze Turkey's socio-cultural variables and their impact on the tourism demand with Panel Data Analysis method. For this analyze, 19 countries which the most send tourists to Turkey between the years 1996-2017 are taken as sample.

The data set created between these years includes socio-cultural variables such as per capita income, total population, urbanization level, individual internet use, human development index, education level and mortality rates. For this purpose, panel unit root, panel cointegration tests and cointegration estimator methods were used.

Findings from empirical analysis provide evidence that the variables in the models produced show the expected effects on tourism demand. The findings show that not only economic variables but also socio-cultural variables have a significant effect on tourism demand.

Keywords: Tourism Demand, Socio-cultural, Panel Data, Cointegration, Determinants of Tourism Demand.

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	--

ÖNSÖZ

Doktora tezimin tamamlanması için benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesine geldiğim günden beri hep yanımda olan ve tezin her aşamasını ilgi ile takip eden sayın danışmanım ve değerli hocam Doç. Dr. Ceyhun Can ÖZCAN'a, aynı şekilde göreve başladığım günden beri her alanda bana destek olan değerli hocam Doç. Dr. Yasin BİLİM'e, tez savunma esnasında tezime sağladıkları önemli katkılardan dolayı sayın hocalarım Prof. Dr. Selim KAYHAN, Prof. Dr. Çağatay ÜNÜSAN, Dr. Öğretim Üyesi Mustafa GERÇEKER ve Dr. Öğretim Üyesi Ferdi BİŞKİN'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca benim buralara gelmemde desteklerini her alanda hissettiğim, hayatımda çok önemli yerleri olan sevgili Eşime ve Oğluma şükranlarımı sunuyorum. Maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Babama da çok teşekkür ediyorum.

Benim başarılarımla her daim gurur duyan ve benim buralara gelmem de emeği çok olan rahmetli *Anneme* sevgilerimle, her daim yanımdasın...

Selman BAYRAKCI

SİMGELER VE KISALTMALAR

ARDL	: Kendine Bağımlı Gecikmesi Dağıtılmış Model
CCE	: Ortak İlişkili Etkiler Tahmincisi
CCEMG	: Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup Tahmincisi
CCEP	: Ortak İlişkili Etkiler Havuzlanmış Tahminci
CD	: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi
DOLS	: Dinamik En Küçük Kareler Tahmincisi
EKK	: En Küçük Kareler Tahmincisi
FMOLS	: Tam Uyarlanmış En Küçük Kareler Tahmincisi
MG	: Ortalama Grup Tahmincisi
PMG	: Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi
PTR	: Panel Eşik Regresyon Modeli
PSTR	: Panel Yumuşak Geçiş Regresyon Modeli
VAR	: Vektör Kendine Bağımlı Regresyon Modeli
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Modeli
UNWTO	: Birleşmiş Milletler Turizm Örgütü
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KBGSYH	: Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Metodu
LSDV	: Kukla Değişkenli En Küçük Kareler
GLS	: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Yaş Karakteristiği.....	21
Tablo 2. 1. Bağımlı Değişkenlerin Kullanımı (1960 – 2014)	108
Tablo 2. 2. Bağımsız Değişkenlerin Kullanımı (1960 – 2014)	109
Tablo 2. 3. Turizm Talebi Yaklaşımları (1960 – 2014)	110
Tablo 2. 4. Turizm Talebine Yönelik Literatür Taraması.....	120
Tablo 3. 1. Birinci Nesil Panel Birim Kök Testleri	130
Tablo 4. 1. Örneklem Ülkeler	138
Tablo 4. 2. Örneklem Ülkelerin Toplam Ziyaret Sayısı İçindeki Payı (2018).....	139
Tablo 4. 3. Değişkenlerin Açıklaması	139
Tablo 4. 4. Panel Birim Kök Testleri (Constant)	143
Tablo 4. 5. Panel Birim Kök Testleri (Constant+Trend)	144
Tablo 4. 6. Panel Eşbütünleşme Testleri (Model I)	146
Tablo 4. 7. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model I)	147
Tablo 4. 8. Panel Eşbütünleşme Testleri (Model II)	149
Tablo 4. 9. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model II)	150
Tablo 4. 10. Panel Eşbütünleşme Testleri (Model III)	151
Tablo 4. 11. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model III).....	153

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Turizm Talebine Etki Eden Faktörler.....	5
Şekil 1.2. Turizme Yönelik Toplam Talebi Oluşturan Temel Unsurlar.....	6
Şekil 1.3. Turizm Talebini Etkileyen Faktörler	10
Şekil 1.4. Turizm Talebinin Ekonomik Belirleyicileri	11
Şekil 1.5. Demografik Faktörler	20
Şekil 1.6. Psikolojik Faktörler	24
Şekil 1.7. Sosyo-Kültürel Faktörler	27
Şekil 1.8. Almanya'nın Kişi Başı GSYH.....	35
Şekil 1.9. Almanya'nın İnsani Gelişim Endeksi	36
Şekil 1.10. Rusya'nın Kişi Başı GSYH	40
Şekil 1.11. Rusya'nın İnsani Gelişim Endeksi	40
Şekil 1.12. İngiltere'nin İnsani Gelişim Endeksi	43
Şekil 1.13. İngiltere'nin Kişi Başı GSYH.....	44
Şekil 1.14. İran'ın Kişi Başı GSYH.....	47
Şekil 1.15. İran'ın İnsani Gelişim Endeksi	47
Şekil 1.16. Bulgaristan'ın Kişi Başı GSYH.....	50
Şekil 1.17. Bulgaristan'ın İnsani Gelişim Endeksi	51
Şekil 1.18. Gürcistan'ın Kişi Başı GSYH	55
Şekil 1.19. Gürcistan'ın İnsani Gelişim Endeksi	55
Şekil 1.20. Hollanda'nın İnsani Gelişim Endeksi	58
Şekil 1.21. Hollanda'nın Kişi Başı GSYH.....	59
Şekil 1.22. Fransa'nın Kişi Başı GSYH	63
Şekil 1.23. Fransa'nın İnsani Gelişim Endeksi.....	64
Şekil 1.24. Ukrayna'nın İnsani Gelişim Endeksi.....	67
Şekil 1.25. Ukrayna'nın Kişi Başı GSYH	68
Şekil 1.26. Yunanistan'ın İnsani Gelişim Endeksi	72
Şekil 1.27. Yunanistan'ın Kişi Başı GSYH.....	73
Şekil 1.28. Irak'ın İnsani Gelişim Endeksi	76
Şekil 1.29. Irak'ın Kişi Başı GSYH.....	77
Şekil 1.30. ABD'nin İnsani Gelişim Endeksi	80
Şekil 1.31. ABD'nin Kişi Başı GSYH.....	81
Şekil 1.32. Azerbaycan'ın İnsani Gelişim Endeksi.....	83
Şekil 1.33. Azerbaycan'ın Kişi Başı GSYH	84
Şekil 1.34. Belçika'nın İnsani Gelişim Endeksi	86
Şekil 1.35. Belçika'nın Kişi Başı GSYH.....	87
Şekil 1.36. İtalya'nın İnsani Gelişim Endeksi.....	90

Şekil 1.37. İtalya'nın Kişi Başı GSYH	91
Şekil 1.38. İsveç'in İnsani Gelişim Endeksi	94
Şekil 1.39. İsveç'in Kişi Başı GSYH.....	95
Şekil 1.40. Avusturya'nın İnsani Gelişim Endeksi	98
Şekil 1.41. Avusturya'nın Kişi Başı GSYH	99
Şekil 1.42. Polonya'nın İnsani Gelişim Endeksi	101
Şekil 1.43. Polonya'nın Kişi Başı GSYH.....	102
Şekil 1.44. Romanya'nın İnsani Gelişim Endeksi	105
Şekil 1.45. Romanya'nın Kişi Başı GSYH.....	106

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR	v
TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
TURİZM TALEBİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Turizm Talebi	4
1.2. Turizm Talebinin Özellikleri	7
1.3. Turizm Talebinin Belirleyicileri	9
1.3.1. Turizm Talebini Etkileyen Ekonomik Faktörler	10
1.3.1.1. Gayrisafı Yurtiçi Hasıla ve Kişi Başı Gelir	11
1.3.1.2. Gelir Dağılımı	13
1.3.1.3. Turistik Ürünlerin Fiyatı ve Turizm Talebinin Fiyat Esnekliği	13
1.3.1.4. Turizm Sektörünün Mevcut Durumu (Arz Kapasitesi)	14
1.3.1.5. Döviz Kuru	15
1.3.1.6. Uzaklık	16
1.3.1.7. Reklam ve Tanıtım	17
1.3.1.8. Sağlık	18
1.3.1.9. Ulaşım	18
1.3.1.10. Konjonktürel Durum (Ekonomik Dalgalanma)	19
1.3.2. Turizm Talebini Etkileyen Demografik Faktörler	19
1.3.2.1. Yaş	20
1.3.2.2. Cinsiyet	21
1.3.2.3. Aile Yapısı	22
1.3.2.4. Meslek	22
1.3.2.5. Eğitim	22
1.3.3. Turizm Talebini Etkileyen Psikolojik Faktörler	23
1.3.3.1. Motivasyon	24
1.3.3.2. Algılama	24
1.3.3.3. Öğrenme	25
1.3.3.4. Tutum	25
1.3.4. Turizm Talebini Etkileyen Siyasi ve Yasal Faktörler	25
1.3.5. Turizm Talebini Etkileyen Sosyo-Kültürel Belirleyiciler	27
1.3.5.1. Moda, Zevk ve Alışkanlıklar	27
1.3.5.2. Boş Zaman	28
1.3.5.3. Kentleşme Düzeyi	28
1.3.5.4. Kültür Düzeyi	28
1.3.5.5. Toplumsal Değer Yargıları ve Din	29
1.3.5.6. Nüfus	30

1.3.5.7.	Göç.....	31
1.3.5.8.	Suç Oranları.....	31
1.4.	Ülkelerin Ekonomik, Demografik ve Sosyo – Kültürel Özellikleri	32
1.4.1.	Almanya	33
1.4.2.	Rusya	37
1.4.3.	İngiltere	41
1.4.4.	İran	45
1.4.5.	Bulgaristan	48
1.4.6.	Gürcistan.....	52
1.4.7.	Hollanda	56
1.4.8.	Fransa.....	60
1.4.9.	Ukrayna	64
1.4.10.	Yunanistan	69
1.4.11.	Irak	74
1.4.12.	Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	78
1.4.13.	Azerbaycan.....	82
1.4.14.	Belçika	84
1.4.15.	İtalya	88
1.4.16.	İsveç	92
1.4.17.	Avusturya.....	96
1.4.18.	Polonya.....	100
1.4.19.	Romanya.....	103
İKİNCİ BÖLÜM.....	107
LİTERATÜR İNCELEMESİ	107
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	124
EKONOMETRİK METODOLOJİ	124
3.1. Panel Birim Kök Testleri.....	126
3.1.1.	Levin, Lin ve Chu (2002) (LLC) Testleri	127
3.1.2.	Im, Pesaran ve Shin (1997, 2003) (IPS) Testi	127
3.1.3.	Maddala ve Wu (1999) (MW) ve Choi (2001) Testleri	128
3.1.4.	Hadri (2000) Testi.....	129
3.2. Panel Eşbütünleşme Testleri	130
3.2.1.	Artık Tabanlı DF ve ADF testleri (Kao, 1999).....	131
3.2.2.	Pedroni (1999) Panel Eşbütünleşme Testleri.....	131
3.3. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmin Yöntemleri	132
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	134
BULGULAR.....	134
4.1. Modeller ve Veri Seti	134
4.1.1.	Modeller	134
4.1.1.1.	Model I.....	136
4.1.1.2.	Model II.....	137
4.1.1.3.	Model III.....	137
4.1.2.	Veri Seti.....	138

4.2. Turizm Talebini Etkileyen Sosyo-Kültürel Değişkenleri Belirlemeye Yönelik	
Ekonometrik Sonuçlar	141
4.2.1. Panel Birim Kök Testi Sonuçları	141
4.2.2. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Model I)	146
4.2.3. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model I)	147
4.2.4. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Model II)	149
4.2.5. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model II)	150
4.2.6. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Model III)	151
4.2.7. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model III)	153
SONUÇ	155
KAYNAKÇA	159

GİRİŞ

Ekonomik faaliyetlerdeki çarpan etkisi ile dünyanın en büyük sektörlerinden biri olan turizm endüstrisi; ulusal ve uluslararası düzeyde kazandığı dev yatırımları artıran ve iş hacmini geliştiren, gelir yaratan, döviz sağlayan, yeni istihdam alanları açan, sosyal ve kültürel hayatı etkileyen, siyasal bakımdan da önemli toplumsal ve insancıl fonksiyonların gerçekleştirilmesini kolaylaştıran bir niteliğe sahiptir. 1990'lı yıllardan itibaren hız kazanan küreselleşme eğilimi ile birlikte turizm sektöründe yaşanan gelişmeler, özellikle dikkatleri bu sektör üzerine çekmeyi başarmıştır (Özcan, 2016).

Uzun süren bir büyümenin ardından turizm, dünya ekonomisinin en büyük sektörlerinden biri haline gelmiştir. Turizm, ülkelere gelir getirmesi, ihracat kazançlarına ve istihdam olanaklarına katkılarında dolayı küresel ekonomik büyüme ve kalkınmaya güçlü bir teşvik sağlamaktadır. UNWTO (2018)'nin 2018 yılı verilerine göre turizm sektörü, küresel GSYH'nin ve istihdamın %10'unu; ihracatın %7'sini; hizmet ihracatının ise %30'unu oluşturmaktadır. Son yıllarda turizmde önemli bir büyüme yaşanmaktadır. Örneğin, 1950 yılında uluslararası turist sayısı 25 milyonken 1980 yılında 277 milyon, 1990 yılında 438 milyon, 2000 yılında 681 milyon ve 2009 yılında ise 880 milyon olarak gerçekleşmiştir. Son 10 yıllık değişim dikkate alındığında, 2009 yılında 880 milyon olan uluslararası turist sayısı, 2018 yılında ortalama %59 oranında artarak 1.4 milyar düzeyine ulaşmıştır. Ayrıca, 2009 yılında yıllık 117.6 milyar ABD doları olan turizm geliri, 2018 yılında ciddi bir artışla 1.7 trilyon ABD dolarına yükselmiştir (UNWTO, 2010; UNWTO, 2019).

Tüm bu ekonomik çıktılar doğrultusunda turizmin önemi, hemen her ülkede anlaşılmıştır. Dolayısıyla ülkeler, turizmden önemli bir pay alabilmek için bazı stratejiler belirleyerek politikalar üretmeye başlamıştır. Bu anlamda turistlerin varış yeri seçeneklerini belirleyen süreçlerin anlaşılması, ülkelerin turist sayılarını ve dolayısıyla turizm gelirini artırmak için önem arz etmektedir. Dolayısıyla rekabet arttıkça hükümetler, turizm kuruluşları ve turizm işletmecileri turistlerin seyahat güdülerini anlamaya çalışmaktadır. Bugüne kadar bu alandaki araştırmaların çoğu, toplam turist talebini tahmin etmek için ekonomik göstergeleri kullanmaya

odaklanmıştır (Garín-Muñoz ve Amaral, 2000; Lee ve Chang, 2008; Özcan, 2015; Sequeira ve Nunes, 2008; Yap ve Allen, 2011). Ancak turizm talebini belirlemek için sadece ekonomik faktörlerin yeterli olmadığı anlaşılmaktadır (Görmüş ve Göçer, 2010; Naudé ve Saayman, 2005). Ekonomik faktörlerin yanı sıra turizm talebini etkileyen sosyo-kültürel, demografik, politik, psikolojik, terör gibi pek çok önemli değişken de söz konusudur. Dolayısıyla turizm talebini analiz ederken ekonomik değişkenlerin dışındaki faktörleri de dikkate almak, turizm talebini belirlemede önem arz etmektedir. Bundan dolayı ekonomik belirleyicilerin dışında kalan sosyo-kültürel değişkenler, bu çalışmanın çıkış amacını oluşturmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde, turizm talebini analiz etmek için sosyo-kültürel belirleyicileri kullanan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir.

Söz konusu **tezin kapsamı**, Türkiye’yi 1996-2017 yılları arasında ziyaret eden ülkeler arasında, en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkeden (Türkiye’yi toplam ziyaret eden turistlerin %71,81’ini kapsamaktadır) oluşmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalar ışığında **tezin temel amacı**, Türkiye’ye en çok ziyaretçi gönderen ülkelerin sosyo-kültürel değişkenlerini belirlemek ve bu değişkenlerin turizm talebine etkisini belirlemektir. Ayrıca sonuçlar doğrultusunda Türkiye’ye turist gönderen ülkeler ile sosyo-kültürel belirleyiciler arasındaki öneme vurgu yaparak politika yapıcılara önerilerde bulunmak da çalışmanın alt amacını oluşturmaktadır.

Söz konusu amaç doğrultusunda **tezin yöntemi**, ekonometrik analiz yöntemlerinden panel veri analizidir. Panel veri analizi kapsamında ise panel birim kök, panel eşbütünlük ve panel eşbütünlük tahmincisi testleri kullanılmıştır.

Tezin önemi ilk olarak, turizm talebinin sosyo-kültürel değişkenlerinin modellenmesidir. İkinci olarak ise turizm talebini etkileyen sosyo-kültürel değişkenlerin, ekonometrik yöntemler kullanılarak analiz edilmesidir.

Bu anlamda çalışmada öncelikle turizm talebi, teorik anlamda açıklanmaktadır. Birinci bölümde konunun anlaşılabilmesi adına turizm talebi, turizm talebinin önemi, özellikleri ve talebi etkileyen faktörler, detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca, çalışma kapsamına alınan ülkelerin ekonomik, demografik ve sosyo-kültürel özelliklerine de birinci bölüm içerisinde yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise literatür kısmı yer almaktadır. İlgili literatür tarandıktan sonra bu bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde, sosyo-kültürel değişkenleri kullanan çalışmalara daha detaylı yer verilmiş olup turizm talebini diğer açıdan belirlemek için panel yöntemi kullanan çalışmalara ise sadece tablo içerisinde yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, analizlerde kullanılacak olan ekonometrik metodolojiye ilişkin çerçeve çizilmektedir. İlk olarak çalışmada panel veri analiz yöntemlerine ilişkin metodoloji açıklanmaktadır. Bölümün ilerleyen kısmında ise panel birim kök, panel eşbütünlük testleri ve eşbütünlük tahmincileri metodolojik olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, yapılan ekonometrik analizler neticesinde ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Bu çerçevede, öncelikle 1996–2017 yılları arasında Türkiye’ye ziyaretçi gönderen ülkelerin, ziyaretçi sayısı ortalamaları alınarak en çok ziyaretçi gönderen 19 ülke belirlenmiştir. Ardından Türkiye’yi en çok ziyaret eden 19 ülkenin sosyo-kültürel özelliklerinin etkisini belirlemek amacı ile üç Model oluşturulmuş ve değerlendirmeye alınmıştır. Derlenen verilerin durağan olup olmadığını belirlemek amacıyla öncelikle birim kök testi yapılmıştır. Daha sonra verilere panel eşbütünlük testi yapılarak, eşbütünlük ilişkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Son olarak, verilerin panel eşbütünlük ilişkisi tahminleri, (DOLS ve FMOLS) testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular özetlenmiş, benzer çalışmalar karşılaştırılmış ve politika önermelerinde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TURİZM TALEBİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Turizm talebinin kavramsal olarak incelemesinin yer aldığı birinci bölümde, talep kavramı, turizm talebinin özellikleri ve turizm talebine etki eden faktörler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Turizm talebine etki eden faktörler, turizm talebinin ekonomik faktörleri, demografik faktörleri, psikolojik faktörleri, siyasi ve yasal faktörleri ve sosyo – kültürel faktörleri olmak üzere 5 başlık altında incelenmiştir. Turizm talebi açıklandıktan sonra bu bölümün en sonunda araştırma kapsamına dahil edilen 19 ülkenin ekonomik, demografik ve sosyo – kültürel özelliklerine yer verilmiştir.

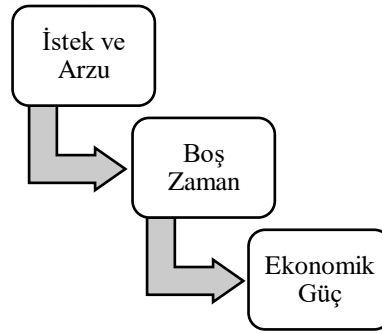
1.1. Turizm Talebi

Turizm, pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke açısından önemli bir sektördür. Dolayısıyla turizm, ülkeler açısından döviz geliri ve istihdam kaynağı olarak önem verilmesi gereken bir sektördür. Öyle ki turizm, bir ülkenin ekonomik gücünü artırmak ve refaha ulaşması için önemli bir sektör olarak görülmektedir. Turizmin oluşturduğu bu ekonomik güç ile birlikte oluşacak olan turizm talebi de oldukça önem teşkil etmektedir. Talep ise insanların belirli bir fiyata satın almak istedikleri ve satın alabilecekleri herhangi bir mal veya hizmet miktarı olarak tanımlanabilir (BPP Learning Media, 2011: 48).

Turizm talebi, yukarıda ifade edilen talep tanımı ile bağdaştırılarak oluşturulmuştur. Talebe ilişkin yapılan tanımlar, yazarların bilimsel alanlarına bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Örneğin, ekonomistlere göre talep, belirli bir dönem içerisinde kişilerin belirli bir fiyata almaya gönüllü oldukları mal ve hizmet miktarıdır. Psikologlara göre ise turizm talebi, motivasyon ve davranış bilimlerine dayanarak tanımlanmaktadır. Coğrafyacılar ise, sürekli işlerinin ve konutlarının bulunduğu yerden uzak mekanlardaki turistik olanakları ve hizmetleri kullanmak isteyen, seyahat etmekte ve/veya seyahat etme eğiliminde olan kişi sayısıdır (İçöz, 2007: 245). Buna göre turizm talebi, seyahat etme isteğinde bulunan ve bu isteğini karşılamaya imkan verecek kadar gelire sahip olan bireylerin miktarıdır. Benzer bir tanımla turizm talebi,

bir turistin belli bir fiyat seviyesi veya döviz kuru dahilinde elde etmek istediği ve fiilen elde etmeyi kabul ettiği turistik hizmet ve malların bütünüdür (Olalı ve Timur, 1988: 195).

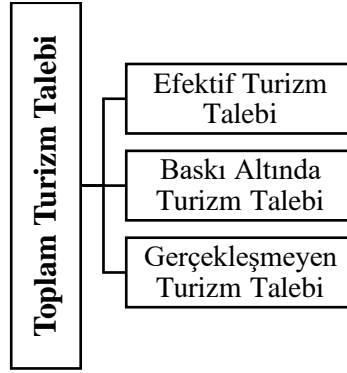
Yapılan tanımlamaların neredeyse hepsinde önemli olan üç özelliğten bahsedilmektedir. Öncelikle kişinin turizm olayına katılması için istek ve arzusunun olması gerekmektedir. İstek ve arzu oluşmadan diğer faktörler devreye giremeyecektir. İstek ve arzusunun oluşması ile birlikte bireyin ikinci faktör olan boş zaman devreye girmektedir. Boş zamanı oluşan birey, bu zaman diliminde istek ve arzularını gerçekleştirmek isteyecektir. Tam bu evrede oluşan istek ve arzusunun yerine getirilmesi için olmazsa olmaz olan ekonomik boyut ortaya çıkacaktır. Yeterli bir ekonomik güce de sahip olan birey, turizm olayına katılmak için tüm temel şartlarını sağlamış olacaktır. İstek ve arzusunu tatmin etmek için yeterli ekonomik güçten yoksun olan bireyin isteği, ekonomik olarak talep kapsamında değerlendirilememektedir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, aile, sağlık, çevre ve doğal koşullar gibi dış faktörlerin sabit kabul edilmesidir. Söz konusu üç özellik Şekil 1.1.'de gösterilmektedir.

Şekil 1.1. Turizm Talebine Etki Eden Faktörler

Kaynak: Literatürdeki tanımlar ışığında yazar tarafından derlenmiştir.

Turizm talebinin ekonomik kapsamda ölçülebilmesi için bazı unsurlarının dikkate alınması gerekmektedir. Belirtilen özelliklere sahip ve seyahat etme isteğinde olan ancak değişik nedenlerle (kişisel etkenler, arz kaynaklarının yetersizliği vb.) turizm hareketlerine doğrudan katılamayan kimselerin de göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Buna göre turizme yönelik toplam talep, üç temel bileşenden oluşmaktadır (İçöz, 2005: 104-105). Söz konusu turizm talebi bileşenlerini Şekil 1.2.'de görmek mümkündür.

Şekil 1.2. Turizme Yönelik Toplam Talebi Oluşturan Temel Unsurlar

Kaynak: İçöz (2005)

Şekil 1.2.'de yer alan turizm talebi bileşenlerine ilişkin açıklamalar aşağıda yer almaktadır (İçöz, 2005: 104-105).

i. Efektif (Gerçek) Turizm Talebi

Efektif turizm talebi, turizmde aktif bir şekilde yer alan ya da turizme katılmak için gerekli şartları sağlamış gerçek kişilerden oluşmaktadır. Buradan yola çıkarak efektif turizm talebi, turizm analizlerinde en yaygın kullanılan bileşenler arasında yer almaktadır. Örneğin, Antalya'ya tatile giden turistler ya da gitmek için rezervasyon yaptırarak ödemesini gerçekleştiren kişiler, efektif turizm talebi kapsamında değerlendirilmektedir.

ii. Baskı Altında Turizm Talebi

Çeşitli nedenlerle seyahat edemeyen nüfustan oluşmaktadır. Bu doğrultuda baskı altındaki turizm talebi, iki şekilde incelenmektedir. Birincisi, çeşitli sebeplerle seyahat edemeyen ancak gelecekte seyahat edebilecek durumda olan kişilerin oluşturduğu potansiyel taleptir. Örneğin, tatil için ekonomik güce, zamana ve isteğe sahip olan bir bireyin kendisinden kaynaklanan çeşitli sebeplerden ötürü tatil planını ertelemesi, potansiyel talep kapsamında değerlendirilebilir. İkincisi olan ertelenmiş talep ise arz kaynaklarından meydana gelen herhangi bir nedenle ertelenen taleptir. Tatile çıkmak için gerekli tüm şartları sağlayan ve seyahatini uçakla gerçekleştirmeyi planlayan bir bireyin, olumsuz hava koşulları sebebiyle tatilini bir hafta sonrasına ertelemesi, ertelenmiş talebe örnek olarak gösterilebilir. Burada verilen örneği kapasite doluluğu, terör, doğal afetler gibi durumlarla genişletmek mümkündür.

iii. Gerçekleşmeyen Turizm Talebi

Son turizm talebi bileşeni olan gerçekleşmeyen turizm talebi, kişilerin turistik faaliyete katılmak istememeleri ya da istemelerine rağmen zaman ya da ekonomik sebeplerden ötürü gerçekleştirilememeleridir. Burada oluşacak turizm talebinin, efektif turizm talebine dönüşme olasılığı oldukça düşüktür.

Ülkeler açısından turizm talebi, ülke içi ve dışı olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. *Ülke içi turizm talebi*, turistlerin yaşamakta oldukları ülkelerinde turizm olayına katılmalarıdır. Uluslararası turizm talebi olarak da bilinen *ülke dışı turizm talebi* ise turistlerin buldukları ülkelerin dışına çıkarak seyahatte bulunmalarıdır (Bahar ve Kozak, 2012:113-114). Böylece ülkeler, turizm talebini oluşturmaya çalışırken hem ülke içi hem de ülke dışı turizm politikaları düzenleyerek turizm pazarını oluşturmaktadırlar.

Turizm talebi bağlamında bazı bilgilere ulaşılabilmesi, turizm sektörü açısından oldukça önem arz etmektedir. Bir destinasyona “yılda kaç ziyaretçinin geldiği, hangi ulaşım seçeneğini tercih ettiği, ne kadar süre konakladığı, hangi tür bir konaklama gerçekleştirdiği ve ne kadar para harcadığına” ilişkin elde edilen bilgilerle oluşturulan istatistiklere bu anlamda önem verilmektedir (Goeldner ve Ritchie, 2009: 363). Bu nedenle turizm talebine ve onu etkileyebilecek bütün belirleyicilere yakından dikkat etmek önemlidir. Bunun için iki açıdan turizm talebi belirlenmeye çalışılmıştır. Birincisi iç turizm talebini etkileyen belirleyicileri incelemek. İkincisi ise uluslararası turizm olarak da adlandırılan dış turizm talebinin değişkenlerini belirlemektir. Bu araştırma, uluslararası turizm talebi kapsamında olduğu için bundan sonraki tüm konular bu çerçevede değerlendirilecektir.

1.2. Turizm Talebinin Özellikleri

Turizm talebi, ekonomideki diğer mal ve hizmetlerin talebine göre bazı farklılıklar ve özellikler göstermektedir. Bu özellikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Olahı ve Timur, 1988: 196; Bahar ve Kozak, 2012: 112-113; İçöz, 2005: 105-106):

- Turizm talebi, bağımsız bir taleptir ve insanları seyahate yönelten ekonomik, toplumsal ya da psikolojik olmak üzere çok çeşitli nedenleri bünyesinde

barındırmaktadır. Kısacası turizm talebi, bağımsız bir talep niteliğindedir ve kişiden kişiye değişim göstermektedir. Söz konusu nedenler, insanların atmosfer değiştirme isteği ve kişisel birtakım etkiler altında kalmasının bir sonucudur.

- Turizm talebi, çok yönlü bir taleptir ve karmaşık bir özelliğe sahiptir. İnsanlar çok sayıda motifin etkisi ile seyahate yönelmekte ve farklı turizm çeşitlerine farklı şekillerde katılmaktadırlar. Örneğin, eğlence, gezi, dinlenme vb. amaçlarla seyahat eden turist ile iş amaçlı ya da akraba ziyareti amacı ile ziyaret eden turistler arasında farklılıklar vardır.
- Turizm talebi, kişisel harcanabilir gelirden önemli oranda etkilenebilmektedir. Benzer bir ifade ile turizm talebi, kişilerin gelir durumu ile doğru orantılıdır ve talebin gelir esnekliği oldukça yüksektir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde turizm talebinin yüksek olmasının nedeni bundan dolayıdır.
- Turizm talebine konu olan turizm ürünü, piyasada yer alan lüks ve kültürel nitelikteki diğer mal ve hizmetlerle rekabet halindedir. Burada açıklanmak istenen önemli nokta, seyahat planı yapan bir bireyin, seyahat etmek yerine her an başka bir tüketim mal ya da hizmet ile değişim yapabilmesidir. Örneğin, tatile gitme kararı alan bir turistin son anda bu seyahatten vazgeçerek tatile ayırdığı bütçe ile lüks tüketim ürünlerini tercih etmesidir.
- Turizm talebinde ikame (değişim) olanaklarının fazla olması, turistik tüketimdeki tercihlerine ekonomik, politik ve sosyal faktörlerin etki etmesi, talebe esnek bir görünüm kazandırmaktadır. Örneğin; bir ülkede ortaya çıkabilecek savaş, terör, ekonomik kriz ve siyasi kararlar gibi faktörler, turizmi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.
- Turizm talebi, mevsimsel bir özellik taşımaktadır. Bu nedenle turizm talebini yılın tüm dönemine dağıtmak oldukça güçtür ve bu da talebin ölçülmesi açısından bazı zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Turizm olayının mevsimsel olması, turizm talebinin yanı sıra turizm arzını da etkilemektedir. Turizmde oluşabilecek yoğun bir talep, arzın artırılmasında zorluk yaşatabilmektedir.

- Turizm talebi, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişiklik arz edebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde oluşan yoğun talep veya gelişmemiş ülkelerdeki düşük talep, uluslararası turizm talebini etkileyebilmektedir.

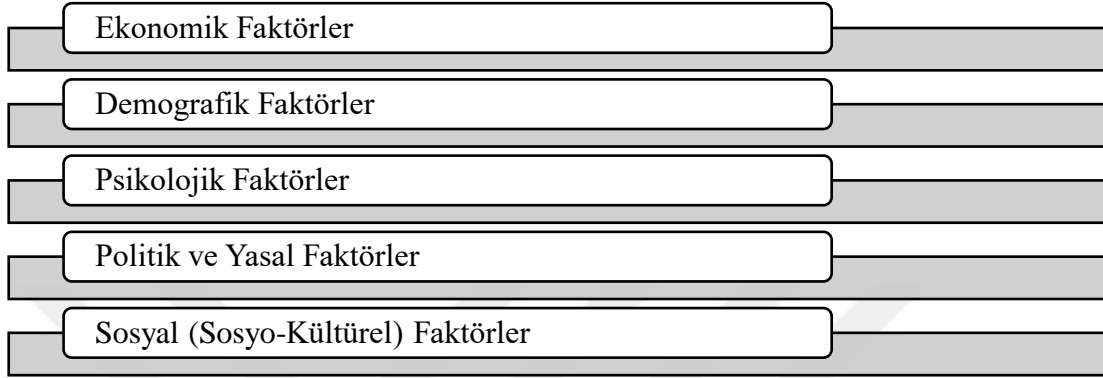
Turizm sektörünün ülkelerin ekonomik zenginliğine daha fazla katkı sağlayabilmesi için kaynakların etkili ve verimli kullanılması gerekmektedir. Dolayısıyla turizmden arzu edilen gelirin ve payın elde edilmesi açısından turizm talebinin iyi analiz edilmesi önem arz etmektedir. Turizmde talep analizleri, kamu ve özel sektörün ülke kaynaklarının hangi şekilde ve nelere yönlendirilmesi gerektiği sorusuna yanıt arayarak, yapılacak olan yatırımlarda daha sağlıklı karar verilebilmesine de kolaylık sağlamaktadır. Bu nedenle turizm talebi, etkili bir ekonomik gelişme ve büyümenin başarılabilmesinde de önemli bir yol gösterici olarak kabul edilmektedir (Uysal ve El Roubi, 1999; Bahar ve Kozak, 2012: 113).

1.3. Turizm Talebinin Belirleyicileri

Turizm talebinin belirleyicileri, nüfusun tatil ve seyahat talebinin hacmine sınır koyan ve herhangi bir ülkede dikkate alınan faktörlerdir. Bu belirleyiciler, ülkelerin turizm katılım oranlarının neden yüksek ya da düşük olduğu sorusuna yanıt aramaktadır (Vanhove, 2011: 61). Turizm talebinin tahmin edilmesi, bireylerin, kamu ya da özel sektör temsilcilerinin ve hükümetlerin ileriye dönük yapacakları turizm planlarında gereksinim duydukları önemli bir unsurdur (Bahar ve Kozak, 2012: 113).

Diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de talebi etkileyen faktörler benzerlik göstermektedir. Fiyat düzeyi, zevkler, tercihler, gelir düzeyi, gelir dağılımı, ikame ve tamamlayıcı malların fiyatları, alışkanlıklar, alıcıların sayısı, fiyat ve gelir düzeyi ile ilgili beklentiler, turizm talebini etkilemektedir. Bununla birlikte turizm talebi, demografik, politik, sosyal ve psikolojik olan ekonomi dışı faktörlerden ve doğal afetlerden de etkilenmektedir (Boyacıoğlu, 2014: 61). Her ne kadar gelir ve fiyatla ilgili faktörler, turizm politikasının belirlenmesinde büyük bir rol oynasa da turizm literatüründeki potansiyel talep belirleyicilerinin sayısı neredeyse sınırsızdır (Uysal, 1998). Middleton, Fyall ve Morgan (2009) turizm talebi belirleyicilerini (1) ekonomik faktörler ve karşılaştırmalı fiyatlar, (2) turizmi oluşturan ülkelerin demografik özellikleri, (3) coğrafi faktörler, (4) turizme yönelik sosyo-kültürel tutum,

(5) kişisel ulaşım, (6) seyahat ve turizmi kapsayan alt yapı olanakları, (7) medya iletişimi, (8) bilgi ve iletişim teknolojileri, (9) çevresel endişeler ve turizmin sürdürülebilirliğine olan talep, (10) uluslararası politik gelişmeler ve terör eylemleri olmak üzere 10 faktör altında incelemiştir.

Şekil 1.3. Turizm Talebini Etkileyen Faktörler

Kaynak: Özcan (2016)

Turizm talebini belirleyen faktörleri inceleyen Uysal (1998: 86-87)'a göre turizm talebi, ekonomik, sosyo-psikolojik ve dıştan gelen belirleyiciler olarak üç grupta incelenebilmektedir. Özcan (2016: 44)'a göre ise turizm talebi, ekonomik faktörler, sosyo-kültürel faktörler, demografik faktörler, psikolojik faktörler ve siyasi ve yasal faktörler olmak üzere beş grupta değerlendirilebilmektedir. Bu çalışmada beş grupta incelenen turizm talebinin belirleyicileri dikkate alınmış ve bunlar Şekil 1.3.'te gösterilmiştir.

1.3.1. Turizm Talebini Etkileyen Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörler, diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de önemli bir yere sahiptir. Turizm talebinin tanımında sıkça bahsedildiği gibi turizm olayına katılacak bireyin gelir düzeyinin, söz konusu tatili karşılayabilecek durumda olması gerekmektedir. Böyle bir gelir durumu söz konusu olmadığında turizm talebinden de söz etmek mümkün değildir. Ayrıca turizm talebinin ekonomik belirleyicilerini ölçmek, oldukça kolaydır ve turizm talebi çalışmalarında sıkça kullanılmaktadır (Uysal, 1998: 88).

Ekonomik Faktörler

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Kişi Başı Gelir

Gelir Dağılımı

Turistik Ürünlerin Fiyatı ve Turizm Talebinin Fiyat Esnekliği

Turizm Sektörünün Mevcut Durumu (Arz Kapasitesi)

Döviz Kuru

Uzaklık

Reklam ve Tanıtım

Sağlık

Ulaşım

Konjonktürel Durum (Ekonomik Dalgalanma)

Şekil 1.4. Turizm Talebinin Ekonomik Belirleyicileri

Kaynak: Özcan (2016)

Pek çok araştırmacı turizm talebinin ekonomik belirleyicilerini farklı başlıklar altında belirlemiş ve açıklamaya çalışmıştır. Ancak burada önemli olan, her bir araştırmacının vurgulamaya çalıştığı nokta aynıdır. Buna göre Özcan (2016), turizmin ekonomik belirleyicilerini 10 başlık altında incelemiştir (bkz. Şekil 1.4.).

1.3.1.1. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Kişi Başı Gelir

Gelir, turistin seyahat etme motivasyonunun en önemli belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Lim (1997), gelirin menşe ülkedeki ihtiyaçlar için harcandıktan sonra kalan gelir olarak tanımlanan isteğe bağlı gelirin, talep modelinde uygun gelir ölçüsü olarak kullanılması gerektiğini ancak bu değişkenlerin pratikte kolayca elde edilemeyeceğini savunmaktadır. Bu nedenle geçmiş araştırmalar, kişi başına düşen ulusal harcanabilir gelirin gayri safi yurtiçi hasıla, gayri safi milli hasıla, kalıcı gelir, toplam kişisel gelir ve tüketim harcamaları gibi bir dizi alternatif gelir istatistiklerinin kullanılmasını önermektedir.

Bir ekonomide bir yıl zarfında üretilen mal ve hizmetlerin bir listesini yapmak mümkündür. Ancak böyle bir listeyi önceki yıllar ve başka ülkelerle bir karşılaştırma yapmak amacıyla kullanmak, son derece karmaşık ve zor bir iştir. Bu karşılaştırmayı kolaylaştırmak için kullanılabilir yegane ortak payda, paradır. Bu doğrultuda bir yıl

içerisinde üretilmiş bütün mal ve hizmetlerin değeri hesaplanırsa hemen her yerde kullanılan bir değer olan Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) elde edilmiş olur (Lobley, 1995: 215). Buna göre üretim açısından GSYH, bir ekonomide bir dönem içinde üretilen nihai malların o ülke para birimi üzerinden değeridir (Ünlüönen ve Tayfun, 2015: 177).

Kişi başı gelir ise bir ekonomide belirli bir dönemde milli gelire dahil olduğu halde üretim faktörlerinin eline geçmeyen gelirlerin milli gelirden çıkarılması ve milli gelire dahil olmadığı halde üretim faktörlerinin eline geçen gelirlerin milli gelire eklenmesi suretiyle hesaplanan bir değerdir (Ünlüönen ve Tayfun, 2015: 181). Daha kısa bir ifade ile kişi başı gelir, milli gelirin o ülke nüfusuna bölünmesi ile oluşan bir büyüklüktür (Gürler, 2009: 169).

Bireylerin, turizm faaliyetine katılabilmeleri için öncelikle yeterli minimum gelir miktarına kavuşmaları gerekmektedir. Minimum gelir miktarı, bireylerin turizme katılmasına imkan verecek minimum gelir düzeyini ifade etmektedir. Turistik mal ve hizmetlere talep oluşabilmesi için belli bir gelire ihtiyaç olduğuna göre, ekonomik refah ölçüsü olan GSYH ile turizm talebi arasında güçlü bir ilişki söz konusudur (Olalı ve Timur, 1988: 198).

Gelir düzeyi, pek çok araştırmacı tarafından turizm talebini tahminlemek için kullanılmıştır. Turizm, pahalı ve lüks bir tüketim olarak algılanmaktadır (Brakke, 2005: 15). Dolayısıyla gelir düzeyi, turizm talebini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmacılar, genel olarak turizm talebini belirlemede gelir düzeyini hesaplamak için nominal ya da reel kişi başına düşen GSYH veya Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) verilerini kullanmaktadırlar. Ancak az da olsa bazı araştırmacılar, turizm talebini tahminlemek için gelir düzeyini belirlemede kişi başına düşen tüketim veya eğlence harcamaları, dış seyahat bütçesi, varış yeri bütçe payı, olağanüstü gelir, kalıcı gelir (cari ve gecikmeli kişisel gelirin ağırlıklı ortalaması), çalışan başına gerçek ortalama ücret ve gelir esnekliğini tahmin etmek için üretim veya sanayi üretim endekslerini kullanmaktadırlar (Dwyer ve Forsyth, 2006: 57). Brakke (2005: 15), kişilerin gelirleri arttıkça gelirin daha küçük bir kısmının temel ihtiyaçlara (örneğin yiyecek ve giyecekler) tahsis edildiğini iddia etmektedir. Bu nedenle, turizm gibi diğer

mal ve hizmetlerdeki harcamalar için daha fazla gelire ihtiyaç duyulmaktadır. Burada sadece gelir seviyesinin değil, ayrıca gelir dağılımının da önemi ortaya çıkmaktadır.

1.3.1.2. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı, turizm talebi açısından GSYH ve kişi başı gelir kadar önemli bir değişkendir. Bir ülke içerisinde bireylerin kendine ait gelirleri ve bu gelirlere ek olarak faiz, kar, kira vb. gelirler de dahil edilerek oluşturulan gelire kişisel gelir denmektedir. Bu gelirler, ülke içerisinde her birey için eşit olmamakla birlikte, aralarında kimi zaman oldukça büyük farklar ortaya koyabilmektedir. Bu durumda gelir dağılımı verileri, ülkelerin kişisel gelir dağılımlarını ya da gelir dağılımı eşitsizliklerini göstermektedir (Carrascal Incera ve Fernández, 2015).

Bir ülkede oluşan gelir dağılımı, dış turizm talebini etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Buna göre, milli gelir düzeyi yüksek ve gelir dağılımı eşit olan ülke bireylerinin turizme talebi yüksek olacaktır (Sezgin, 1995: 69). Dolayısıyla, ülke refahı yüksek olan ülkelerin, turizme katılma oranları yüksek olmaktadır. Buna karşın gelir eşitsizliği yüksek olan bir ülkede, nüfusun daha küçük bir kısmı yurt dışına seyahat etme eğiliminde olacaktır (Walsh, 1996: 6). Sonuç olarak gelir dağılımı, turizm talebini önemli oranda etkilemektedir.

1.3.1.3. Turistik Ürünlerin Fiyatı ve Turizm Talebinin Fiyat Esnekliği

Gelirle birlikte turizm talebine etki eden ekonomik faktörlerin başında turistik mal ve hizmetlerin fiyatı gelmektedir. Dolayısıyla, fiyat da talebin belirlenmesinde önemli bir faktördür çünkü alım gücünün başka bir boyutunu yansıtmaktadır. Ancak uluslararası turizm durumunda fiyatın rolü, gelirden daha karmaşık bir yapıdadır. Martin ve Witt (1989)'e göre, iki fiyat unsuru vardır: varış noktasına seyahat etmenin maliyeti ve varış yerindeki turist için geçim maliyetidir. Bu fiyat unsurları, seyahat akışlarının yoğunluğunu ve belirli bir yer için talep miktarını etkilemektedir. Yaşam maliyeti, varış yerindeki turistik mal ve hizmetlerin fiyatı ile temsil edilmektedir ve bazen döviz kuru değişikliklerinin, satın alma gücü üzerindeki etkisiyle ayrılmaktadır. Fiyat değişkeninin bir başka yönü, diğer ikame veya tamamlayıcı ürünlerin fiyatıdır (Pyo, Uysal ve McLellan, 1991). Talep analizindeki bu tür bir uygulama, turistlerin

alternatif varış yerine göre yaşam değişkeninin maliyetini belirleyerek, rekabet eden ve müdahale eden varış noktalarının etkisine izin vermektedir (Uysal, 1998).

Talep kanununa uygun olarak, turistik mal ve hizmetlerin fiyatının artması, turistik mal ve hizmetlere olan talebi düşürürken; turistik mal ve hizmetlerin fiyatının azalması, turistik mal ve hizmetlere olan talebi arttırmaktadır. Bu durumun tam tersi olarak da turizmde oluşabilecek yoğun talep, turistik ürünlerin fiyatını arttıracak; azalan talep ise fiyatını azaltacaktır. Görüldüğü üzere turizmde fiyat, oldukça esnek bir yapıya sahiptir. Lim (2004: 484)'e göre turizm talebi, turistik fiyatlar karşısında aşırı duyarlıdır. Fiyatlarda oluşabilecek her bir değişim, turizm talebini etkileyebilmektedir. Talebin fiyat esnekliğini etkileyen faktörler, mal veya hizmete olan ihtiyaç derecesi, ikame malların sayısı, mal veya hizmete olan bağımlılık (sadakat), fiyat ve kullanılabilirlik, zaman ve tüketici farkındalığı olmak üzere altı temel başlık altında toplanabilmektedir (Tribe, 2011: 86).

Son yıllarda ülkeler arasında turizm rekabetinin artmasından dolayı ülkeler, turizm ve ulaşım hizmetlerini, iletişim sistemlerini geliştirmek durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla, bu yoğun rekabette tüketiciler, destinasyonlar ve turistik hizmetler arasında seçim yapma olanağına sahip olmaktadır. Sonuç olarak turistler, seyahat etmeden önce turizm hizmetlerinin fiyat ve kaliteleri açısından tek bir uluslararası varış noktasını düşünmek yerine pek çok destinasyon arasında karşılaştırma yapabilmektedir (Choyakh, 2009: 73).

1.3.1.4. Turizm Sektörünün Mevcut Durumu (Arz Kapasitesi)

Arz kapasitesi olarak da söz edilebilen mevcut durum, turistik bir bölgenin turizm talebini karşılamak için yeterli düzeyde olup olmadığını göstermektedir. Diğer bir deyişle turistik bir destinasyonun arz kapasitesi, turizm talebini doğrudan etkileyebilmektedir. Arz yetersiz olduğu bir bölgeye ne kadar çok talep olursa olsun arz kapasitesini geçemeyecektir. Bu sebeple oluşturulacak arz kapasitesinin talep ile doğru oranda artırılması, turizm talebini kontrol etme açısından oldukça önem teşkil etmektedir.

Turizm sektörünün arz tarafı, potansiyel turistlerin girdiği karar alma sürecinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Arz yönlü faktörler arasında konaklama, ulaşım,

restoranlar, eğlence hizmetleri, bilgi altyapısı ve genel altyapı yer almaktadır. Turizm sektörünün arz tarafı iyi gelişmiş ve tamamen işlevsel olduğunda, hedef kitleye daha kolay ulaşılabilir olabilmektedir. Proença ve Soukiazis (2005: 11), varış ülkesinde arz tarafındaki koşulların turist çekmesinde önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Bu sebeple bazı araştırmacılar, turizm talebini tahmin ederken arz tarafındaki değişkenleri kullanmışlardır. Örneğin Naudé ve Saayman (2005: 378), turizm sektörünün kapasitesini belirlemek için varış ülkesinde mevcut otel odası sayısını temsili olarak kullanmıştır. Naudé ve Saayman (2005), Afrika’da turizm arzındaki %1 artışın ABD’den gelen turist sayısında %1,11 artışa yol açacağını bulgulamıştır. Daha yakın bir araştırmada Ouerfelli (2008), Fransa ve İtalya için Tunus turizmi talebinin turizm arz esnekliklerinin sırasıyla 3,02 ve 2,16 olduğunu bulmuştur. Ancak bir başka çalışmada Jiménez (2002), İspanya gibi gelişmiş ülkeler için, turizm arzındaki %1 artışın İspanya’ya turistlerin gelmesinde sadece %0,05’lik bir artışa yol açacağı sonucuna ulaşmıştır. Özetle, gelişmekte olan bir ülkede turizm arzındaki bir artışın, bu ülkelerdeki uluslararası turistler üzerinde gelişmiş bir ülkeden daha güçlü ve daha olumlu bir etkisi olacaktır.

1.3.1.5. Döviz Kuru

Döviz, yabancı ülke paraları ve para yerine geçen ödeme araçlarıdır. Turizm vasıtasıyla giren döviz, ülke ekonomileri açısından oldukça önem teşkil etmektedir. Çünkü ödemeler dengesi açısından ülkelere giriş yapan döviz miktarı önemlidir. Bu doğrultuda ülkeler, döviz ihtiyacının önemli bir bölümünü turizmden sağlamakta ve ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Turizm talebi açısından döviz kuru ise bireylerin uluslararası turistik mal ya da hizmet satın almasında önem teşkil etmektedir. Başka bir ifadeyle turist, satın alacağı turistik mal ya da hizmeti kendi ülke para birimi cinsinden hesaplar ve satın alacağı turistik mal ya da hizmetin satıldığı ülke para cinsine dönüştürmesi ile bütçe kontrolü yapar. Örneğin, ABD’yi ziyaret etmek isteyen bir turist, öncelikle kendi ülke para birimini Amerika’da kullanılan dolar para birimine dönüştürmesi gerekmektedir. Eğer ki turistin ülkesinde kullanılan para birimi dolar karşısında değersiz ise Amerika’da tatil yapmak onun için biraz daha yüksek fiyatlı olacaktır tam tersi olarak, kendi ülke

parası ABD doları karşısında değerli ise bu tatil, onun için daha düşük fiyatlı olabilecektir. Sonuç olarak döviz kuru, turizm talebini doğrudan etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır.

Tüm bunlar düşünüldüğünde turistlerin de döviz fiyatlarından etkilenmesi beklenmektedir. Örneğin yabancı bir ülkede devalüasyon olursa, uluslararası turizm daha ucuz olacak ve bu ülkeye seyahat akışı artacaktır. Tersine bir durumda, bir ülkenin para birimi değerindeki artış, uluslararası turizmi daha pahalı hale getirecek ve o ülkede seyahatin azalmasına neden olacaktır (Uysal, 1998: 89).

Döviz kurları, nispi fiyat değişkenine ek olarak ve bunlardan ayrı olarak turizm talep modellerinde kullanılmaktadır. Bu tür çalışmalar, özellikle nominal döviz kurlarının uluslararası turizm talebine etkisini incelemektedir. Döviz kurlarına ilişkin veriler, geniş çapta yayınlandığı için kolay bir şekilde bulunabilmekte ve genel olarak doğru veriye ulaşılabilmektedir. Bazı araştırmacılar, turistlerin döviz kuru hareketlerine cevap verdiğini ancak seyahat kararını aldıktan sonra enflasyonun da etkisiyle değişikliğe uğrayabildiğini belirtmektedir (Dwyer ve Forsyth, 2006: 60).

1.3.1.6. Uzaklık

Uzaklık, turizm talebini olumsuz etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Uzaklık hem ekonomik hem de zaman açısından önem arz etmektedir. Ekonomik açıdan uzaklık, bireylerin seyahat edecekleri bölgenin uzaklığına göre seyahat masrafı da doğru orantıda artacaktır. Zaman açısından uzaklık ise gidilecek bölgede geçirilecek tatil süresinden çalmak olarak görülebilir. Yani, turistin konaklama süresinin bir kısmını seyahat süresi olarak harcayabilir. Bu durum da turizm talebini olumsuz etkileyebilecektir. Ancak son dönemlerde teknoloji ile birlikte ulaşım olanaklarının da gelişmesi, bu durumun olumsuz etkisini azaltabilmektedir.

Turistler, varış noktasına harcanan zamanı, genellikle varış noktasında harcanan zamanla dengelemek zorundadır. Bir varış noktasında zamanlarını daha fazla kullanmak isteyen turistler, seyahat zamanlarını en aza indirmeyi seçebilirler. Bunun aksine gidilecek yerin neresi olduğuna önem veren turistler, varış noktasına gitmek için nispeten daha fazla seyahat süresi harcayabilirler ve gidilen turistik yerde daha az zaman harcamayı tercih edebilirler. Bu durum, tamamen turistlerin seyahat hareketine ne

derece değeri verdiğine bağlıdır. Diğer taraftan seyahatin uzaklığı, turistler için bir maliyet olarak görülebilmektedir. Burada turistler, gidilecek yerin önemine göre bu masraflara katlanabilir ya da kaçınabilmektedir (Walsh, Sanders ve Mckean, 1990). Bu durumlarda seyahat etme hareketi, toplam seyahat deneyiminin kendine özgü bir bileşeni olarak görülmektedir (Chavas, Stoll ve Sellar, 1989). Bu nedenle turistler, nihai varış noktasında daha az zaman harcayarak toplam seyahat bütçelerinin daha büyük bir bölümünü harcayacaklardır.

1.3.1.7. Reklam ve Tanıtım

Reklam ve tanıtım, turizm talebini etkileyen ekonomik unsurlar arasında sayılabilmektedir. Bilindiği üzere reklam ve tanıtım, pazarlama açısından oldukça önem arz etmektedir. Turizm açısından değerlendirildiği zaman insanlar, gidecekleri turistik bölge hakkında fikir sahibi olmak istemektedirler. Bunun için insanlar, günümüzde aktif olarak kullanılan internet, televizyon, radyo, gazete, broşür vb. kitle iletişim araçlarını kullanarak tatil yapacakları bölgeyi belirlemeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla ülkeler, turizm talebini artırmak için reklam ve tanıtım faaliyetlerini kullanmakta ve ülkelerini insanlara en iyi şekilde tanıtmaya çalışmaktadır. Yapılan reklam ve tanıtım faaliyetleri hem yurtiçi hem de yurtdışı turizm talebini etkileyebilmektedir. Örneğin, tatil yapmak isteyen birey, gitmek istediği bölge hakkında internet, broşür vb. kitle iletişim araçları vasıtasıyla araştırma yapmakta ve o bölgede kendi seyahat motivasyonlarını karşılayan bir çekim unsuru bulursa tatilini gerçekleştirmektedir.

Az sayıda araştırmacı, reklam ve tanıtım değişkenini kullanmış ve turizm talebi modellerine dahil etmiştir (Crouch, Schultz ve Valerio, 1992; Ledesma-Rodríguez ve Navarro-Ibáñez, 2001; Kulendran ve Dwyer, 2009). Örneğin Ledesma-Rodríguez ve Navarro-Ibáñez (2001), Tenerife'deki otel ve apartmanlarda konaklayan ziyaretçi sayısı ile ölçülebilen, turizm akışının belirleyicileri arasındaki toplam turizm tanıtım harcamalarını kullanmışlardır. Araştırmacılar, tanıtım harcamalarının turist sayısı üzerinde sadece küçük bir etkisi olduğunu bulmuşlardır. Genel olarak, turizm tanıtım harcamaları üzerindeki veri kısıtlamaları nedeniyle pazarlama ve tanıtım, turizm talebini belirlemek için kullanılan çok popüler bir değişken değildir.

1.3.1.8. Sağlık

Sağlık faktörü de turizm talebini etkileyen önemli unsurlar arasında yer alan bir değişkendir. Sağlık faktörü, turistin gidecek olduğu bölgenin sağlık koşulları ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin; seyahat edilen bölgede salgın hastalık vb. bir olumsuz durumun olup olmaması turizm talebini etkilemektedir. Sağlıkla ilgili belirtilmesi gereken bir diğer unsur da seyahat edilecek bölgede özür grubuna giren turistler açısından yeterli olanakların olup olmamasıdır (Bahar ve Kozak, 2012: 120). Örneğin; seyahat etmek isteyen bir engelli bireyin gideceği bölgede altyapı olanaklarının bulunması, bölgede yer alan turizm tesislerinde bu olanakların bulunup bulunmaması, turizm talebini özür grubuna giren bireyler kapsamında etkileyecektir.

1.3.1.9. Ulaşım

Ulaşım, turizm sektörünün her aşamasında yer alan bir sistemdir. Öyle ki ulaşım, turizmin bir kolu olarak faaliyet göstermektedir. Böylece turizm talebi için önem teşkil eden ulaştırma, ekonomik olarak dikkate alınmıştır. Örneğin, turizm olayına katılacak turist için gideceği bölgeye hangi ulaşım araçlarının gittiği, ne kadar fiyat ile taşıma gerçekleştirdiği önemlidir. Daha önce de örnek verildiği gibi, ABD’ye seyahat etmek isteyen bir turist, ulaşım araçlarına ödeyeceği fiyatı, tatil bütçesi içinden kullanması gerekmektedir. Ulaştırma hizmetlerinde fiyatın yanı sıra mesafe, ulaştırma araçlarının hızı, güvenliği, konforu, kapasitesi ve tarifeleri de önemlidir. Uzaklık ile konaklama süresi arasındaki ters ilişkinin yanı sıra, turistik tüketim harcamalarına ayrılan pay ile ulaştırmaya ayrılan pay arasında ters bir ilişki söz konusu olabilmektedir (Ünlüönen, Tayfun ve Kılıçlar, 2014: 56).

Turizme ev sahipliği yapan bir ülkenin, güvenilir bir ulaşım sistemine ve rekabetçi ulaşım fiyatlarına sahip olması gerekmektedir. Çünkü ulaşım maliyetleri, seyahat maliyetinin en önemli yönü olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle turistlerin seyahat seçeneklerini büyük ölçüde etkilemektedir (Lim ve MacAleer, 2001: 4). Walsh (1996: 13), ulaşım maliyetlerinin, turistlerin konaklama, yeme-içme vb. maliyetlere göre daha belirgin bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Örneğin, son yıllarda yurtdışına seyahat etmek daha uygun olmakla birlikte, başlangıçta yüksek ulaşım maliyeti nedeniyle seyahat etmeyen turistler, düşük ulaşım maliyetleri nedeniyle

seyahat etmeye yönelebilmektedir. Hedef ülkedeki ulaşım maliyetleri, yurtdışındaki tatili çok pahalı kılabilmektedir (Walsh, 1996: 13). Öte yandan eğer birkaç destinasyona ulaşım maliyeti aynı düzeyde ise turistler, daha uygun bir hedefe (örneğin en kısa uçuş mesafesine sahip olan destinasyona) gitmeyi tercih edebilmektedir (Brakke, 2005: 13).

Ulaşım fiyatı, bazı çalışmaların turizm talep denklemi içerisinde bağımsız bir değişken olarak dahil ettiği bir başka faktör olarak dikkat çekmektedir. Bu sebeple durum, biraz karmaşık hale gelmektedir. Genellikle uygulamaya dahil edilen fiyat endeksleri, menşe ile varış noktası arasındaki ulaşım ücretini açıkça hesaba katmamaktadır. Böylece, ayrı bir ulaşım fiyatı değişkeninin dahil edilmesi söz konusu olmaktadır. Bütüne bakıldığı taktirde ulaşım, toplam tatil bütçesinin önemli bir bölümünü oluşturabilmektedir. Öte yandan genellikle açıklanan turizm talebinin tanımı, satın alınan turizm bileşenlerinin toplamıdır (konaklama, eğlence, diğer hizmet sunumu ve ulaşım). Dolayısıyla tüm bu bileşenlerin fiyatları, bir bütün olarak dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, teorik olarak ayrı bir nakliye fiyatının dahil edilmesi gerekli olmamalıdır (Sinclair ve Stabler, 1997: 44).

1.3.1.10. Konjonktürel Durum (Ekonomik Dalgalanma)

Dünya ve ülke konjonktürüne paralel olarak turizm talebinde de değişimler görülmektedir. Ekonomide birbirini takip eden canlanma ve daralma dönemlerinde bireyler, ekonomik davranışlarını ülkedeki genel ekonomik istikrara göre netleştirmektedir. Ekonominin genişleme ve canlanma dönemlerinde bütün faaliyetlerde görülen canlılık, turist sayılarının artmasına neden olabilmektedir. Durgunluk dönemlerinde ise genel bir çekingenlik ve ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması kendisini turistik tüketimde de hissettirmektedir. Durgunluk dönemlerinde ekonomide meydana gelen daralma nedeniyle turistik mal ve hizmetlere olan talep de azalabilmektedir (Olalı ve Timur, 1988: 202-204; Özcan, 2016).

1.3.2. Turizm Talebini Etkileyen Demografik Faktörler

Tüketici zevklerinin turizm talebi üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Turistler, yaş, cinsiyet, eğitim ve medeni durum gibi demografik faktörlerden etkilenebilmektedirler (Song, Witt ve Li, 2009: 5). Dolayısıyla demografik faktörler,

seyahat ve turizm talebini etkileyen temel nüfus özelliklerini tanımlamak için geniş bir şekilde kullanılmaktadır. Hızla değişen ekonomik değişimlerden çok daha yavaş çalışan, turizm pazarlarını belirleyen temel özellikler; nüfus büyüklüğü, hane halkı büyüklüğü ve bileşimi, yüksek düzeyde boşanma ve yeniden evlenme veya yeni ortaklıklar, gelişmiş ülkelerdeki nüfusun yaşlanması ve düşen doğum oranları gibi özellikler yer almaktadır. Her ne kadar demografinin bir yönü olmasa da ileri ve yüksek öğrenimdeki artan genç nüfus, ürettikleri turizm talebinin düzeyi ve türü için güçlü bir belirleyici olabilmektedir (Middleton vd., 2009: 62).

Şekil 1.5. Demografik Faktörler

Kaynak: Özcan (2016)

Turizm, bireylerin bire bir katılımı ile gerçekleşen bir endüstri olmasından dolayı demografik özellikler, turizm talebinde etkili olmaktadır. Buna göre, turizm talebini etkileyen demografik özellikler Şekil 1.5.'te gösterilmektedir.

1.3.2.1. Yaş

Yaş faktörü, turizm talebinde etkili olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu konuda yapılan araştırmalar, gençlerin ve yaşlıların turizm hareketlerine daha çok eğimli olduğunu göstermektedir. Gençlerde seyahat oranının yüksekliği, seyahat kültürünün gelişmesinin yanı sıra geleneksel aile yapısında görülen değişim neticesinde bu kuşağın (15–24 yaş arası) daha bağımsız hareket edebilmesi, gelir düzeyinin yükselmesi ve aile sorumluluğunun olmamasından kaynaklanmaktadır (Dinçer, 1993: 35). Orta yaş grubu ise iş, evlilik ve çocuk sahibi olma ve bakım gibi nedenlerle seyahate daha az zaman ayırabilmektedir. Yaşlı kesimde ise (55–65 yaş arası)

gereksinimlerin karşılanması, sosyal güvenlik konusunda bir endişenin kalmaması, boş zamanın artması, gelir düzeyinin yüksekliği ve çocuk sorununun olmaması bu kesim için önemlidir. Bu nedenle, özellikle gelişmiş ülkelerde ileri yaş grubunun ulusal ve uluslararası turizm hareketlerine katılması yüksek düzeyde olmaktadır (Dinçer, 1993: 35-36).

Tablo 1.1. Yaş Karakteristiği

Yaşam Evresi	Karakteristik	Turizm harcaması	Boş zaman
Çocuk	Boş zaman kararları genellikle ebeveyn tarafından alınır.	Düşük	Yüksek
Bekar (Genç Nüfus)	Boş zaman etkinlikleri ve seyahat için yüksek eğilimdedirler. Bağımsızlık iddia ederler. Sosyal yönleri vardır.	Yüksek	Orta
Partneri olan bireyler (Çocuksuz aileler)	Yüksek gelir ve serbest zamanın desteklediği yüksek eğlence ve turizm olanakları ararlar.	Yüksek	Orta
Çocuklu aileler	Daha çok çocukları ile meşgul olurlar. Boş zamanda ve turizm kapsamında çocukların gereksinimlerini karşılamalıdır. Kişi başı maliyet önemlidir.	Orta	Düşük
Çocukları yuvadan ayrılmış aileler (orta yaş)	Eğlence ve turizm için fırsatlar ararlar. Egzotik yerler, onların hayat felsefesi olur.	Yüksek	Orta
Yaşlı kesim	Eşleri olmayabilir, halsizlikten mustarip olabilirler. Aranılan tatil türü daha güvenli eğlence ve seyahattir. Popüler tatil paketlerini tercih ederler.	Düşük	Yüksek

Kaynak: Tribbe (2011)

Turizme katılan bireylerin yaş karakteristiğini oluşturan Tribe (2011), çocuk, bekar (genç nüfus), partneri olan bireyler, çocuklu aileler, çocukları yuvadan ayrılmış aileler (orta yaş), yaşlı kesim olmak üzere 6 grup altında birleştirmiştir (bkz. Tablo 1.1.).

1.3.2.2. Cinsiyet

Turizm talebi üzerinde etkili olan demografik faktörlerden biri de cinsiyet olarak ortaya çıkmaktadır. Turizm talebi doğrultusunda cinsiyetler arasında farklılıklar olduğunu gösteren pek çok çalışma literatürde yer almaktadır (Bernini ve Cracolici, 2015; Tan ve Ooi, 2018). Öyle ki kadınların seyahat tercihleri ile erkeklerin seyahat tercihleri değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin; kadınlar daha çok konaklamaya yönelik tercihler yapabilirken erkekler bu durumun tam tersi daha hareketli (günübirlik) ziyaretler gerçekleştirebilmektedir.

1.3.2.3. Aile Yapısı

Bekar, evli ya da çocuklu olup olmama, çocuk sayısı, aile ve akraba bağılıkları vb. aile yapısı ile ilgili özellikler de bireylerin turizm hareketlerine katılmasını, seyahat ve konaklama süresini etkilemektedir (Kozak, Kozak ve Kozak, 2009: 72). Bu doğrultuda bekar olan bireylerin aile sahibi olan bireylere göre daha çok turizm olayına katılması ya da çocuk sahibi olmayan ailelerin çocuk sahibi olanlara göre daha çok seyahat etmesi örnek olarak verilebilir (Tribe, 2011). Buna ek olarak bir örnek de ataerkil aile yapısına sahip bireylere verilebilir. Bu bireylerin, belirli bir yaşa, belirli bir ekonomik özgürlüğe ulaşmadan seyahat etme olanakları sınırlı kalabilmektedir. Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu durumun, turizm talebi üzerinde etkisi açık bir şekilde görülebilmektedir.

1.3.2.4. Meslek

Kişinin mesleği, meslekteki durumu ve dolayısıyla üyesi olduğu sosyal sınıfın da turizm talebini etkilediği görülmektedir. Turizme katılma ve meslek arasındaki ilişki iki şekilde açıklanabilmektedir (Bahar ve Kozak, 2012: 124). Birincisi bireylerin yapmış oldukları meslekten sağlamış oldukları kazançta göre seyahat tercihinde bulunmasıdır. Örneğin, yüksek gelire sahip bir bireyin daha pahalı, uzak veya uzun bir seyahat gerçekleştirmesi; düşük gelire sahip bireyin ise maddi durumuna uygun seyahatleri tercih etmesi turizm talebini etkilemektedir. İkinci ilişki ise bireylerin sahip oldukları mesleğin doğası gereği seyahat halinde bulunmalarıdır. Örneğin, satış işi yapan bir bireyin sorumlu olduğu bölgelere, şehirlere veya ülkelere seyahat ederek hem iş yapması hem de turizme katılması turizm talebini etkilemektedir.

1.3.2.5. Eğitim

Eğitim, turizm talebi araştırmacılarının dikkate aldığı değişkenlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Eğitimin en önemli özelliği, insan sermayesine önemli derecede katkı sağlamasıdır. Araştırmalar göstermektedir ki, kendi eğitimini geliştiren bireyler, daha fazla seyahat eğiliminde olabilmektedir. Örneğin, üniversite eğitimi almış bireyler, lise eğitimi almış bireylere oranla daha farklı zevk ve alışkanlıklara sahip olabilmektedir. Böylesi bireylerin de seyahat eğilimleri daha yüksek olabilmektedir (Goeldner ve Ritchie, 2009: 312).

Yapılan araştırmalar, eğitim ile turizme katılma oranı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir (Eugenio-Martin, Martın Morales, ve Scarpa, 2004). Buna göre araştırmalar, eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin daha iyi bir mesleğe sahip olduğunu ve dolayısıyla daha yüksek bir gelir elde ettiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlardan yola çıkararak eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin, turizm faaliyetine katılma oranı daha yüksek olabilmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin, daha çok araştırma yapmaları ve seyahat edilecek yerler hakkında daha fazla bilgi edinmeleri de turizm talebinde farklılık gösterebilmektedir.

Eğitim, yerel halkın turizm faaliyetlerine potansiyel istihdam olarak katılması için de önem arz etmektedir. Turizmde alışan bir personelin iletişim (yabancı dil), yemek, ağırlama, ulaşım ve yönetim becerilere sahip olması bir gereklilik olarak görülebilmektedir. Optimal bir turizm gelişimi, nüfusun mevcut bilgi düzeyini ve potansiyel gelişim hızını dikkate alabilir. Bu durum, zaman içinde en uygun turizm gelişim planını tasarlamak için önemlidir (Eugenio-Martin vd., 2004).

1.3.3. Turizm Talebini Etkileyen Psikolojik Faktörler

Turizm olayının doğasında insan olması, insan psikolojisinin turizm hareketleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Turizm faaliyetine katılma gerekçeleri arasında yer alan psikolojik nedenlerden en önemlileri, rutin ve olağan hayattan kaçma isteğidir. Bu doğrultuda değerlendirildiği zaman turizm ile psikoloji arasında doğrudan bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Turist ihtiyaçlarının, tutumlarının ve karar verme süreçlerinin doğru şekilde anlaşılabilmesi, yöneticilerin, işletmecilerin ve paydaşların tüketiciler davranışlarını doğru yorumlamasına olanak sunabilmektedir (Bayrakcı ve Akdağ, 2016). Söz konusu durum, turistlerin gelecek davranışlarının tahmin edilmesine yardımcı olduğu kadar, tüketiciler taleplerinin anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır (Reisinger, 2009).

Psikolojik Faktörler

Motivasyon

Algılama

Öğrenme

Tutum

Şekil 1.6. Psikolojik Faktörler

Kaynak: Özcan (2016)

Turist davranışlarını anlamak, turizmde yer alan ürünlerin tüketicilerin talepleri doğrultusunda hazırlanıp sunulmasına olanak sağlamak ve turizm ürünlerinin tüketicilere en iyi şekilde hizmet etmesine yardımcı olmaktadır (Demir ve Kozak, 2011). Turizm talebi kapsamında değerlendirilen psikolojik faktörler Şekil 1.6.'da gösterilmektedir.

1.3.3.1. Motivasyon

Seyahat motivasyonları olarak da adlandırılmakta olan turist motivasyonları, 1960'lı yıllardan itibaren akademik alanda ilgi gören dinamik bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Turist motivasyonu, turist davranışının arkasında yatan son derece önemli bir değişken ve itici güç olarak bilinmektedir (Crompton, 1979: 409). Bu doğrultuda turist motivasyonu, insanların bir destinasyonu neden ziyaret ettikleri ve o destinasyonu seçme nedenlerinin neler olduğunun anlaşılmasının, destinasyona yönelik ziyaretçi talebini artırmada etkili olan bir unsurdur (Yuan ve McDonald, 1990: 42).

1.3.3.2. Algılama

İnsanlar algılama yoluyla çevresindeki uyarıcılara anlam vermektedirler. Algılama, dış dünyadaki soyut ve somut nesnelere ilişkin olarak alınan duyuları yorumlama ve anlamlı hale getirme sürecidir. Algılama hem algılanan uyarıcının hem de algılayan kişinin özelliklerine bağlı olarak oluşmaktadır. Mal veya hizmet hakkında tüketicinin beynindeki imaj, ilk defa algılanan özelliklerle biçimlenmektedir. Örneğin, konaklama işletmelerinin iç dekorasyonunda, salonların düzenlenmesinde, tanıtıcı

broşürlerin ve reklâmlardaki renk kullanımlarında, büyük ölçekli afişlerin düzenlenmesinde, hatta işletmenin logosunun belirlenmesinde algılama unsuru göz önüne alınmaktadır. Ayrıca bir gazete ya da dergide yer alan reklâmın büyüklüğü arttıkça, algılanma olasılığı da artacağı düşünülmektedir. Mesajın tekrarlanması da mesajın algılanma ihtimalini artırabilmektedir. Sonuç olarak algılama, ihtiyaçları, güdeleri ve tutumları etkileyerek satın alma davranışını yönlendirebilmektedir (Güleç, 2006; Hayta, 2008; Özcan, 2016).

1.3.3.3. Öğrenme

Öğrenme, pekiştirilmiş tekrarlama veya deneyim sonucu davranışta görülen oldukça kalıcı bir değişimdir. Öğrenme, bir davranış değişikliğidir; çünkü bir bilgiyi veya bir beceriyi öğrenen bir insanın davranışlarında ister istemez belirli bir değişim olmaktadır. Ancak davranışlarda meydana gelen değişikliklerin bir öğrenme olayı olarak kabul edilebilmesi için söz konusu davranış değişikliklerinin uzun süreli olması gerekmektedir. Turistlerin satın alma davranışını kavrayabilmek için onların turistik mal ve hizmetlerin varlığından nasıl haberdar olduğunu bilmek gerekmektedir (Güleç, 2006; Hayta, 2008; Özcan, 2016).

1.3.3.4. Tutum

Tutum, bir nesne, bir kişi veya kişiler (kişinin kendisi dahil), bir konu, fikir veya bir nesne hakkındaki olumlu veya olumsuz değerlendirmeler ve bu değerlendirmelere göre belirli şekilde davranma eğilimidir (Koç, 2008: 176). Tutum, turistik mal ve hizmetlerin tercih edilmesinde en önemli etkenlerden biridir. Turizm olayının uluslararası özelliği nedeniyle farklı ülkelerin insanların değişik tutum ve inançları, onları farklı mal ve hizmet talebine sevk etmektedir (Hayta, 2008: 43; Özcan, 2016).

1.3.4. Turizm Talebini Etkileyen Siyasi ve Yasal Faktörler

Turizm talebini etkileyen önemli faktörlerden biri de turistin gerek kendi ülkesinde gerekse gittiği ülkedeki ve bu iki ülke arasındaki siyasi durumdur. Seyahat talebinde bulunacak kişinin ülkesindeki politik rejim, iç ve dış turizmi engelleyici nitelikte ise turizm faaliyetinden söz edilmesi mümkün olmamaktadır (Bahar ve

Kozak, 2012: 126). Politik faktörler; ev sahibi toplumun politik durumu, gidilen ülkenin politik durumu ve genel politik durum olarak ele alınabilir (Olahı ve Timur, 1988: 206).

Ev sahibi toplumun politik durumu, o ülkeye gelecek olan turisti olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Öncelikle ev sahibi ülkenin turist kabul etmek için uygun politikaları sağlamış olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle ev sahibi ülke, uluslararası turizm hareketliliğine katılabilmek için vize, güvenlik vb. şartları sağlamış olması gerekmektedir. Aynı zamanda ev sahibi ülkenin siyasi bir istikrara sahip olması, turizm açısından önem teşkil etmektedir. Ülke içerisindeki istikrarsızlık, belirsizlik ve dengesizliğe yol açabilmektedir. Bu nedenle, siyasi istikrarsızlık turizm talebini uzun süre engelleyebilmektedir. Siyasi istikrarsızlık, gelişmekte olan ülkelerde daha fazla görülmektedir. Bir ülkeye bağlı olan siyasi istikrarsızlıkla ilişkili olumsuz algının değişmesi, genellikle zordur ve değişmesi uzun zaman alabilmektedir. Örneğin Sönmez (1998: 420), bir bölgedeki siyasi istikrarsızlığın genellikle bir bölgenin Doğu Afrika ve Orta Doğu gibi siyasi açıdan dengesiz bir bölge olarak etiketlenmesine yol açtığını belirtmektedir. Aynı şekilde Naudè ve Saayman (2005: 380) turizm talep çalışmasında, Afrika, Amerika ve Avrupa'dan gelen turistler için önemli bir belirleyici olarak Afrika'daki siyasi istikrara odaklanmaktadır.

Diğer taraftan ev sahibi toplumun diğer ülkeler ile politik ilişkilerinin iyi ya da kötü olması, turizm talebini doğrudan etkileyebilmektedir. Gidilecek olan ülkenin politik durumu, bir önceki paragrafta söz edilen durumları kapsamının yanı sıra gidilecek ülkede uygulanacak olan turist politikaları, turizm talebi üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin, gidilecek ülkede yoğun politik ve güvenlik kontrollerinin olması, turisti olumsuz etkileyebilmektedir.

Yukarıda kısaca söz edilen önemli bir unsur da ülkeler arasında gelişen politik ilişkiler veya krizlerdir. Ülkeler arasında oluşabilecek olumlu politikalar, ülkeler arası turizmi olumlu yönde etkileyebilmektedir. Tam tersi bir durumda ülkeler arası oluşabilecek olumsuz politikalar da turizmi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Örneğin, 2015 yılında Türkiye sınırlarını ihlal gerekçesiyle düşürülen Rus uçağı, Türkiye-Rusya ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla bu durum, Türkiye

turizmi için önemli bir pazar olan Rus turist pazarını baltalamıştır ve Rusya, Türkiye'ye turist göndermeme kararı almıştır.

1.3.5. Turizm Talebini Etkileyen Sosyo-Kültürel Belirleyiciler

Turizm talebini, ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyo-kültürel faktörler de önemli oranda etkilemektedir. Turizm, sosyal etkileşimin en yoğun olduğu sektörler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla sosyo-kültürel faktörler turizm talebini doğrudan etkilemektedir. Bu kapsamda değerlendirilen sosyo-kültürel faktörler Şekil 1.7.'de verilmiştir.

Sosyo-Kültürel Faktörler	Moda, Zevk ve Alışkanlıklar
	Boş Zaman
	Kentleşme Düzeyi
	Kültür Düzeyi
	Toplumsal Değer Yargıları ve Din
	Nüfus
	Göç
	Suç Oranları
	Şehirleşme
	Yaşam Standardı

Şekil 1.7. Sosyo-Kültürel Faktörler

Kaynak: Literatürde yer alan çalışmalar ve Özcan (2016)'ın yapmış olduğu çalışmadan faydalanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

1.3.5.1. Moda, Zevk ve Alışkanlıklar

Fiyat faktörünün talep üzerindeki negatif etkinliğini kaldıran ya da azaltan en önemli faktörler, moda eğilimleri, alışkanlıklar ve zevk amaçlı tüketimler olarak görülebilmektedir. İnsan yaşamını yönlendiren en önemli etkenlerden olan moda, zevk ve alışkanlıklar, diğer mal ve hizmetlerde olduğu gibi turistik mal ve hizmetlere karşı talebi de etkisi altına almaktadır (İçöz, 2005: 149). Örneğin; turistler ziyaret etmek istedikleri bölgede modaya uygun alışveriş yapmak isteyebilir ya da daha çok ünlülerin ziyaret ettikleri destinasyonları seçebilmektedirler. Yılın belirli bir zamanında tatil yapmak, seyahatlerde ünlülerin gittikleri yerleri seçmek, dünyaca tanınmış yerlerde

tatil yapmak vb. bu kapsamda değerlendirilmesi gereken unsurlardır. Nitekim turizm talebi de ekonominin diğer sektörlerinde yapılan alışverişlerde olduğu gibi, büyük ölçüde zevk, imaj ve belli alışkanlıklara bağlı olabilmektedir.

1.3.5.2. Boş Zaman

Turizm talebi tanımlaması yapılırken üzerinde durulan 3 önemli unsurdan biri olan boş zaman, turizm talebi için oldukça önem teşkil etmektedir. Bireylerin turizm olayına katılabilmesi için satın alma bütçesini sağlamadan önce kendisine boş zaman oluşturması gerekmektedir. Pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çalışma saatleri insanların refahını düşünerek belirlenmeye çalışılmaktadır. Öyle ki insanlar çalışma saatleri dışında kendisine, ailesine veya arkadaşlarına vakit ayırabilmektedir. Bu boş zaman içerisinde önemli bir zaman dilimi ayırdıkları tatil dilimi de yer almaktadır (Goeldner ve Ritchie, 2009). Böylece turizm olayına katılan insanlar, turizm talebini doğrudan etkileyebilmektedir.

1.3.5.3. Kentleşme Düzeyi

Sanayi devrimi ile birlikte kentleşmenin artması, şehirlerin sanayileşmeye başlaması ve buna paralel olarak nüfusun da artması, şehirlerde yaşamı kalitesiz kılmaktadır. İnsanlar, yaşamakta oldukları şehirlerden uzaklaşmak istemesi, doğaya duyulan özlem, sakinlik, dinlenme gibi nedenlerle turizm faaliyetlerine katılmak istemektedirler. Böylesi durumların oluşması da turizm olayına talebi artırmaktadır. Örneğin; İstanbul'da yaşayan bir birey, monoton iş hayatı, gürültü, kalabalık, hava kirliliği gibi nedenlerle şehirden uzaklaşma arzusu duymaktadır. Böylesi durumlarda insanlar için en cazip gelen unsur tatil yapma isteğidir.

1.3.5.4. Kültür Düzeyi

Kültür ve turizm birbirinden ayrılmaz bir parça olarak bütünleşmiştir. Konunun başında da söylendiği üzere kültür, turizm olayının var oluşundan bu yana önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Konu kapsamında kültür düzeyi iki şekilde değerlendirilmektedir. Birincisi, turizm olayına katılacak bireylerin kültür seviyeleridir. Pek çok araştırma göstermektedir ki, kültür düzeyi arttıkça turizme katılım oranı da artmaktadır (Richards, 2018). Örneğin; toplumlarda oluşan

kültürleşme düzeyi, daha farklı kültürleri görme arzusunu beraberinde getirecektir. Kültür düzeyi kapsamında değerlendirilen ikinci unsur ise ev sahibi toplumların kültür düzeyidir. Gidilecek bölgede var olan kültür düzeyi, tatile çıkacak olan kişileri etkileyebilmekte ve hatta sadece bu düzeye bağlı kalarak tercih yapılabilmektedir. Sonuç olarak her iki unsurdaki da turizm talebi etkilenmekte ve ülke turizmini etkilemektedir (Richards, 2018).

1.3.5.5. Toplumsal Değer Yargıları ve Din

Toplumların sahip olduğu çeşitli değer yargıları, turizm olayına katılmada önemli etkilerde bulunmakta ve turizm talebinde değişikliklere neden olmaktadır. Bu tür değer yargılarından kaynaklanan turizm talebine örnek olarak, dini inançların sebep olduğu turizm hareketleri gösterilebilmektedir. Nitekim dini motiflerden kaynaklanan seyahatler, turizm hareketleri içinde çok önemli bir yer oluşturmaktadır. Bünyesinde kutsal yerleri barındıran ülkeler ya da bölgeler, bu tür seyahatlere katılmak isteyen çok sayıda insanın da talebini karşılayarak, turizm talebi üzerinde olumlu yönde bir etki meydana getirebilmektedir. Bir bölgeye; hac, dini toplantılar, dinsel merkezlerin ziyaret edilmesi, tarihsel ve dinsel önem taşıyan yörelerin ziyaret edilmesi ve dinsel drama ya da müzikallere katılma şeklinde olan seyahatler; o bölgenin turizm talebinin artmasına katkı sağlayabilmektedir. Toplumsal değer yargıları ve din, talebi olumlu etkileyen bir başka sosyal faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Bahar ve Kozak, 2012: 125-126).

Turizm ve din ilişkisi, tarih boyunca süregelmiştir. Tarihte dini seyahatlerin yapıldığı ve bu seyahatlerin günler, hatta aylar aldığı tarih kitaplarında yer almaktadır. Ayrıca din, insanları seyahate teşvik eden ve yönlüten en eski etkenlerden biri olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 2007). Bu sebeptendir ki turizm için dini seyahatler, oldukça eski bir turizm türü olarak günümüze yansımaktadır.

Din ve turizm ilişkisi konusunda, turist ve ev sahibi toplum üzerine etkilerini inceleyen çalışmalara da rastlamak mümkündür. Bu kapsamda müslüman ülkelerde çalışma yapan Din (1989), farklı dine sahip turist ve ev sahibi toplumların birbirlerine etki edebildiklerini vurgulamaktadır. Burada Din (1989), farklı dini inanışların yerel toplum değerleri üzerinde olumsuz etki bırakabileceğini iddia etmektedir. Aynı şekilde

(Joseph ve Kavoori (2001) de yapmış oldukları çalışmada farklı dine sahip turistlerin ev sahibi toplumun yerel gelenekleri ve dini inançları üzerinde olumsuz etki yaratabildiğini ifade etmişlerdir. Bu durumun tersini savunan Brunet, Bauer, De Lacy ve Tshering (2001) ise turizmin yerel dinler üzerinde olumlu etkilerinin olduğundan söz etmişlerdir. Araştırmacılara göre turizmin gelişmesi ve sürdürülebilmesi için toplumsal değerlerin birbiri ile etkileşim içinde olması gerekmektedir (Bayrakçı, 2016).

1.3.5.6. Nüfus

Turizm çeken destinasyon ülkelerin nüfusu arttıkça turizm talebinin de artacağı varsayılmaktadır. Bununla birlikte nüfus değişkeni, pek çok araştırmada turizm talep modeline dahil edilmektedir. Ayrıca gelir, genellikle kişi başına düşen biçimde ifade edildiğinden gelir ile nüfus arasında bir korelasyon söz konusudur (Leitão, 2010). Bu nedenle bağımlı değişkenin (turizm talebinin) kişi başına turizm talebi olarak değiştirilmesi, nüfusun uluslararası turizm talebine etkisinin hesaplanmasında seçilen yaygın bir yoldur (Song, Li, Witt, ve Fei, 2010). Örneğin, bir ülkenin seyahat gereksinimleri, nüfusun yaş ortalamasına göre farklılık gösterebilmektedir ve her yaş grubunun tercihleri değişebilmektedir (Tribe, 2011: 195).

Toplam nüfusun etkilerine odaklanmak yerine, farklı nüfus kesimlerinin turizm talebi üzerindeki etkisini inceleme fikri oldukça yakın zamanda ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz, farklı yaş gruplarının tüketim alışkanlıklarının çok fazla değiştiği görülmektedir. Alvarado ve Creedy (1998)'in araştırmasına göre gelişmiş ülkelerde, yaşlı insanların turizme katılma oranı, genç yaştaki bireylere göre daha fazladır. Bu eğilim, nüfus yaşlanması olarak bilinmektedir. Emeklilik yaşının üzerinde olan vatandaşların payı ile ölçülmektedir. Yaşam beklentisinin artmasından ötürü üçüncü yaş dediğimiz emekli yaşının payı son zamanlarda artmaktadır. Genel olarak emekliler, seyahat için harcayacakları daha fazla zamana ve paraya sahiptir, bu da turizm talebini önemli ölçüde etkilemektedir.

Tüm bu açıklamalar kapsamında nüfusun hem büyüklüğü hem de yaş aralığı yoğunluğu, turizm talebi üzerinde etkili bir unsurdur. Bir önceki paragrafta verilen üçüncü yaş turizmi ile ilgili görüşün aksine bazı ampirik çalışmalar da en fazla

seyahate çıkan insanların 25-65 yaş grubuna dahil olduklarını göstermiştir. Söz konusu yaş grubunun ağırlıklı olduğu ülkelerde, turistik mal ve hizmetlere olan talep daha fazla olmaktadır. Bireylerin en fazla gelir elde ettikleri bu dönemde, bütçelerinden seyahat ve tatile daha fazla pay ayırabilmektedirler (İTO, 2007: 20).

1.3.5.7. Göç

BM'nin 2017'de Uluslararası Göçmenler Günü'nde yayınladığı verilere göre dünyada, 2000 yılından bu yana %49'luk bir artışla 258 milyon göçmen nüfusu yaşamaktadır. İki yılda bir yayınlanan Uluslararası göç raporuna göre dünyada göçmen sayısı, dünya nüfusunun %3,4'ünü oluşturmaktadır. Söz konusu oran 2000 yılında %2,8 iken 2017'ye kadar %0,6 oranında bir artış yaşamıştır (United Nations, 2017). Yaygın bir algı, göçmenlerin çoğunun fakir ülkelere zengin ülkelere doğru hareket ettiği şeklindedir. Ancak gerçekte göçlerin yarısının gelişmekte olan ülkelere gerçekleştiğidir. Bu büyümenin bir nedeni de, hareketliliği ve farklı yerlere ulaşılabilirliği artıran küreselleşme sürecidir (Gheasi, Nijkamp ve Rietveld, 2011: 112).

Küreselleşme, dünyanın her bir yerine gidilebileceğini göstermekle birlikte turizm olaylarının gelişmesine de önemli bir katkı sağlamıştır. Dolayısıyla küreselleşmeyle birlikte turistler, bütçelerine uygun destinasyonları daha kolay belirleyebilmektedir. Tüm bu durumlar değerlendirildiğinde turizm ve göç arasında önemli ve ciddi bir ilişki söz konusudur. Örneğin, turistik ziyaret için ABD'ye giden bir turist, orada belli bir süre kalıp dönmek yerine göçmen olarak kalmayı tercih edebilmektedir. Bu durumda turizm, göçü teşvik etmektedir denilebilir. Tersine bir ilişkide ise kişiler, daha önce göç etmiş aile, akraba, arkadaş vb. tanıdıklar vasıtasıyla göç edilen yerlere turistik seyahatlerde bulunabilmektedirler. Bu sebeple de göç olayları turizm faaliyetlerini artırır denilebilmektedir Williams ve Hall (2002: 7-8). Sonuç olarak turizm ve göç arasındaki ilişki günümüzde oldukça yoğun olmakta ve bu durum analiz edilmesi gereken önemli konular arasında yer almaktadır.

1.3.5.8. Suç Oranları

Güvenlik, varış yerlerinin seçiminde oldukça önemlidir. Cinayet, cinayete teşebbüs, cinsel saldırı ve soygun dahil şiddet içeren suçlar, hedef ülkenin güvenliğini

ölçmek için kullanılabilir. Uluslararası turistlerin güvenilir bilgileri varsa, bu tür istatistikler konusunda suç oranının turizm talebini olumsuz yönde etkilemesi beklenebilmektedir (Qiu ve Zhang, 1995). Turist güvenliği konusu, turist çeken ülkelerin devlet turist stratejisinin merkezinde yer almaktadır. Hiç kimse, ailesinin güvenliğini riske atacak bir yere gitmek istemez. Bu nedenle ülkeler, kontrol ve gözetimin yüksek olduğu, suç oranlarının düşük olduğu bölgelerde turistik faaliyetlerini gerçekleştirmek istemektedirler (Fox, Edwards ve Wilkes, 2010: 92).

Suçlular, turistler için kolay bir hedef olabilmektedir. Çünkü turistler, gittikleri yörenin kültürünü tam anlamıyla bilmemektedir ve o bölgedeki suçlara kolayca karışabilmektedir. Örneğin bir turistin, rehber olmadan bağımsız bir şekilde yöreyi gezmesi, bilmeden suç oranının yüksek olduğu bir bölgeye gitmesine neden olabilmektedir. Söz edildiği gibi bu durumda turistler, suçlular için kolay bir hedef konumuna gelmektedir. Böylesi durumlarda yetkililer (rehberler, otel çalışanları, turizm paydaşları vb.), turistlere eşlik edemese bile bilgilendirme yapması önem teşkil etmektedir.

Bu tür turistlere karşı işlenen suçlar, kötü tanıtımlara neden olmakta ve potansiyel ziyaretçilerin kafasında olumsuz bir imaj yaratabilmektedir. Bu nedenle, tur şirketleri turistlere karşı işlenen suçlar konusunda üne sahip olan hedeflerden kaçınma eğiliminde olabilmektedir. Sonunda, bölgenin yararlarını ve ziyaretçi ödülleri duyurmak için ne kadar çaba sarf edilse de popülerliğin azalması, turistik ürünün pazarlanmasında başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olabilecektir. Dolayısıyla turistleri suç oranı yüksek olan bölgelerden uzak tutmak, turizm sektörünün sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir (Goeldner ve Ritchie, 2009: 306).

1.4. Ülkelerin Ekonomik, Demografik ve Sosyo – Kültürel Özellikleri

Turizmin sosyal ve kültürel yapılar üzerine etkileri, yıllardır incelenmeye çalışılmış konular arasında yer almaktadır. Turizm, toplumların kültürel ve sosyal açıdan birbirleri ile etkileşim içinde olmalarına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda turizm olayı ile birlikte insanlar, farklı bilgi alışverişi, görgü, gelenek ve kültür düzeyleri arasında sürekli bir etkileşim içinde kalmışlardır (Özdemir, 1992: 26). Dolayısıyla bu tez kapsamında incelemeye alınan ülkelerin, ekonomik, demografik ve

sosyo-kültürel özelliklerinin bilinmesinde fayda olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda aşağıda, çalışmanın örneklemini oluşturan 19 ülkenin ekonomik, demografik ve sosyo-kültürel özellikleri yer almaktadır.¹

1.4.1. Almanya

Kuzey-orta Avrupa'da yer alan Almanya (Almanya Federal Cumhuriyeti), Danimarka, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, İsviçre, Fransa, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda olmak üzere dokuz ülke ile sınırlarını paylaşmaktadır. 3 Ekim 1990'da komünist Doğu Almanya'nın demokratik Batı Almanya ile birleşmesi, yeni Almanya'nın toprak alanını artırmıştır. Bu birleşme ile birlikte Almanya toprakları %30 artarak 248.577 km²'den 357.021 km²'ye ulaşmıştır.

Modern Avrupa demografik gelişme kalıplarına göre Almanya'nın nüfusu, çok sayıda yaşanan göçler ile birlikte 1815'te 25 milyondan 1914'te 60 milyona yükselmiştir. Nüfus, bu yüzyılın ilk yarısında artmaya devam etse de bu eğilim iki dünya savaşındaki ağır kayıplarla birlikte yavaşlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Alman mültecilerin Sovyetler Birliği'nden ve şu anda Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin bir parçası olan bölgelerden gelmesi nedeniyle, Almanya'nın her iki bölümünün nüfusu ciddi bir oranda artmıştır. 1950 yılında sekiz milyon mülteci, Batı Almanya nüfusunun %16'sını ve dört milyondan fazla mülteci de Doğu Almanya nüfusunun %22'sini oluşturmuştur. 1950-1961 arasında ise 2,5 milyondan fazla Alman, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nden ayrılarak Federal Almanya Cumhuriyeti'ne gitmiştir. 1961'de Berlin Duvarı'nın inşası, bu Alman göçüne son vermiştir. 1945'ten 1990'a kadar, Batı Almanya'nın nüfusu Polonya, Romanya ve Sovyetler Birliği'nden veya halef ülkelerinden göç eden yaklaşık dört milyon etnik Alman'ın gelmesiyle daha da artmıştır. Batı Almanya'nın nüfusuna bir diğer destek de çoğunluğu Türkiye, Balkanlar, İtalya ve Portekiz olmak üzere göç olayları gerçekleşmiştir. 1961 ile 1997 arasında 23 milyondan fazla yabancı, Almanya Federal Cumhuriyeti'ne gelmiştir ancak bunlardan 17 milyonu daha sonra kendi ülkelerine

¹ Kullanılan kaynaklar: (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; Germany Statistisches Bundesamt, 2019; Sellers, 2019; Trading Economics, 2019; The World Bank, 2019; IcepWorld, 2019; United Nations Development Programme, 2019).

geri dönmüştür. Almanya için nüfustaki net kazanç 6 milyonun üzerinde bir sayıda kalmıştır, söz konusu kalan kişiler de Almanya’da aile kurmuştur. Tüm bu yaşanan göç olaylarından sonra Almanya Federal İstatistik Ofisi’nini (Germany Statistisches Bundesamt) 2018 verilerine göre Almanya nüfusu, 83 milyon kişi olarak hesaplanmıştır.

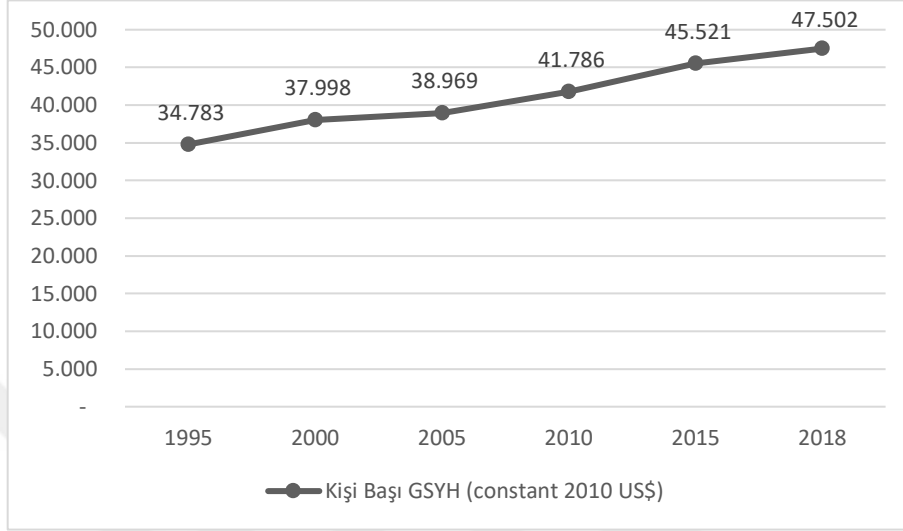
Almanya’nın resmi dili Almancadır. Almanca, İngilizce, Hollandaca ve İskandinav dilleriyle yakınlığı bulunan bir dildir. Ayrıca Yüksek Almanca (Hochdeutsch) olarak da adlandırılan standart Almanca, okullarda öğretilen ve medya tarafından kullanılan dilin bir sürümüdür. Dolayısıyla Almanca, oldukça karmaşık bir dildir. Almanya aynı zamanda bölgesel ilişkiler bolluğuna da ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle Almanya’da çoğu insan hem lehçe hem de standart Almanca konuşmaktadır.

Günümüzde Almanya nüfusunun ortalama %34’ü Evanjelik (Protestan) Kilisesi’ne, %34’ü ise Katolik Kilisesi’ne bağlıdır. Alman halkının önemli bir çoğunluğu da herhangi bir dine mensup değildir. Sonuç olarak Almanya nüfusunun önemli bir çoğunluğu, Hıristiyan dinine bağlı iken %29’luk bir oranın da herhangi bir dini bulunmamaktadır.

Almanya, yüksek bir yaşam standardına sahip ülkelerden biridir. Almanya, oldukça kalabalık ve emlak fiyatının yüksek olduğu bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya’da toplu taşıma araçları, verimli ve yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Almanya, özellikle hız limiti olmayan Autobahn isimli otoyoluyla da ünlenmiştir. Ekonominin durgunluğuyla Alman yaşam standardı 21. yüzyılın başında hafifçe gerilemiştir. Buna bağlı olarak yoksulluk da 2001’de %12,5’ten 2015’te %15,7’ye yükselmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Almanya’nın 2018 yılına ait kişi başı GSYH’si 47.502 ABD doları olarak

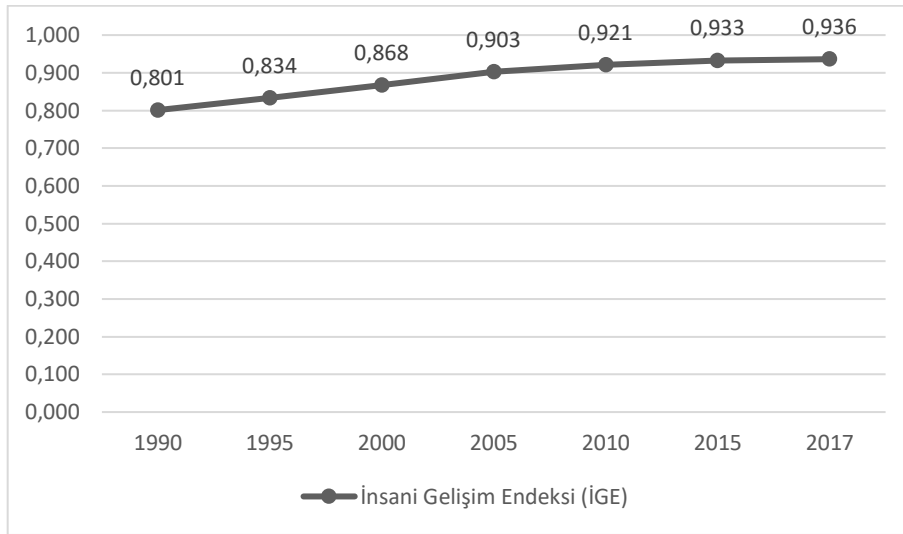
görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Almanya'nın kişi başı GSYH'si, %36,5 artışla 34.783 ABD dolardan 47.502 ABD dolara yükselmiştir. Almanya'ya ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.8.'de verilmektedir.

Şekil 1.8. Almanya'nın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Almanya'nın 2017 yılındaki İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri 0,936 değerindedir. 1990 ile 2017 arasında Almanya'nın İGE değeri, %16,9 artışla 0,801'den 0,936'ya yükselmiştir. Şekil 1.9.'da Almanya'nın İGE göstergelerinin yıllara göre değişimi görülmektedir. Almanya'yı 0,936 olan 2017 İGE değeri, 0,894'ün üzerinde ve OECD'deki ülkeler için ortalama 0.895'in üzerinde olan çok yüksek insani gelişme grubundaki ülkeler arasında konumlandırmıştır. Bu sonuçlar, Almanya'yı tüm ülkeler arasında 5. sıraya yerleştirmektedir.

Şekil 1.9. Almanya'nın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Sağlık sistemi açısından Almanya, iyi bir sağlık bakım sistemine sahiptir. Nüfusun %90'ından fazlası zorunlu ulusal sağlık sigortası kapsamındadır. Ulusal sağlık sistemi, kamu ve özel doktor ve sağlık uzmanlarının bir araya gelmesiyle ve hastalık fonları olarak bilinen sigorta şirketleri tarafından yönetilmektedir. Almanya'nın sosyal faydalar sistemi, dünyanın en ayrıntılı ve en faydalı sistemleri arasında yer almaktadır. Sosyal refah yararlarının geliştirilmesine öncü olan 1880'deki emperyal Almanya, sağlık ve kaza sigortası, işçi ve çalışanların hak ve emeklilik sigortalarını ve madencilerin sigortasını sağlayan ilk ülke olmuştur. Alman refah sistemi, diğer ülkelerdeki benzer programlar için bir model teşkil etmiştir.

Almanya'da tam zamanlı eğitim, 6-15 yaş arası çocuklar için ücretsiz ve zorunludur. Söz konusu yaş aralığı, devlet düzeyinde belirlenmektedir. Her ne kadar eğitimin kontrolü devlete bağlı olsa da eğitimde uygulanan müfredatın, gerekliliklerin ve standartların eşitliği için hizmet veren ulusal bir komisyon vardır. Bazı kitaplar ve çalışma materyalleri ücretsizdir ve maddi yardım ve diğer destek türleri zorluk durumuna göre sağlanmaktadır.

Almanya hiçbir zaman merkezi bir kültüre ve hiçbir zaman ulusal bir kültür bakanlığına sahip olmamıştır. Bunun yerine, bireysel devletler ve şehirler, kendi kültür merkezlerini ve geleneklerini korumuşlardır. Örneğin; Köln, Kassel ve Düsseldorf gibi şehirler, güzel sanatlarla tanınmaktadır. Berlin, tiyatrosu ile ünlüdür. Berlin, Dresden,

Stuttgart, Nürnberg, Münih, Frankfurt, Köln ve Hildesheim gibi şehirler ise en iyi müzelere sahiptir. Weimar ve Marbach, edebi arşivlere sahiptir. Hamburg, birçok şirkete ev sahipliği yapmaktadır. Ulusal Alman Kültür Konseyi, federal eyaletler ve yerel yönetimler için bir temas görevi görmekte ve ulusal kültürel politika konularının tartışılmasını sağlamaktadır. Federal hükümet aynı zamanda Goethe Enstitüsü, Alman Akademik Değişim Servisi, Alexander von Humboldt Vakfı ve Dış İlişkiler Enstitüsü gibi yurtiçinde ve yurtdışında Alman kültürünü teşvik eden çeşitli kuruluşları finanse etmektedir.²

1.4.2. Rusya

Rusya, dünyanın toplam yerleşim alanlarının yaklaşık sekizde birini içeren coğrafi açıdan dünyanın en büyük ülkesidir. Rusya, iki kıtayı (Avrupa ve Asya) kapsamaktadır. Ayrıca Rusya'nın Kuzey Kutbu, Atlantik ve Pasifik olmak üzere üç okyanusa sınırı bulunmaktadır. Rusya, bir kuzey ülkesidir ve topraklarının çoğu Kuzey Kutbu'na ekvatorundan daha yakındır. Arazileri, tepeler ve ovalardan engebeli dağlara ve kutup tundrasına kadar çeşitlilik göstermektedir. Nüfusun, sanayinin ve tarımın çoğu batıda yer alan Avrupa bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Rusya, toprak bakımından yaklaşık 17.075.200 km²'yi kapsamaktadır. Ayrıca Rusya, 20.017 km'ye uzanan dünyanın en uzun kara sınırlarına sahiptir. Rusya, Azerbaycan, Belarus, Çin, Estonya, Finlandiya, Gürcistan, Kazakistan, Letonya, Litvanya, Moğolistan, Kuzey Kore, Norveç, Polonya ve Ukrayna ile sınır komşusudur. Ülkede, üç okyanusla birlikte 13 denizi çevreleyen 37.653 km kıyı şeridi vardır.

Rusya'da yaşayan insanlar, etnik açıdan oldukça çeşitlidir. Çoğu grup etnik Rus olmakla birlikte, birçok dil konuşan ve farklı dini ve kültürel gelenekleri izleyen 120'den fazla etnik grup vardır. Rus nüfusunun çoğu, ülkenin başkenti, özellikle de Moskova'yı çevreleyen verimli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Rusya'nın nüfusu, 2018 verilerine göre 144.825.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Etnik Ruslar, toplam nüfusun ezici çoğunluğunu (%80 civarında) oluşturmaktadır. Birincil etnik azınlıklar;

² Almanya'nın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; Germany Statistisches Bundesamt, 2019; United Nations Development Programme, 2019; Sellers, 2019)

Tatarlar (%3,8), Ukraynalılar (%2), Başkirler (%1,2), Çuvaşlar (%1,1), Çeçenler (%0,9) ve Ermenilerdir (%0,8). Diğer küçük gruplar arasında Avarlar, Belaruslar, Almanlar, Yahudiler, Kazaklar, Mari, Moldovalılar ve Udmurlar yer almaktadır. Kuzey Kafkasya ve Volga havzasının bazı bölgeleri hariç Ruslar, tüm bölgelerdeki en büyük nüfusu oluşturmaktadır.

Etnik Rusların kökeni, yedinci yüzyıldaki orijinal Slav halkından oluşan üç gruptan biri olan Doğu Slavlardan gelmektedir. Diğer gruplar Polonyalılar, Çekler ve Slovaklar olan Batı Slavlar ve günümüz Bulgarları, Hırvatlar, Sırp ve Slovenler olan Güney Slavlardır. Slav halklarının (Ruslar, Ukraynalılar ve Belarusyalılar) yanı sıra, Rusya'da üç ana etnik grup vardır: Türk dillerini konuşan Altay grubu (1); Balkarlar, Başkurtlar, Buryatlar, Çuvaşiler, Akşamlar ve Yakutlar yer almaktadır. Fin veya Ural halklarının oluşturduğu (2); Karelyalılar, Komiler, Mari ve Moldovalılar yer almaktadır. Udmurlar ve Kafkasların çoğunluğunu oluşturduğu (3); Adi, Çeçen, Çerkes, İnguş ve Dağıstan gibi otuzdan fazla alt etnik grup bulunmaktadır.

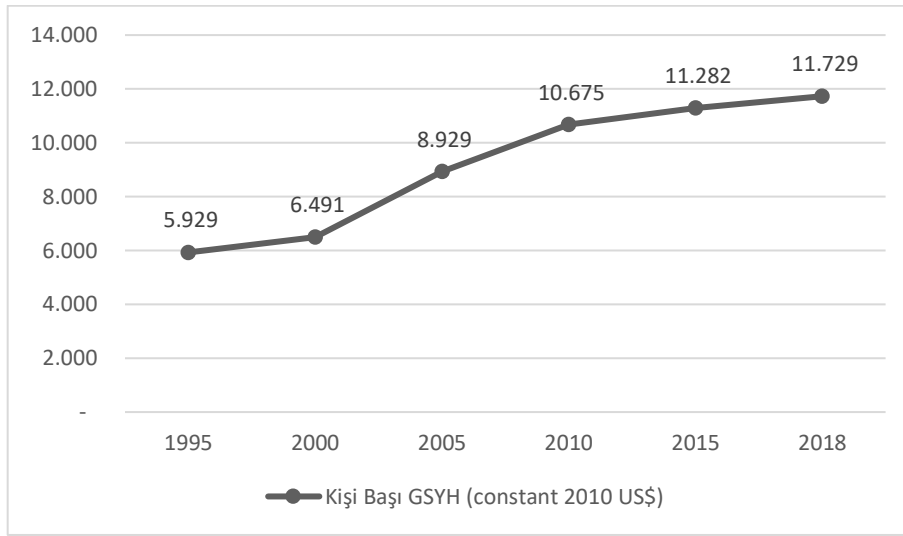
Rusça, federasyondaki baskın dildir ve nüfusun dörtte üçü tarafından konuşulmaktadır. Rusça, Ukraynaca ve Belarusça gibi ulusta konuşulan diğer dillerle aynı şekilde Slav dilidir. Diğer dil grupları; Türk, Kafkas, Finno-Ugric, Eskimo, Yidiş ve İran dilidir.

Rusya'da insanların çoğunluğu, Doğu Ortodoks Hristiyanlığı dinine bağlıdır. Çarlık egemenliği altında Ortodoksluk, devletin dayanaklarından biriydi. Daha sonra, Komünizm altındaki ateizmin teşvik edilmesine ve hükümetin kilise gücünü yıpratmaya çalışmasına rağmen, Rusların üçte biri bir dine bağlı kalmışlardır. Komünist egemenliğin sona ermesinin ardından devlet, kilisenin önceliğini diğer inançlardan rekabet karşısında güçlendirmek için adımlar atmıştır. Özellikle Rusya'nın dini yasaları, diğer inançlara göre Ortodoksluğu, Museviliği, İslam'ı ve Cadizmi yükseltmiştir. 1996 yılına gelindiğinde federasyonun 18 bölgesi, Ortodoks olmayan dini grupların kendi bölgelerindeki faaliyetlerini kısıtlayan yasaları çıkarmıştır. Tüm bunlara rağmen anayasa, din özgürlüğünü garanti etmektedir. Komünist yönetimin sona ermesinden sonra binlerce kilise, sinagog, cami ve diğer dini binalar yeniden açılmış ya da kullanım için restore edilmiştir. Rus toplumunun büyük

çoğunluğunun dini Hıristiyan olmasına rağmen Rusya’da İslam, en yaygın ikinci dindir ve nüfusun %10’u Müslümandır.

Komünizmin çöküşü ile birlikte yolsuzluk, verimsizlik, çevresel bozulma ve kayırmacılık bitmiştir. Daha özgür bir toplum olma çabaları ve daha çok piyasaya dayalı bir ekonomiye geçiş başlamıştır. Ancak devlet tarafından finanse edilen yardımların ve garantili istihdamın geri çekilmesi, birçok Rus’u fakir bırakmıştır. Yolsuzluk oranı 2015 yılında %21 olarak hesaplanırsa da 2018 yılında %7 oranında artarak %28’e yükselmiştir. Bunun yanı sıra işsizlik oranları 2018 yılında %5,1 olarak hesaplanmıştır. Rusya’daki ulusal yoksulluk oranı, 2017’de %13,2 olarak hesaplanmıştır. Bu oran, önceki yıllara göre neredeyse hiç değişmemiştir ve 2018’in ilk dokuz ayında 0,5 puan azalmıştır. Reel harcanabilir gelirler, 2017’de düşmeye devam etmiş ve 2018’de değişmemiştir.

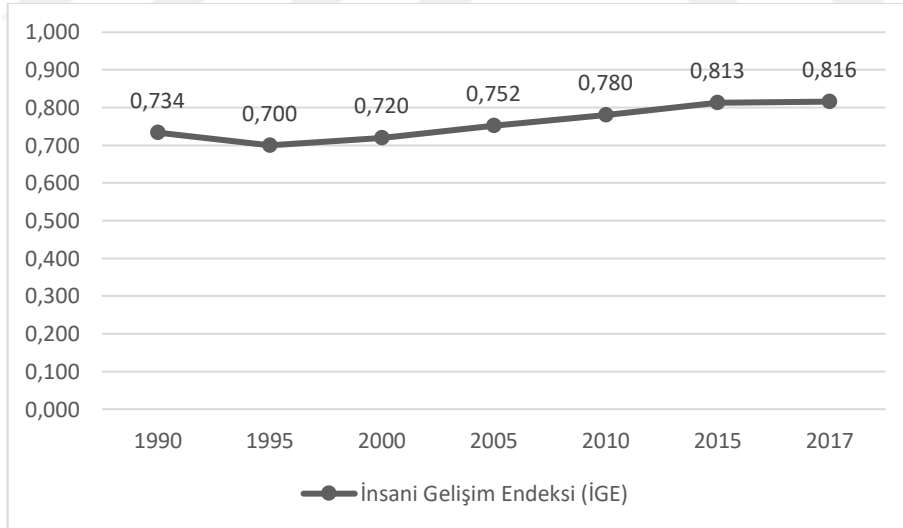
Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Bu doğrultuda Rusya’nın 2018 yılına ait kişi başı GSYH’si 11.729 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Rusya’nın kişi başı GSYH’si, %97,8 artışla 5.929 ABD dolardan 11.729 ABD dolara yükselmiştir. Rusya’ya ait kişi başı GSYH verileri Şekil 1.10.’da verilmektedir.

Şekil 1.10. Rusya'nın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Rusya'nın 2017 yılı için İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri, 0,816 değerindedir. Bu oran, ülkeyi 189 ülke ve bölge arasında 49. sıraya yerleştirmiştir. 1990 ve 2017 arasında, Rusya'nın İGE değeri %11,2 artarak 0,734'ten 0.816'ya çıkmıştır. Şekil 1.11.'de Rusya'nın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir.

Şekil 1.11. Rusya'nın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Sağlık hizmetleri nispeten zayıf kalmaktadır ve ülke, yollar ve köprüler de dahil olmak üzere çökmekte olan altyapısını onarmak için fonlar oluşturmakta zorlanmaktadır. Tüm bu ekonomik verilerin yanı sıra alkolizm, ülkede büyük bir

sosyal problem olmaya devam etmektedir ve yaygın fuhuş da dahil olmak üzere suç oranları artmaktadır.

Rusya’da okul öncesi eğitim, çok iyi gelişmiştir. 3-6 yaş arası çocukların beşte dördü kreşlere katılmaktadır. Eğitim, dokuz yıl zorunludur. Eğitim, 7 yaşından itibaren (bazı bölgelerde 6 yaşından itibaren) başlar ve temel bir genel eğitim sertifikası verilmektedir. Orta seviye sertifika için ek iki veya üç yıllık okul eğitimi gerekmektedir. Rus olmayan öğrenciler, okullarda kendi dillerinde eğitim alabilmektedir ancak temel düzeyde eğitim alırken Rusça olarak eğitim görmek zorunludur. Yüksek öğretim için bir öğrencinin kabul edilmesi, seçici ve son derece rekabetçi bir şekilde yapılmaktadır. Yüksek öğrenimde eğitim, neredeyse tamamen Rusça yapılmaktadır ancak yerel dilin de kullanıldığı azınlık cumhuriyetlerinde birkaç kurum mevcuttur.³

1.4.3. İngiltere

İngiltere, Avrupa’nın kuzeybatı kıyısında yer alan bir ada ülkesidir. İngiltere’nin başkenti olan Londra, dünyanın önde gelen ticari, finans ve kültür merkezlerinden biridir. İngiltere’nin kara alanı, 242.500 km² ile Batı dünyasında en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip ülkelerinden biridir. Çorak ve bataklık araziler dışında, arazinin çoğu tarıma elverişlidir. Doğal bitki örtüsü, meşe ormanlık alanıdır ancak arazinin çoğu, tarım için veya gemi yapımı ve kömür eritme için temizlenmiştir.

İngiltere nüfusu, 2018 verilerine göre yaklaşık 66.436.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Ülkenin kültürel çeşitliliği, Britanya Adaları’ndaki göç ve Avrupa’dan ve yurtdışından yapılan göçlerle artmıştır. 1945’ten sonra ülkeye çok sayıda Avrupalı mülteci yerleşmiştir. On dokuzuncu yüzyılda, çiftlik işçilerinin İrlanda’dan İngiltere’ye düzenli olarak mevsimsel göç etmeleri söz konusuydu. İrlandalılar on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Kraliyet Donanması ve İngiliz Ordusu alaylarına gönüllü olmuş ve imparatorluğun her yerinde hizmet vermişlerdir. Bu tarihten sonra benzer şekilde, İskoç ve Gali halkı da İngiltere’ye yerleşmeye

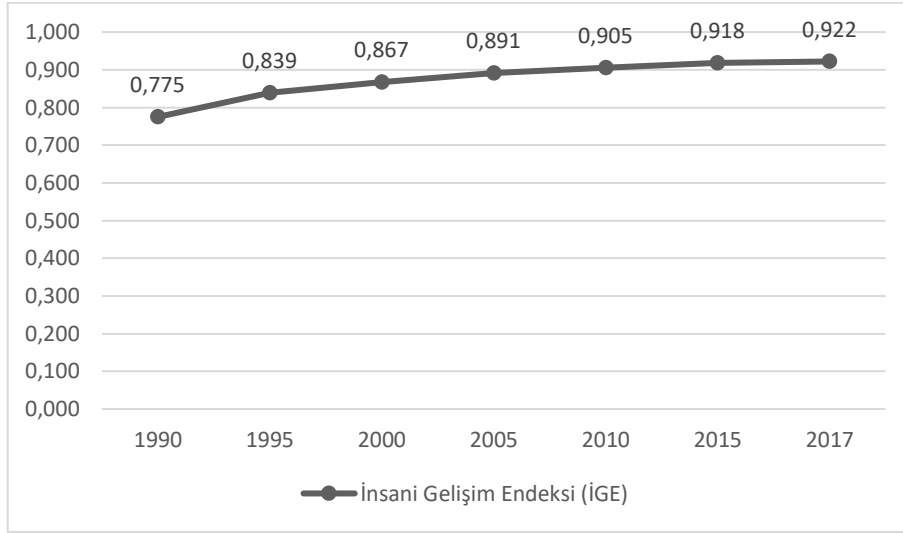
³ Rusya’nın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; Trading Economics, 2019; United Nations Development Programme, 2019; The World Bank, 2019)

başlamıştır. Çoğu İngiliz insanı, Britanya Adaları'nda bulunan dört milletin karışımından oluşan atalara sahiptir.

1950 ve 1960 yılları arasında Batı Hint Adaları ve Güney Asya'dan da büyük göçmen toplulukları İngiltere'ye yerleşmiştir. Yunanlılar, Ruslar, Polonyalılar, Sırlar, Estonyalılar, Letonyalılar, Ermeniler, Kıbrıslı Türkler, İtalyanlar ve İspanyollar gibi diğer Avrupalıların yanı sıra Amerikalılar, Avustralyalılar ve Çinliler de göçmen nüfusu arasında yer almıştır. Ayrıca 1970'lerin başında başlayarak, Ugandalı Asyalılar ve Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve Sri Lanka'dan gelen göçmenler İngiltere'ye sığınmışlardır. Hint, Pakistan ve Bangladeş kökenli insanlar, toplam etnik azınlık nüfusunun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Batı Hint kökenli insanlar da bir sonraki en büyük etnik grubu oluşturmaktadır. Yabancı doğumlu nüfus, orantısız bir şekilde şehir içi alanlarda yoğunlaşmıştır ve yarıdan fazlası Londra'da yaşamaktadır.

İngilizce, İngiltere'nin resmi ve ulusal dilidir. Beşinci ve altıncı yüzyıllarda Anglo-Saksonlar tarafından konuşulan Almanca dilinden gelen İngilizce, daha sonralarda Latin, İskandinav ve Norman Fransızcası dillerinden etkilenerek değişmiştir. Mandarin Çincesi yanında İngilizce, dünyadaki en yaygın konuşulan ikinci dildir. İngilizce, 60'tan fazla ülkede resmi dil olarak kullanılmaktadır ve modern dünyanın en yaygın kullanılan dilleri arasında yer almaktadır. İngiltere, din inancı bakımından özgür bir ülkedir. Ağırlıklı olarak Hristiyanlık benimsenmiştir. Toplumun yaklaşık %60'ını Hristiyanlar oluştururken yaklaşık %32'lik bir kesim din ve inancını açıklamak istememektedir veya herhangi bir dine mensup olmayı reddetmektedir. Müslüman, Musevi ve Hindu olan kesim, azınlıkları temsil etmektedir.

İngiltere, Dünya Bankası 2017 verilerine göre 189 ülkenin yer aldığı Dünya İnsani Gelişim Endeksi (İGE) sıralamasında 0,922 puanla 14. sırada yer almaktadır. Şekil 1.12.'de İngiltere'nin İGE göstergelerinin yıllara göre değişimi görülmektedir.

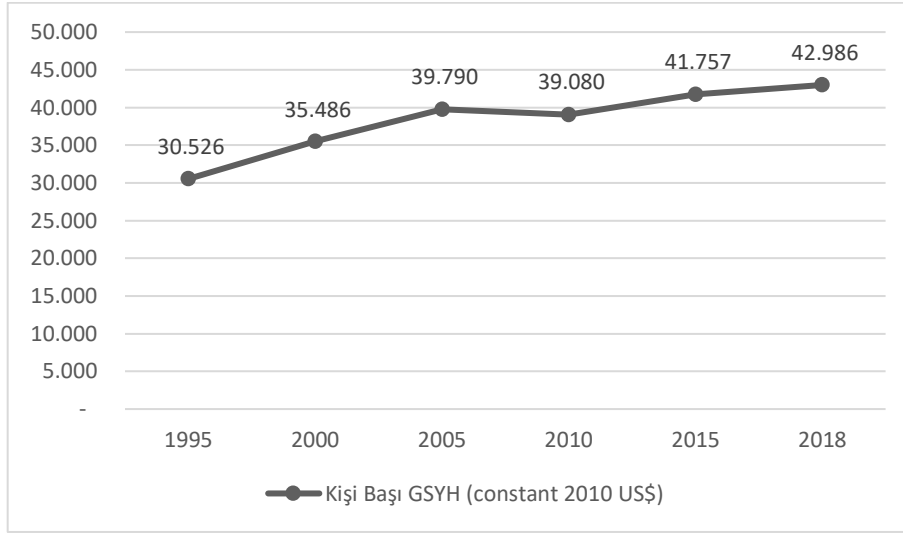

Şekil 1.12. İngiltere'nin İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

İngiltere, kentsel bir millettir. 2000 yılı itibariyle nüfusun neredeyse %90'ı şehirlerde yaşamıştır. Bir zamanlar küçük bir çiftçi ve esnaf ülkesi olan Birleşik Krallık, şimdi nüfusun yalnızca %1,5'i tarım sektöründe hizmet vermektedir. Bu nedenle, İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'nın kırsal bir yer olma popülarlığı, günümüzde pek kalmamıştır. Özelleştirme eğilimlerine rağmen sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere temel sosyal hizmetler, ulusal planlar aracılığıyla sağlanmakta ve böylece çalışanlar için hayat, daha güvenli kılınmaktadır. İngiltere nüfusunun büyük çoğunluğu, müstakil evlerde yaşamaktadır. Geri kalan nüfus ise apartman dairelerinde yaşamaktadır. Büyük şehirlerde toplu taşıma araçlarının kullanımı teşvik edilmekte ve halk genel olarak bu tür ulaşım araçlarını tercih etmektedir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. İngiltere'nin 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 42.986 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında İngiltere'nin kişi başı GSYH'si, %97,8 artışla 5.929 ABD dolardan 11.729 ABD dolara yükselmiştir. İngiltere'ye ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.13.'de verilmektedir.

Şekil 1.13. İngiltere'nin Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

İngiltere’de eğitim ve çocuk hizmetlerine ilişkin genel sorumluluk, Parlamento’ya karşı sorumlu olan Eğitim Bakanlığı’na aittir. Devlet destekli ilk ve orta öğretim, genellikle yerel otorite tarafından denetlenen yerel bir sorumlulukla işlemektedir. Bunun yanı sıra çok sayıda olmasa da özel sektörün yönettiği eğitimler de söz konusudur. İlköğretim eğitimi, 5 ile 11 yaş arasında ücretsiz ve zorunludur. Ortaöğretim eğitimi ise 11 ile 19 yaş arası çocuklar için çeşitli şekillerde düzenlenmekte ve 16 yaşına kadar ücretsiz ve zorunlu olarak verilmektedir.

İngiltere’de öğrencilerin, sertifika almak ya da yüksek öğrenime hak kazanabilecek sınavlara girebilmesi için okuldan ayrılma yaşı en az 16 olarak belirlenmiştir. Devlet, ilk ve orta öğretim giderlerini merkezi ve yerel vergi gelirlerinden finanse etmektedir. Bu konudaki çoğu harcama, yerel düzeyde gerçekleşmekle birlikte yerel gelirlerin de yaklaşık yarısı, merkezi hükümetten elde edilmektedir. Yükseköğretime devam eden öğrenci sayısı, II. Dünya Savaşı’ndan sonra çarpıcı bir şekilde artmıştır. Bu nedenle üniversite ve diğer yükseköğretim kurumlarının sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Genel olarak toplumun boş zamanlarında da belirgin bir artış yaşanmıştır. Ayrıca, özellikle Batı Hint Adaları ve

Güney Asya'dan gelen göçler, İngiltere'ye yeni kültürel akımlar getirmiş ve müzik, film, edebiyat ve diğer sanatlardaki gelişmelere önemli katkılarda bulunmuştur.⁴

1.4.4. İran

İran, Güneybatı Asya'da Basra Körfezi ile Hazar Denizi arasında yer almaktadır. Azerbaycan, Ermenistan, Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Türkiye ve Irak ile sınırlarını paylaşmaktadır. İran, toprak bakımından 1.648.000 km² bir alana sahiptir. Kuzeybatıdan güneydoğuya en uzun mesafesi 2.250 km, kuzeydoğudan güneybatıya olan uzunluğu ise 1.400 km'dir. İran, güneybatı Asya'nın dağlık, kurak, etnik açıdan farklı bir ülkesidir. İran'ın çoğu alanı, iç kısımlara erişim sağlayan yüksek dağ sıraları ile çevrelenmiş merkezi bir çöl platosundan oluşmaktadır.

İran nüfusu, 2018 verilerine göre yaklaşık 81.714.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. İran, kültürel olarak farklı bir toplumdur ve etnik gruplar arası ilişkiler genellikle dostanedir. Ülkedeki baskın etnik ve kültürel grup, anadili Farsça olanlardan oluşmaktadır. Ancak genel olarak Pers olarak bilinen insanlar, karma geçmişe sahipler ve ülke, Kürtler, Baluçlar, Bakhtiariler, Lurlar ve diğer küçük azınlıklar olan Ermeniler, Asurlular, Yahudiler, Brahuiler ve diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Tüm bunlara ek olarak önemli sayıda olan Türk ve Arap etnik grupları da ülke sınırlarında yaşamaktadır. Persler gibi, İran'ın küçük etnik gruplarının birçoğu da bölgeye eski zamanlarda geldikleri bilinmektedir.

İran'ın resmi ulusal dili, nüfusun yaklaşık %46'sı tarafından konuşulan Farsçadır. Bunun yanı sıra nüfusun dörtte biri Türk dillerini konuşmaktadır. Altay ailesi tarafından konuşulan Türkçe, modern Türkçeye benzer bir dil olan Azericeye benzer şekilde konuşulmaktadır. Başka bir Türk dili olan Türkmen dili de Türkmenler tarafından İran'da konuşulan diller arasında yer almaktadır. Diğer Hint-İran dilleri arasında, her biri bu isimdeki etnik gruplar tarafından konuşulan bir dizi lehçeye bölünmüş olan Kürtçe, Luri ve Baluchi dilleri de vardır. Nüfusun küçük bir azınlığı,

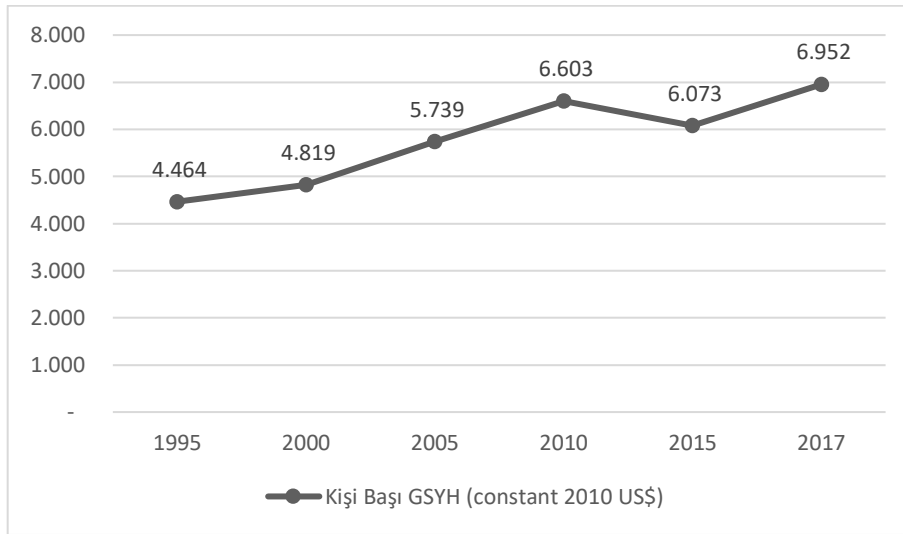
⁴ İngiltere'nin sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; IcepWorld, 2019; United Nations Development Programme, 2019; The World Bank, 2019)

Arapça bilmektedir. Farsça, Azerice ve Kürtçe de dahil olmak üzere dillerin çoğu, bazı metinler ve ünsüzler ile Arapça harflerle yazılmıştır.

İranlıların büyük çoğunluğu, resmi devlet dini olan İmamîye-i İsnâ'aşer'îyye ya da Onikiciler dinine (On İki İmam'a inanan Onikicilik mensuplarını tanımlamak için kullanılan tabir) inanmaktadır. Kürtler ve Türkmenler ise ağırlıklı olarak Sünni Müslümanlardır ancak İran'da yaşayan Araplar ise hem Sünni hem de Şii Müslümanlardır. Ülkede azınlık olarak Hristiyanlar, Yahudiler ve Zerdüşter de bulunmaktadır.

İran, 2009'dan sonra çalkantılı bir döneme girmiştir ve yaptırımlar da dahil olmak üzere birçok şokla karşı karşıya kalmıştır. Yoksulluk da bu zaman zarfında dalgalı bir seyir izlemiştir. İran'da resmi bir yoksulluk sınırı kurulamamıştır. Bu nedenle yoksulluk, 2011 PPP'de ABD doları cinsinden ifade edilen uluslararası yoksulluk sınırları kullanılarak ölçülmektedir. 5,50\$'lık üst orta gelirli sınıf çizgisini kullanan yoksulluk, 2009 ve 2013 yılları arasında İran'da 5 puan artarak %8'e gerilemiştir. 2016'da ise %11,6'ya yükselmiştir. Kişi başına düşen Gini endeksi harcamaları ile ölçülen eşitsizlik, 2009-2013 döneminde 42 puandan 37,4 puana keskin bir şekilde düşmüştür. Daha sonraki dönem olan 2014 yılında ise 40 puan olarak hesaplanmıştır. İran, 2014 ve 2016 yıllarında olumlu bir ekonomik büyüme yaşamasına rağmen, nüfusun %40'ı için kişi başına harcamadaki pozitif büyüme görülememiştir. Bu olumsuz sonucun sübvansiyon reformlarından sonra artan enerji fiyatlarını telafi etmek için dağıtılan evrensel nakit transferlerinin gerçek anlamda aşınmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

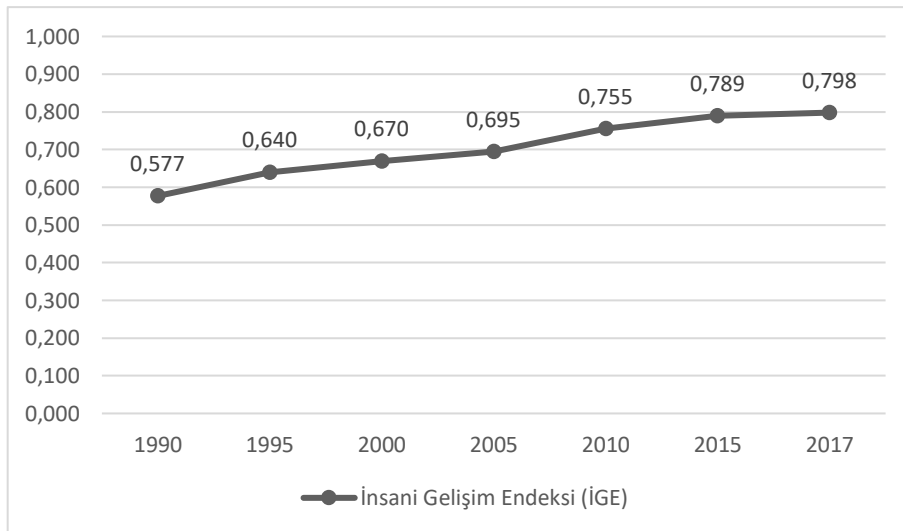
Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. İran'ın 2017 yılına ait kişi başı GSYH'si 6.952 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2017 yılları arasında İran'ın kişi başı GSYH'si, %55,7 artışla 4.464 ABD dolardan 6.952 ABD dolara yükselmiştir. İran'a ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.14.'de verilmektedir.

Şekil 1.14. İran'ın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

İran'ın 2017'deki İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri, 0,798 olarak hesaplanmıştır. Bu değer de ülkeyi yüksek insani gelişme kategorisine sokarak 189 ülke ve bölgede 60. sıraya yerleştirmiştir. 1990 ve 2017 arasında İran'ın İGE değeri %38,3 artışla 0,577'den 0,798'e yükselmiştir. Şekil 1.15.'de İran'ın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir.

Şekil 1.15. İran'ın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sağlık koşulları, hükümetin, uluslararası kurumların ve hayırseverlerin çabaları ile birlikte kayda değer ölçüde iyileşmiştir. Ancak sağlık tesisleri yine yetersizdir ve doktor, hemşire ve tıbbi malzeme sıkıntısı

söz konusudur. Kamu hastaneleri, yoksullara ücretsiz tedavi sağlamaktadır. Bunlar özel kurumlar tarafından desteklenmektedir ancak hala yetersiz seviyededir. Tüm sağlık hizmetleri ve şubeleri, sertifikalı doktorlar tarafından yönetilen Sağlık, Tedavi ve Tıp Eğitimi Bakanlığı tarafından denetlenmektedir.

Eğitim, 6-11 yaşları arasında zorunludur. Kabaca, erkeklerin beşte dördü ve kadınların üçte ikisi okur-yazardır. Eğitimde ilköğretimi, öğrencilerin yeteneklerini değerlendiren ve lise boyunca akademik, bilimsel veya mesleki bir programa girip giremeyeceklerini belirleyen üç yıllık bir rehberlik döngüsü söz konusudur. Devrim ile birlikte orta okullar ortadan kaldırılmış, tüm okulların ve üniversitelerin İslami değerleri teşvik etmesi yönünde politikalar geliştirilmiştir. Tahran Üniversitesi, 1934 yılında kurulmuş ve o zamandan beri birkaç üniversite, öğretmen okulu ve teknik okul kurulmuştur. Kalifiyeli öğretmenlerin yetersizliği, hükümeti ileri derece işletme sahiplerinin ve fakültelerin kalitesini ve miktarını arttırmak amacıyla öğrencileri yurtdışında okumaya teşvik etmeye yönlendirmiştir. Genel kayıt sayıları düşerken, kadınların üniversiteye kabul edilme oranları çarpıcı bir şekilde artmıştır ve 2000 yılına kadar gelen öğrencilerin yarısından fazlası kadın olmuştur. Devlet okulu sistemi, Eğitim ve Öğretim Bakanlığı tarafından kontrol edilmektedir. Üniversiteler ise Yükseköğretim ve Kültür Bakanlığı'nın denetimindedir ve tıp okulları da Sağlık, Tedavi ve Tıp Eğitimi Bakanlığı altında hizmet vermektedir.⁵

1.4.5. Bulgaristan

Resmiyette Bulgaristan Cumhuriyeti ismiyle anılan Bulgaristan, güneydoğu Avrupa'da Balkan Yarımadası'nın doğu kısmında yer alan bir Balkan ülkesidir. 7. yüzyılda kurulan Bulgaristan, Avrupa kıtasındaki en eski devletlerden biridir. Bulgaristan, 110.910 km² bir alanda yer almaktadır. Bulgaristan'ın doğuda Karadeniz, kuzeyde Romanya ve Tuna Nehri, güneyde Yunanistan ve Türkiye, batıda da Makedonya ve Sırbistan ile sınırları vardır. Bulgaristan, Kuzey ve Doğu Avrupa'dan Akdeniz havzasına, Batı ve Orta Avrupa'dan Orta Doğu'ya kadar tarihsel olarak

⁵ İran'ın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; United Nations Development Programme, 2019; The World Bank, 2019)

önemli yolların kesiştiği bir ülkedir. Bulgaristan, Rodop Dağları, Balkan Dağları, Danubia Platosu ve Merkez Trakya Ovası olmak üzere 4 ana kara bölgesinden oluşmaktadır.

2018 verilerine göre Bulgaristan'ın nüfusunun 7.024.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Etnik olarak, nüfus oldukça homojen dağılmaktadır. Bulgarlar, toplam nüfusun beşte dördünden fazlasını oluşturmaktadır. 6. yüzyılda Balkan Yarımadası'nın doğu kısmına yerleşen Slav kabileleri, 4. yüzyıldaki kökleri olan yerel Trakya kültürünü özümsemiş ve temel bir etnik grup oluşturmuştur. 681 yılında ilk Bulgar devletini kuran Bulgarlar, başka bir bileşen oluşturmuşlardır. Parçalı Slav kabilelerinin kademeli olarak yok edilmesiyle Bulgarlar ve Slavlar, Bulgarlar olarak bilinen birleşmiş farklı bir kültür oluşturmuşlardır.

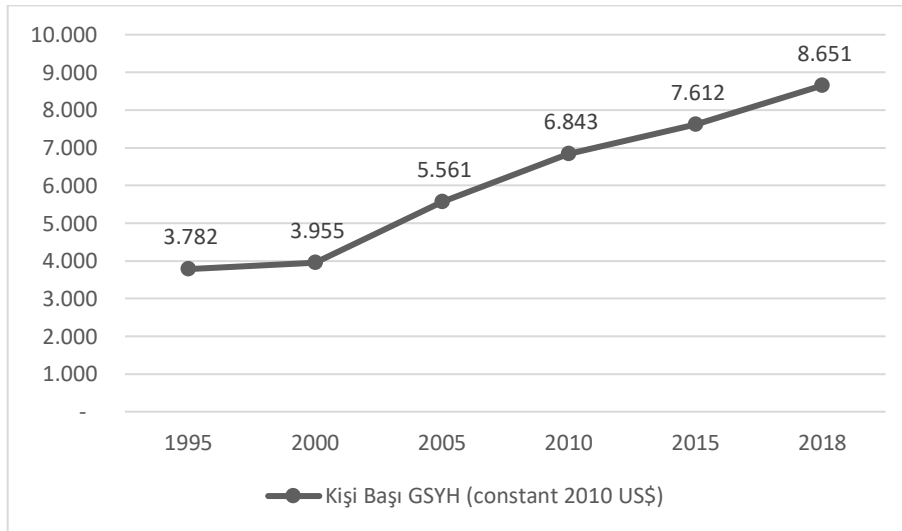
Bulgaristan'ın en büyük azınlığı olan Türkler, toplam nüfusun yaklaşık onda birini oluşturmaktadır ve kuzeydoğunun bazı bölgelerinde ve Doğu Rodop Dağları bölgesinde yaşamaktadırlar. Romanlar (Çingeneler) da bir başka önemli azınlıktır. Bunların yanı sıra genellikle etnik Bulgar olarak gösterilen Makedonlar da azınlık statüsü talep etmektedirler. Diğer etnik kültürlerden olan birkaç bin Ermeni, Rus, Yunanlı, Romen ve Tatarlar da Bulgaristan'da yaşayan küçük etnik gruplardır.

Ulusal dil olan Bulgarca, Makedon, Sırp Hırvatçası ve Slovenceyi de içeren güney grubunun Slav dili olarak kullanılmaktadır. Eski Slav Kilisesi dili olarak da bilinen Eski Bulgarca, dokuzuncu yüzyılda bir alfabe edinen ilk Slav dilidir. Hem modern dilbilgisi hem de Bulgarcanın kelime hazinesi, Slav dili olmayan dillerin etkisini göstermektedir. Bunun yanı sıra azınlıklar da kendi dillerini konuşmaktadırlar.

Bulgaristan'da 1990'ların reformlarıyla, komünist devlet destekli ateizm döneminin ardından tam bir din özgürlüğü sağlanmıştır. Resmi bir din yoktur ve dindar Bulgarların çoğunluğu, Bulgar Ortodoks Kilisesi'ne bağlıdır. Azınlık dini grupları arasında ise Müslümanlar, Protestanlar, Katolikler, Yahudiler ve Gregoryen Ermeniler bulunmaktadır. Bulgaristan'daki dini geleneklerin çeşitliliği, UNESCO Dünya Mirası sitelerinde, Sveshtari ve Kazanlak köylerinin yakınında bulunan 3. ve 4. yüzyılların Trakya kült mezarlarından, Bulgaristan'ın Hristiyanlığa dönüşümünü sembolize eden Şumnu yakınlarındaki Madara Süvari heykeline kadar izlenebilmektedir. 9. yüzyıl

Rila Manastırı, 10. yüzyılda Bulgar Ortodoks Kilisesi tarafından kandırılan Rila Aziz John tarafından kurulmuş olup, kuzeydoğudaki Ivanavo kaya kesme kiliseleri 12. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Ayrıca 10. ve 19. yüzyıllarda Sofya dışında inşa edilen Boyana Kilisesi, orta çağ döneminin dini sanat eserlerini barındırmaktadır.

Bulgaristan, 2008 küresel ekonomik krizinin ardından zayıf bir büyüme göstermiş ve yoksulluk sınırı ülkede artış göstermiştir. Ancak düşük işsizlik, ücret ve gelir artışı gibi işgücü piyasası koşullarındaki gelişmeler, yoksulluğun kriz öncesi seviyelere geri dönüşüne katkı sağlamıştır. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Bulgaristan'ın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 8.651 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Bulgaristan'ın kişi başı GSYH'si, %128,7 artışla 3.782 ABD dolardan 8.651 ABD dolara yükselmiştir. Bulgaristan'a ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.16.'da verilmektedir.

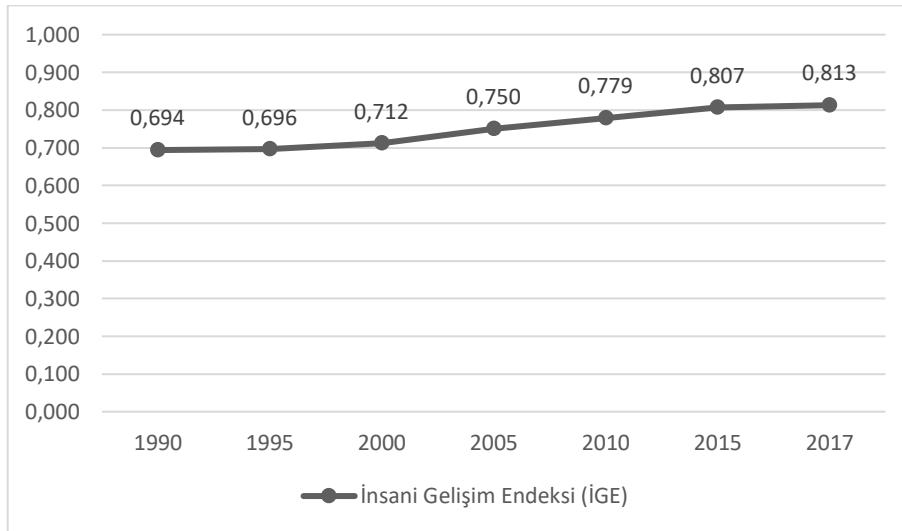
Şekil 1.16. Bulgaristan'ın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Yoksulluğun azaltılmasındaki olumlu gelişmeler, asgari ücretteki artışlar ve özellikle yoksul haneler arasında daha yüksek alım gücü sağlayan güçlü deflasyon

eğilimleriyle desteklenmiştir. Bulgaristan, AB’de en eşit harcanabilir gelir dağılımına sahip ülkelerden biridir. Ancak eşitsizlik, 2013’ten bu yana artış göstermektedir. En düşük %40’lık gelir, 2010-2014 arasında ortalama %0,4 oranında artmış ve nüfus ortalamasından 1,7 puan daha düşük olmuştur. Dağılımın altındaki gelirlerdeki göreceli olarak sınırlı ve dengesiz büyüme, 2011’den bu yana istikrarlı bir şekilde artan eşitsizlik düzeylerine yol açmıştır. Ekonomik iyileşme güçlenmiş ve işgücü piyasası 2015’ten bu yana iyileşmiş olsa da fakirler arasında tarımsal istihdama dayanan yoksulluk ve eşitsizlik azaltma çabaları yetersiz kalmıştır. Ayrıca işsizlik oranı, önemli ölçüde azalmış olsa da bölgesel farklılıklar ve uzun vadeli genç işsizlik oranları yüksek puanlarda seyretmektedir. Nüfusun belirli grupları arasındaki hareketsizlik devam etmektedir. Ayrıca ülkede yaşlılar, kırsal alanlarda yaşayanlar ve Romanlar dahil birçok vatandaş daha sınırlı ekonomik seçeneklere sahiptir.

Bulgaristan’ın 2017’de elde ettiği İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri 0,813 oranındadır. Bu değer de ülkeyi 189 ülke ve bölge arasında 51. sırada konumlandırmaktadır. 1990 ve 2017 arasında Bulgaristan’ın İGE değeri, %17,1 artarak 0,694’ten 0,813’e çıkarmıştır. Şekil 1.17.’de Bulgaristan’ın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir.

Şekil 1.17. Bulgaristan'ın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

II. Dünya Savaşı’ndan önce ülkede oldukça gelişmiş bir refah ve sağlık sigortası sistemi bulmakta iken komünist rejimin kurulmasıyla, sosyal ve sağlık

sigortası kaldırılmış, tıbbi bakım tamamen kamulaştırılmış ve tüm sosyal fonlar devlet bütçesi tarafından temin edilmiştir. Bununla birlikte yüksek derecede eğitilmiş sağlık personeline rağmen, tıbbi bakımın kalitesi örgütsel kaos nedeniyle büyük ölçüde kötüleşmiştir. Tıbbi bakım ve sosyal refahtaki reformlar, komünizmin çöküşünü izlemiştir ancak 1990'ların sonlarına kadar çok fazla olumlu bir gelişme yaşanmamıştır. Ücretsiz tıbbi bakım halen devam etmektedir ve sağlık sigortasının yeniden verilmesi, özel tıbbi uygulamaların iadesi nedeniyle artık daha geniş seçeneklere ulaşmıştır. Sosyal refah yasaları, sosyal kaygılar için fon sağlamaktadır. Bu fonlar, devlet bütçesi tarafından desteklense de özel bir Ulusal Sosyal Sigorta Kurumu tarafından yönetilmektedir. Fonlar, işverenlerin sosyal ve emeklilik sigortası ve sağlık sigortası ödemelerinin yanı sıra vergi dışı gelirlerin, kredilerin ve sigortalıların ek gönüllü ödemelerinden finanse edilmektedir. Bu fonlar, hastalıkları, işle ilgili yaralanmaları, doğum tazminatını, emekliliği ve ölüm gibi durumları kapsamaktadır.

İlk ve orta öğretim, eğitim konseyleri hiyerarşisinin sorumluluğundadır. Yükseköğretim ise Halk Eğitim Bakanlığı tarafından yönetilmektedir. Eğitim, her seviyede ücretsizdir ve çocuklar için sekiz yıllık bir temel program zorunludur. Bulgaristan'da eğitime harcanan bütçe, 2013 verilerine göre GSYH'nin yaklaşık %4,06'sını oluşturmaktadır. Ayrıca Bulgaristan'da sanat okullarının yanı sıra çok sayıda teknik enstitü, eğitime hizmet vermektedir.⁶

1.4.6. Gürcistan

Gürcistan, Kafkas dağlarının güney eteklerinde, Rusya Federasyonu'nun kuzey Kafkas cumhuriyetleriyle doğal bir sınır oluşturan bir ülkedir. Yaklaşık 27.000 km² bir alanda yer alan Gürcistan'ın sınırları, Karadeniz'in batısında Büyük Kafkasya, güneyde Ermenistan ve Türk bölgelerine ve doğuda Azerbaycan'a kadar uzanmaktadır. Kuzey bölgesi, yüksek dağlarla karakterizedir ve orta ve güney kısımları dağlıkken çok daha alçaktır. Ülke arazisinin neredeyse yarısı, tarımsal

⁶ Bulgaristan'ın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; United Nations Development Programme, 2019; The World Bank, 2019)

kullanımda olup geri kalan çoğu alan da orman ve yüksek dağlardan oluşmaktadır. Arazi kullanımı, yerel iklim ve toprak düzenlerine göre değişiklik göstermektedir. Gürcistan'ın başkenti Tiflis, beşinci yüzyılda Kral Vakhtang Gorgasali tarafından kurulmuş ve ülkenin en önemli siyasi ve kültürel merkezi olmaya devam etmektedir. Aynı zamanda Tiflis, Avrupa ile Asya arasındaki en büyük ipek yollarından birinin eski kavşağında yer almaktadır.

2018 verilerine göre Gürcistan'ın nüfusu, yaklaşık olarak 3.721.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Nüfusun yarısına yakın bir kısmı, Tiflis'te yaşamaktadır. Etnik Gürcüler, çoğu bölgede nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Günümüz etnik Gürcülerinin ataları, yaklaşık 3.000 yıl önce Asur kayıtlarında belirtilmiştir. Gürcüler, bir düzine farklı bölgesel gruba bölünmüş olsalar da hepsi Gürcü ortak gelenek ve kültürüne sahiptir. Abhazlar, çoğunlukla kuzeybatıda, ülkenin orta kesiminde Yunanlılar, güneyde Azeriler ve Ermeniler, büyük şehir merkezlerinde ise Yahudiler, Kürtler ve Slavlar yer almaktadır. Günümüzde Abhazlar, Abhazya'da nüfusun %20'sinden daha azını oluşturan bir azınlıktır.

Gürcü dili, ülkenin resmi dilidir. Gürcü dili, Kartvelian (Güney Kafkasya) dil ailesinin bir üyesidir. 5. yüzyılda geliştiği düşünülen Gürcü dilinin kendi alfabesi ve birçok lehçeleri vardır. Kentsel bölgelerdeki çoğu insan, Rusça konuşabilmektedir. Etnik azınlıklar, Rusça ve Gürcüceye ek olarak ana dillerini de konuşabilmektedirler. Rusçadan sonra İngilizce, en çok konuşulan yabancı dildir. Ardından Almanca, Fransızca ve Türkçe konuşulan diller arasında yer almaktadır.

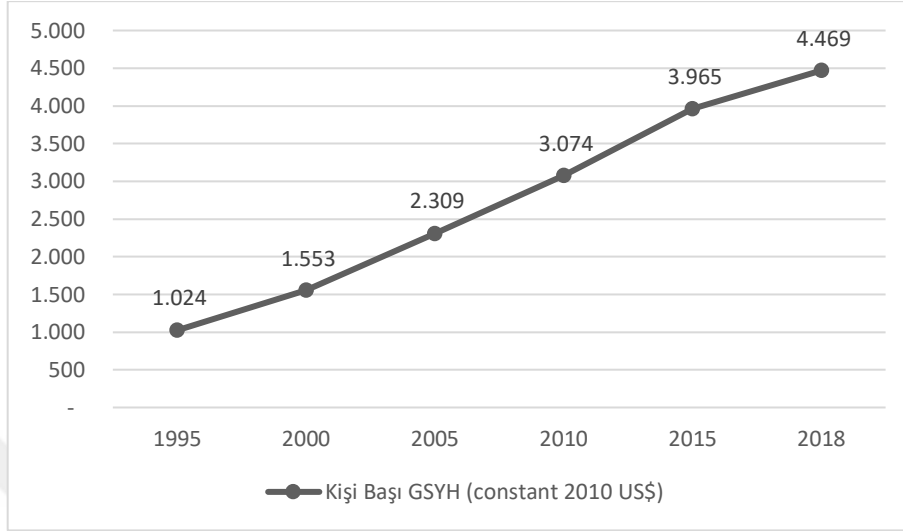
Nüfusun büyük çoğunluğu, bir Doğu Yunan Ortodoks kilisesi olan Gürcü Ortodoks Kilisesi'ne bağlıdır. Confesyonellik (günah çıkarma hücre) kimliği, geçerli sosyal değerler sistemini tanımlayan güçlü bir kültürel faktördür. Ajara'daki Gürcüler'in çoğunluğu, Meskheti bölgesinin birkaç sakinleri gibi Sünni Müslümanlardır. Güneydoğudaki Azeriler, Türk halk arasında Şii Müslümandır ve bunun yanı sıra Abhazlar, Osetliler ve Yunanlılar arasında da Sünni Müslümanlar mevcuttur. Baptistlerin en başarılısı olan birkaç Protestan kilisesi de aktif olarak faaliyet göstermektedir. Etnik Ermenilerin çoğu, Gregoryen Hristiyan Kilisesine aittir. Küçük grupları oluşturan Yezid Kürtleri, Rus Molokalıları, Dükkanları ve Yahudileri

de ülkede yaşayanlar arasında yer almaktadır ancak bu son iki grubun nüfusu, göç nedeniyle oldukça azalmıştır.

Gürcistan'da komünist sistemden kapitalist sisteme geçiş, ekonomik olarak oldukça zor olmuştur. O dönemde, yiyecekler çoğunlukla yetersizdi, enerji kaynakları en iyi ihtimalle düzensizdi ve çoğu zaman Gürcüleri elektriksiz veya gazsız bırakmaktaydı. 2001 yılında, nüfusun %54'ü yoksulluk sınırının altında yaşamış ve zengin ve yoksul arasındaki fark oldukça artmıştır. 2010 ve 2015 yılları arasında da sürekli bir yoksulluk düşüşü yaşayan Gürcistan, 2016'da durmuş ve 2017'de bu durgunluk devam etmiştir. Ulusal yoksulluk sınırını kullanan Gürcistan Devlet İstatistik Ofisi (Geostat), yoksulluğu 2016'da %22, 2017'de ise %21,9 olarak hesaplamıştır. Bu durum, nispeten işgücüne aktif yetişkin katılım oranının azalması ve yüksek bir kentsel işsizlik oranı (2017 için %19) ile açıklanabilmektedir. 1,90 ABD doları olan uluslararası yoksulluk sınırını kullanan PPP hesaplaması ile Gürcistan'daki yoksulluk oranları, oldukça yüksek çıkmıştır. 2016 ve 2017 yılları arasında, özellikle tarımsal gelirlerin daralması ve emekli aylıkları ile sosyal yardımlardan yapılan transferlerdeki düşüş nedeniyle yoksulluk %3,9'dan 1,1 puan artarak %5,0'a yükselmiştir. Yurtdışından yapılan transferlerdeki azalma, hane halkının toplam gelirini %40'ın altında düşürmüştü ve bu durum, kırsal kesimi de olumsuz yönde etkilemiştir. Gürcistan'da eşitsizlik de oldukça yüksek olarak hesaplanmaktadır. 2017'de uluslararası karşılaştırmalar için kullanılan uyumlaştırılmış tüketim topluluğunun ölçüm oranlarına göre Gini katsayısı, 0,38 olarak hesaplanmıştır. 2010 yılından bu yana eşitsizlik azaltmadaki kümülatif ilerlemeye rağmen Gürcistan, Avrupa ve Orta Asya'daki en eşitsiz ülkeler arasında yer almaya devam etmektedir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Gürcistan'ın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 4.469 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Gürcistan'ın kişi başı GSYH'si, %336,4 artışla 1.024

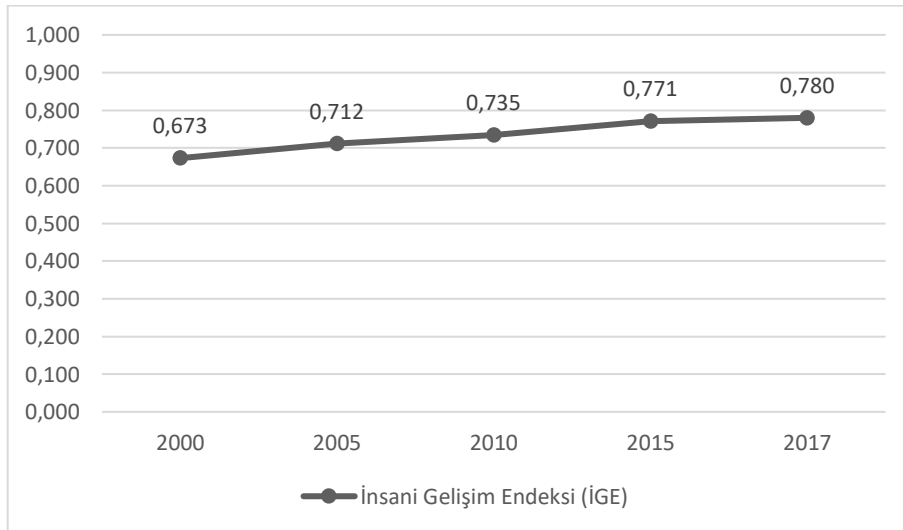
ABD dolardan 4.469 ABD dolara yükselmiştir. Gürcistan'a ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.18.'de verilmektedir.

Şekil 1.18. Gürcistan'ın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Gürcistan'ın 2017'deki İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri 0,780 değerindedir. Bu değer de ülkeyi yüksek insani gelişme kategorisine sokarak 189 ülke ve bölge arasında 70. sıraya yerleştirmektedir. 2000 ve 2017 yılları arasında Gürcistan'ın İGE değeri, %15,9 artışla 0,673'ten 0,780'e yükselmiştir. Şekil 1.19.'da Gürcistan'ın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir.

Şekil 1.19. Gürcistan'ın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Gürcistan’da kamu fonlarından yapılan ödemeler, ücretsiz eğitim, sağlık hizmetleri, emeklilik hibeleri sağlanmaktadır. Ayrıca bu fonlar ile tatil ödemeleri ve anaokullarının ve kreşlerin bakımının yanı sıra dinlenme evlerinde ve sanatoryumlarda ücretsiz veya düşük maliyetli bir konaklama sağlanmaktadır. Gürcistan, tıbbi hizmetler düzeyinde üst sıralarda yer almaktadır ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerine göre nüfusun tüberküloz ve kanser gibi ciddi hastalıklara yakalanma oranları düşüktür. Sonuç olarak, ekonomide yaşanan olumsuz gelişmeler, sağlık sektörünü etkilememiştir.

Sağlıkta olduğu gibi eğitimde de gelişmişlik seviyesi nispeten yüksektir. İyi bir eğitim almak, Gürcüler için büyük bir önceliktir ve neredeyse nüfusun tamamı okuryazardır. Gürcistan’da okuryazarlık oranının %99’a yakın olduğu tahmin edilmektedir. Tiflis Üniversitesi 1918 yılında kurulmuştur. Bunun yanı sıra 1941 yılında kurulmuş ve birçok bilimsel kurumdan oluşan Bilimler Akademisi, ülke genelinde araştırma yapan bir kurum olarak faaliyet göstermektedir. Ayrıca Gürcistan, geniş bir kütüphane sistemine sahiptir.⁷

1.4.7. Hollanda

Hollanda, kuzeybatı Avrupa’da yer almaktadır. Hollanda’nın doğusunda Almanya, güneyde Belçika, kuzey ve batısında ise Kuzey Denizi ile sınırları çizilmektedir. “Hollanda” adı, ülkenin topografyasına uygun olan alüvyon ovasına atıfta bulunulan “Düşük Topraklar” anlamından gelmektedir. Yükseklikteki farklılıklar minimumdur. Arazi alanlarının neredeyse dörtte biri deniz seviyesinin altındadır. Hollanda ayrıca 34.040 km² ile nispeten küçük bir ülkedir. Bu doğrultuda Hollanda, 12 ile bölünmüştür. Amsterdam, Hollanda’nın başkentidir ancak hükümet Lahey şehrinde yer almaktadır. Utrecht şehri ise ulaşım merkezidir. Rotterdam liman kentidir ve ülkenin ekonomik bölgesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu dört şehir, nüfusun önemli bir kısmını barındırmaktadır.

⁷ Gürcistan’ın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; United Nations Development Programme, 2019; The World Bank, 2019)

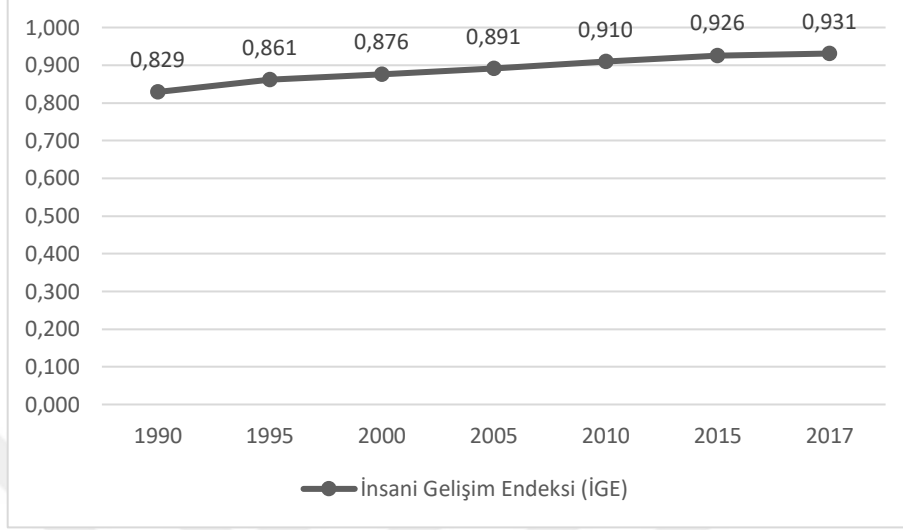
2018 verilerine göre Hollanda'nın nüfusu 17.228.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Hollandalılar, Sakson, Frank ve Frizce kabilelerinin bulunduğu ve etnik olarak homojen bir toplumdur. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana hem Avrupalı hem de Avrupalı olmayan göçmenlerin gelmesiyle etnik homojenlik bozulmuştur. Bunun sonucunda Hollanda, çok kültürlü bir toplum haline gelmiştir. Hollanda Cumhuriyeti, orta çağda yer alan küçük devletlerin birleşiminden doğmuştur ve Hollanda Krallığının yasal varisidir. Hollanda, yüzyıllar boyunca sayısız göçmen çekmiştir. Son yıllarda Hollanda'ya, özellikle Türkiye ve Fas'tan önemli sayıda Müslüman göçü olmuştur. 2017 verilerine göre Hollandalılar, nüfusun %78'ini oluştururken Türkler ve Faslıların çoğunlukta olduğu diğer etnik gruplar ise geri kalan %22'yi oluşturmaktadır.

Ülkenin büyük çoğunluğu, Hollandaca (Flemenkçenin Hollanda'da konuşulan biçimi) dilini konuşmaktadır. Kuzey Belçika'daki küçük bir bölgede yer alan ve Flaman diye adlandırılan Kuzey Belçika sakinleri tarafından da Cermen adında bir dil konuşulmaktadır. Hollandaca, Almanca dil grubuna ait bir dildir. Hollandalı dilbilimcilerden hak ettiği değeri bulamamıştır çünkü Hollandaca, Almancanın gölgesinde kalmıştır. Almanca ve Hollandaca dilleri, kelime bakımından benzer olsa da anlam bakımından birbirlerinden farklıdır. Hollandaca, Almancadan daha analitik bir dildir.

Hollanda'daki en büyük dini cemaat, Katolik Hristiyanlarıdır ve bu dini grup, nüfusun %30'unu oluşturmaktadır. Bunu takip eden diğer bir dini grup da Reform Protestanlarıdır. Bu grup da nüfusun %14'ünü oluşturmaktadır. Diğer gruplar Hollanda Reformu, nüfusun %7'sini, Müslümanlar ise nüfusun %4'ünü oluşturmaktadır. Burada daha dikkat çekici olan, nüfusun %40'ının dini inancı olmadığı ya da bir dine bağlı olmadığı gerçeğidir.

Hollandalılar, dünyadaki en yüksek yaşam standartlarından birine sahiptir. 2017'de okuryazarlık, eğitim, yaşam beklentisi ve çocuk refahı gibi faktörleri ölçen Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi (İGE), 189 ülkenin yer aldığı listede Hollanda'yı onuncu sırada konumlandırmıştır. Hollanda'nın 2017 yılı İGE değeri 0,931'dir. 1990 ile 2017 arasında, Hollanda'nın İGE değeri %12,3 artışla 0,829'dan 0,931'e yükselmiştir. 1990 ve 2017 yılları arasında, Hollanda'nın doğumda beklenen

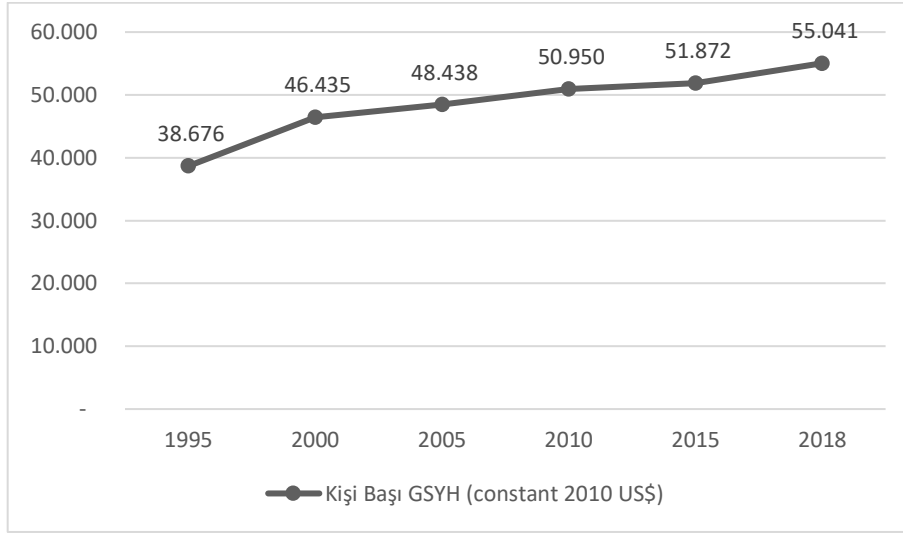
yaşam beklentisi 5 yıl, ortalama eğitim süresi 2 yıl ve beklenen eğitim süresi ise 3,3 yıl artmıştır. Şekil 1.20.'da Hollanda'nın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir.

Şekil 1.20. Hollanda'nın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Hollanda'nın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 55.041 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Hollanda'nın kişi başı GSYH'si, %42,3 artışla 38.676 ABD dolardan 55.041 ABD dolara yükselmiştir. Hollanda'ya ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.21.'de verilmektedir.

Şekil 1.21. Hollanda'nın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

2000 – 2001 yıllarında Freedom House, Hollanda'yı medeni özgürlükler açısından ilk sırada konumlandırmıştır. Ülke, 6.000 kilometreden fazla bisiklet yolunu da içeren gelişmiş bir ulaşım ağına sahiptir. Hollanda, sosyal hoşgörüsü ile ün salmıştır. Hollanda, 2001'de eşcinsel evliliği yasallaştırmış ve küçük uyuşturucu ihlallerine karşı yumuşak bir tavır sergilemiştir. Hollanda'da neredeyse hiçbir şiddet suçu yoktur. Hollanda, geniş bir sosyal güvenlik programları ağı sağlarken bu sistem, bütçe açıkları nedeniyle baskı altında kalmıştır. Ülkenin temel sosyal sorunlarından biri şehirlerde kalabalıklaşma, bu da kaçakçıların terk edilmiş binalarda yasadışı yollardan ikamet etmesine neden olmaktadır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Hollanda, tüm vatandaşlarına evrensel sağlık bakımı, yaşlılık ve işsizlik yardımı sağlayan ayrıntılı bir sosyal güvenlik sistemi geliştirmiştir. Tüm vatandaşlar, dört ulusal sigorta programına sahiptir. Bunlar, Genel Yaşlılık Emekli Maaşı Yasası, Genel Dul ve Yetim Yasası, İstisnai Tıbbi Masraflar Yasası ve Genel Engellilik Yardımlarıdır. Ayrıca dört çalışan sigorta programı vardır. Bunlar da Hastalık Yardımları Yasası, Engellilik Sigortası Yasası, Zorunlu Sağlık Sigortası Yasası ve İşsizlik Sigortası Yasasıdır. Sistem, 17 yaşına kadar olan çocuklar için ve daha büyük çocuklar için belirli koşullar altında (öğrenci bursu almaya hak kazananlar da dahil) aile yardımı sağlayan Genel Aile Yardımı Yasası olan birkaç sosyal hizmet ile desteklenmektedir. Gelirleri az olan veya hiç olmayan talep

sahiplerine ödeneklerin ödendiği Ulusal Yardım Yasası da programlar arasında yer almaktadır. Sistem, dünyadaki en cömert sistemlerden biridir ancak 1980'lerden bu yana maliyetlerinden dolayı giderek daha sınırlayıcı hale gelmektedir. Diğer birçok batı demokrasisinin uyguladığı sistemlerde olduğu gibi, Hollandalı programında da geçici işçi, serbest meslek sahibi ve Hollandalı olmayan vatandaşları içeren maliyet paylaşım hükümleri ve kısıtlamaları gibi önemli revizyonlar söz konusudur.

Tüm ilk, orta ve yüksek öğrenim eğitimi ya devlet (belediye ya da devlet) ya da özel kuruluşlar tarafından verilmektedir. Bir diğeri de birkaç istisna dışında, Protestan ve Roma Katolik örgütleri tarafından desteklenmektedir. Tüm özel okullar, yasal olarak belirlenmiş standartlara uyduklarında, devlet fonlarından kamusal (açık) meslektaşlarıyla eşit düzeyde finanse edilmektedir. Hollandalı orta öğretim, kapsamlı bir sistem değildir (tüm öğrenciler için aynıdır) ancak birkaç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar arasında; beş yıllık Yüksek Genel Eğitim dersi, üniversite dışındaki yüksek öğrenim kurumları için zorunlu hazırlık ve üniversiteye giriş için zorunlu olan altı yıllık Hazırlık Bilimsel Ortaöğretim Programı yer almaktadır. Yükseköğretim sistemi ikilidir. Yüksek Mesleki Eğitim için düzinelerce kurum mevcuttur ve bunlar ülkenin ana üniversitelerinin hizmetlerini tamamlayan birçok mesleki alanı kapsamaktadır. İkincisi ise tamamı kamu tarafından finanse edilen üniversitelerdir.⁸

1.4.8. Fransa

Fransa, Batı Avrupa'nın en büyük ülkesi olup, Corsica adası da dahil 547.030 km² alana sahiptir. Fransa, Andorra, Belçika, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Monako, İspanya ve İsviçre ile sınır komşusudur. Fransa, Avrupa anakarasında yer almasına rağmen batıdaki Atlantik Okyanusuna sınırı bulunan bir ülkedir. Ayrıca güneyde Akdeniz ve kuzeyde İngiliz Kanalı bulunmaktadır. Fransa, çok çeşitli alanlara, çeşitli iklim ve coğrafik yapıya sahiptir. Fransa'nın başkenti Paris, Fransa'nın en büyük ve Avrupa'nın sekizinci en büyük şehridir. Paris, sadece idari ve politik başkent değil, aynı zamanda ülkenin entelektüel ve sanatsal merkezidir. Tarihsel ve kültürel olarak

⁸ Hollanda'nın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

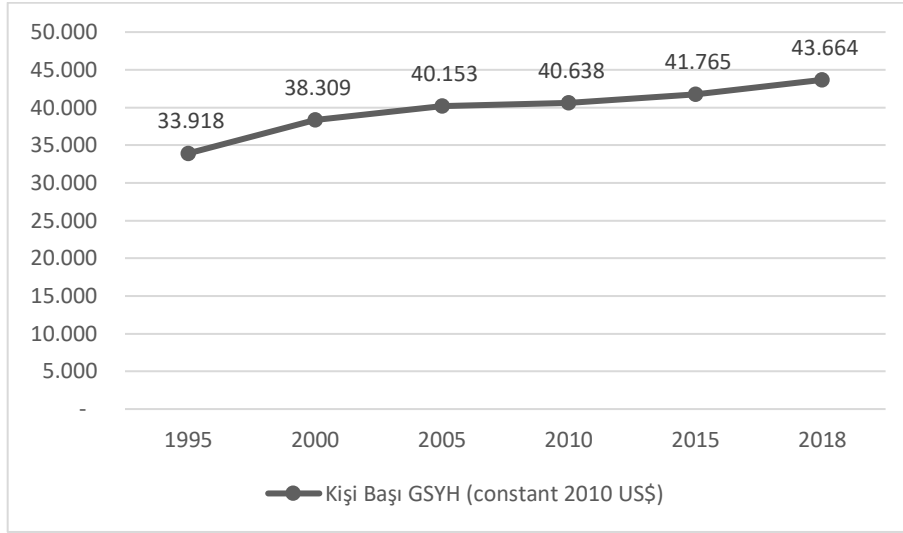
Batı dünyasının en önemli ulusları arasında yer alan Fransa, aynı zamanda dünyanın her köşesinde eski kolonilerle birlikte uluslararası ilişkilerde oldukça önemli bir rol oynamış bir ülkedir. Ayrıca Fransa, Avrupa'nın en önemli tarım üreticisi ve dünyanın önde gelen sanayi güçlerinden biridir.

2018 verilerine göre Fransa'nın nüfusu, 65.097.000 olarak tahmin edilmektedir. Fransa, 20. yüzyıla kadar etnik olarak homojen bir ülkeydi ancak bu yıllardan sonra azınlıklar göç etmeye başlamıştır. Fransa'da yaklaşık 4,5 milyon yabancı göçmen yaşamaktadır. Bu göçmenler, çeşitli ülkelerden gelmişlerdir. Fransa, Kamboçyalılar ve Çekler gibi uluslara siyasi sığınma teklifi sunmuştur. En büyük göçmen grupları Portekiz, Cezayirli, Faslı, İspanyol, İtalyan ve Tunuslu azınlıklardır. En önemli çatışmalardan biri de İslami gruplar için din özgürlüğü alanında olmuştur. Fransa hükümeti, İslam toplumlarına karşı sürekli bir kurallar koymuş ve dini vecibeler konusunda kısıtlamalar getirmiştir. Fransa'nın %76,9'luk önemli bir kesimini Fransızlar oluşturmaktadır. Azınlıklar arasında en yoğun toplumların, %2,2 oranla Faslılar ve Cezayirlielerin oluşturduğu dikkat çekmektedir. Diğer bir azınlık olan İtalyanlar ise nüfusun %1,9'luk kısmını oluşturmaktadır.

Fransızca, her yerde konuşulan ve öğretilen, Fransa'nın ulusal dilidir. Bununla birlikte, kırsal kesimlerde İrlanda aksanı ve lehçeleri yaygın olarak konuşulmaktadır. Birçok kişi, bölgesel dil geleneklerini veya belirli bir bölgesel lehçeyi korumaktadır. Bu eğilim, Fransa'nın sınır bölgelerinde daha yaygındır. Ülkenin doğu ve kuzey kesimlerinde Cermen dilleri olan Alsat ve Flamanca (Hollandaca) konuşulmaktadır. Güneyde ise Oksitan (Provençal veya Languedoc), Korsikalı ve Katalanca Latincenin etkisi görülmektedir. Bretence, Britanya Adaları'nın (özellikle Galler) bazı batı bölgelerinde konuşulan Kelt dilleriyle ilişki bir dil olarak konuşulmaktadır. 1872'de Üçüncü Cumhuriyet döneminde evrensel ilköğretimin başlamasının ardından bölgesel dillerin kullanımı, ulusal birliğin çıkarına karşı geldiği için bastırılmış ve onları kullanan öğrencilere cezalar verilmiştir. Daha yakın bir zamanda ise bölgesel duyarlılığın artmasına tepki olarak bu diller, özellikle Occitan, Basque ve Breton gibi diller edebi bir geleneğe sahip olmasından dolayı, bazı okullarda ve üniversitelerde verilmeye başlanmıştır. Son zamanlarda oluşan yoğun göçler ile birlikte özellikle Arapça olmak üzere, çeşitli Avrupa dışı diller de kabul edilmeye başlamıştır.

Fransız halkının yaklaşık beşte üçü, Roma Katolik Kilisesi'ne bağlıdır. Ancak halkın çok azı düzenli olarak dini ibadete katılmaktadır ve bu kişiler de genel olarak orta sınıftan oluşmaktadır. Kuzey Afrika, Cezayir ve Fas'tan gelen göçmenlerin varlığını yansıtan Fransa, Avrupa'nın en büyük Müslüman popülasyonlarından birine sahiptir. Tahminlere göre Fransa'da yaklaşık 5 milyon Müslüman yaşamaktadır. Bunların büyük bir bölümü, Güneydoğu Fransa'da, Paris ve Lyon'da olduğu gibi Marsilya'da ve çevresinde yaşamaktadır. Sayısı yaklaşık 700.000 olan Protestanlar da çeşitli mezheplere ait olarak ülkede yaşamaktadır. Ayrıca Paris, Marsilya, Alsas ve büyük doğu kentlerinde yoğunlaşan 700.000'den fazla Yahudi dinine mensup azınlık yaşamaktadır. Fransa'da dini gruplara ek olarak, büyük ölçüde işçi kesimin ve genç nüfusun yer aldığı dini bir inanca sahip olmayan kesim bulunmaktadır. Hükümet, 21. yüzyılın başlarında Fransa'nın laik bir devlet olma konusundaki kararlılığını sürdürmüştür. Bununla birlikte ülkenin büyük bir azınlığını oluşturan Müslümanlara karşı duyduğu düşmanlığı belirten bir önlemi onaylamıştır. Bu önleme göre 2004 yılında hükümet, devlet okullarında Müslümanların kullandığı başörtüsü ve diğer dini sembolleri yasaklamıştır. 2010 yılında kabul edilen tartışmalı bir yasaya göre de hükümet, halka açık yerlerde yüzleri gizleyen giysilerin giyilmesini yasaklanması kararını almıştır.

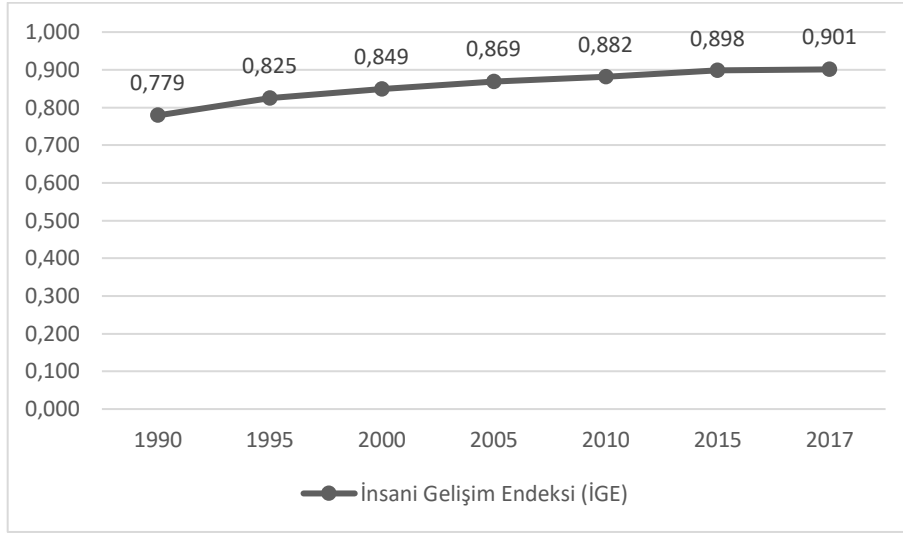
Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Fransa'nın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 43.664 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Fransa'nın kişi başı GSYH'si, %28,7 artışla 33.918 ABD dolardan 43.664 ABD dolara yükselmiştir. Fransa'ya ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.22.'de verilmektedir.

Şekil 1.22. Fransa'nın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

İnsani Gelişim Endeksi (İGE) tarafından ölçülen insani gelişme süreci, diğer ülkelerle bir karşılaştırma değeri olarak kullanılabilir. Örneğin, 1990 ve 2017 arasındaki dönemde Fransa, Lüksemburg ve Birleşik Krallık, İGE değerlerini artırmak için farklı derecelerde ilerleme kaydetmiştir. Fransa'nın 0,901 olan 2017 İGE değeri, çok yüksek insani gelişme grubundaki ülkeler arasında yer almaktadır. İGE değeri 0,894'ün üzerinde olan ülkeler, yüksek insani gelişim düzeyinde olarak kabul edilmektedir ve OECD'deki ülkelerin İGE oranları 0,895'in üzerindedir. Fransa'nın 2017 yılı İGE değeri (0,901), Fransa'yı 189 ülke arasında 24. sırada konumlandırmaktadır.

Şekil 1.23. Fransa'nın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

1990 ve 2017 arasında, Fransa'nın İGE değeri % 15,6 artışla 0,779'dan 0,901'e yükselmiştir. Şekil 1.23'de Fransa'nın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. 1990 ve 2017 yılları arasında, Fransa'nın doğumda beklenen yaşam süresi yıl bazında 6,1, ortalama eğitim süresi 4,4 ve beklenen eğitim süresi 2,2 oranında artış göstermiştir.⁹

1.4.9. Ukrayna

Karadeniz'in ve Azak Denizi'nin kuzeyinde yer alan Ukrayna, 603.700 km²'lik bir alanda yer almaktadır. Ukrayna, Doğu Avrupa'da bulunan ve Rusya'dan sonra kıtadaki en büyük ikinci ülke konumundadır. Başkenti, kuzey-orta Ukrayna'da Dinyeper Nehri üzerinde bulunan Kiev'dir. Avrupa'nın ekme sepeti (breadbasket) olarak bilinen Ukrayna, arazinin yarısından fazlası tarıma elverişli, düz ve verimli bir ovadır. Ülke, altı ana bölgeden oluşmaktadır: Dinyeper-Pripet Ovaları, Kuzey Ukrayna Yaylaları, Merkez Platosu, Doğu Karpat Dağları, Kıyı Ovası ve Kırım Dağlarıdır. Dinyeper-Pripet Ovası, Ukrayna'nın en uzun bölgesi olan Dinyeper Nehri havzasını içeren Ukrayna'nın kuzeyinde bir bölgedir. Bir zamanlar yoğun ormanlık ovalar, büyük ölçüde hayvancılık için mera olarak kullanılmaktaydı. Ülkenin kuzeydoğusundaki alçak bir plato ise buğday ve şeker pancarı yetiştirmek ve hayvan

⁹ Fransa'nın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için:

Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

yetiştirmek için kullanılan Kuzey Ukrayna Yaylası'nı oluşturmaktadır. Harkov'un gúneyinde büyük miktarda doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Ukrayna'nın en üretken tarım arazisi olan Merkez Platosu, úlke genelinde doğudan batıya uzanır ve Büyük Avrupa Ovasının bir parçasıdır. Aynı zamanda platonun doğu kısmında Donets Havzası bulunmaktadır. Ukrayna'nın önde gelen sanayisi Donetsk, Gorlovka ve Luhansk kentlerinde bulunmaktadır. Ayrıca bölge, büyük miktarda kömür yataklarına sahiptir. Kıyı şeridi, orta derecede sarp kayalıklardan ve sığ lagünlerden oluşmaktadır. Aynı zamanda bu bölge, en kurak bölgedir. Kırım Yarımadası'nın güney kesiminde yavaş yavaş kuzeyden yükselen fakat güneyde Karadeniz'e dik bir şekilde eğimli olan Kırım Dağları yer almaktadır.

2018 verilerine göre Ukrayna'nın nüfusu, 44.690.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Ukrayna, Sovyetler Birliği'nin bir parçası olduğu zamanlarda, dış göç politikaları uygulanmaktaydı ve bu sebeple etnik Ukraynalıların Ukrayna nüfusu içindeki payı 1959'da %77'den 1991'de %73'e düşmüştür. Úlke, bağımsızlık kazandıktan sonra eğilim tersine dönmüş ve 21. yüzyılın başlarında etnik Ukraynalılar nüfusun dörtte üçünden fazlasını oluşturmaktaydı. Ukrayna'da Ruslar, en büyük azınlık olmaya devam etmektedir ancak günümüzde nüfusun beşte birinden daha azını oluşturmaktadır. Nüfusun geri kalanında Belarus, Moldova, Bulgar, Polonyalı, Macar, Romen, Roman (Çingeneler) ve diğer gruplar azınlıklar olarak yer almaktadır. 1944'te zorla Özbekistan'a ve diğer Orta Asya cumhuriyetlerine sürölen Kırım Tatarları ise 1989'da Kırım'a dönmeye başlamasına rağmen 21. yüzyılın başlarına kadar Rus olmayan en büyük azınlık gruplardan biri olarak dikkat çekmekteydi. Tarihsel olarak Ukrayna, özellikle Sađ Banka bölgesinde (Dinyeper Nehri'nin batısında) büyük Yahudi ve Polonya nüfusuna sahipti. Diğer bir deyişle 19. yüzyılın sonlarında, dünyadaki Yahudi nüfusunun dörtte birinden biraz daha fazlası (10 milyon olarak tahmin edilmektedir) etnik Ukrayna topraklarında yaşamaktaydı. Söz konusu nüfus, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında göç ve Holokost'un yıkılmasıyla büyük ölçüde azalmıştır. 1980'lerin sonunda ve 90'ların başında Ukrayna'nın kalan Yahudileri, çoğunlukla İsrail'e göç etmiştir. 21. yüzyılın başında, Ukrayna'da bırakılan birkaç yüz bin Yahudi, Ukrayna nüfusunun yüzde 1'inden azını oluşturmaktadır. Ukrayna'nın büyük Polonya azınlığının çoğu ise II. Dünya

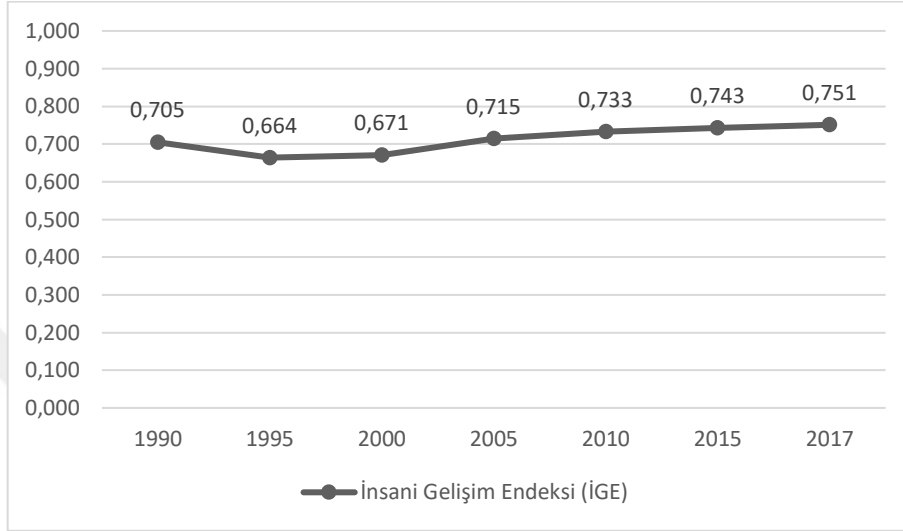
Savaşı'ndan sonra etnik yerleşimin bölgesel sınırlarla eşleşmesini öngören bir planın parçası olarak Polonya'ya yerleştirilmiştir. 21. yüzyılın başında Ukrayna'da 150.000'den az etnik Polonyalı azınlık kalmıştır.

Ukrayna'daki insanların büyük çoğunluğu, Kiril alfabesiyle yazılmış Ukraynaca konuşmaktadır. Slav dil ailesinin Doğu Slav şubesinden Rus ve Belarus dillerine ait olan Ukraynaca, Rusça ile yakından ilgilidir ancak aynı zamanda Polonya dili ile de benzerlikleri vardır. Ülkedeki önemli sayıda insan, Yidiş, Rusça, Belarus, Rumen veya Moldova, Bulgarca, Kırım Türkçesi veya Macarca konuşmaktadır. Rusça, en önemli azınlık dilidir. Rusya'nın ve Sovyetler Birliği'nin altındaki emperyalizm döneminde Rusça, Ukrayna'da devlet yönetimi ve kamusal yaşamın ortak diliydi. Her ne kadar Ukraynaca, 1917 devrimini izleyen on yıl içinde Rusça ile eşit statü kazanmış olsa da 1930'larda Ruslaştırmaya yönelik ortak bir girişim başlamıştır. 1989'da Ukrayna dili bir kez daha ülkenin resmi dili haline gelmiş ve tek resmi dil olarak statüsü 1996 Ukrayna anayasasında doğrulanmıştır.

Nüfusun neredeyse yarısı, Ukrayna'da baskın din olan Doğu Ortodoks dinine bağlıdır. Tarihsel olarak çoğu taraftar, Ukrayna Ortodoks Kilisesi-Kiev Patrikliği'ne ait olsa da Ukrayna, Ortodoks Kilisesi-Moskova Patrikhanesi de önemlidir. Dini inançlar, Ukrayna kültürünün merkezindedir. Ukrayna, Ukrayna Ortodoks, Ukrayna Katolik, Protestanlık, Yahudilik (Hasidizm dahil) ve İslam gibi pek çok dinde yeniden canlanma yaşamıştır. Anayasa ve 1991 Vicdan ve Din Özgürlüğü Yasası, kilise ve devletin ayrılmasını ve tercih ettiği dini uygulama hakkını sağlamıştır. Ukrayna Ortodoks din adamları, Kiev İlahiyat Akademisi gibi ilahiyat okullarında eğitim görmektedir. Sayısal olarak küçük Roma Katolik din adamları, yurtdışından gelen pastoral ziyaretçiler tarafından desteklenmektedir. Bağımsızlık zamanından bu yana, Yahudi hahamları çalışmalarını İsrail'de tamamlamaktadır. Müslüman din adamları ise Orta Asya ve Türkiye'de eğitim görmektedir.

Ukrayna'yı insancıl kalkınma kategorisine sokan 2017 yılındaki İnsani Gelişim endeksi (İGE) değeri 0,751 ve bu değer Ukrayna'yı 189 ülke arasında 88. sıraya yerleştirmiştir. 1990 ve 2017 arasında Ukrayna'nın İGE değeri %6,5 artışla 0,705'ten 0,751'e yükselmiştir. Şekil 1.24.'de Ukrayna'nın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. 1990 ve 2017 arasında, Ukrayna'nın doğumda beklenen yaşam süresi

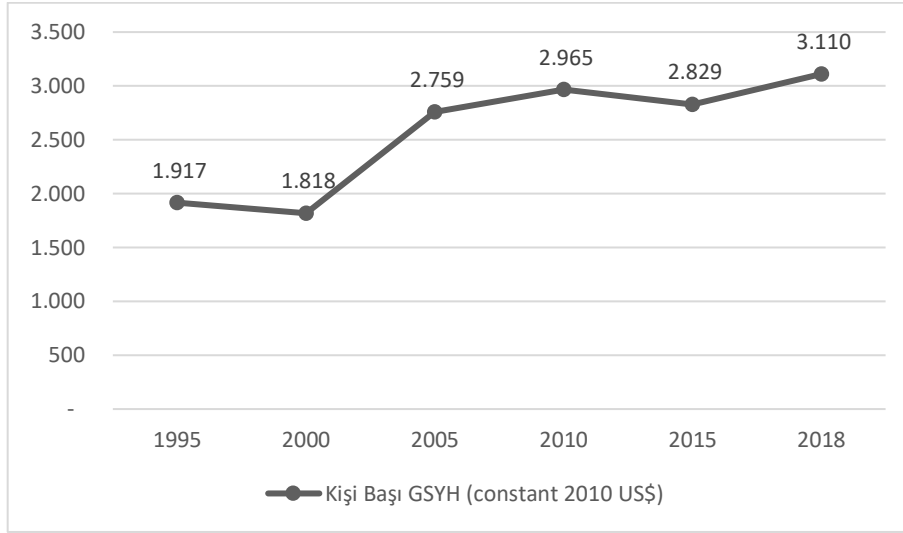
2,3 yıl, ortalama eğitim süresi 2,2 yıl ve beklenen eğitim süresi 2,6 yıl artmıştır. Ukrayna'nın 2017 yılı İGE değeri, 0,751 olmasına rağmen değer eşitsizliği için iskonto edildiğinde İGE değeri 0,701'e düşmektedir. Bu durum İGE boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizlikten dolayı %6,6'lık bir kayıp olduğunu göstermektedir.

Şekil 1.24. Ukrayna'nın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Ukrayna'nın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 3.110 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Ukrayna'nın kişi başı GSYH'si, %62,2 artışla 1.917 ABD dolardan 3.110 ABD dolara yükselmiştir. Ukrayna'ya ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.25.'de verilmektedir.

Şekil 1.25. Ukrayna'nın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Teoride tüm Ukrayna vatandaşlarına, anayasal olarak ücretsiz ve etkili sağlık bakımı garanti edilmektedir. Uygulamada sağlık hizmetleri, devlet ve özel fonların bir araya gelmesi yoluyla finanse edilmektedir. Ön ödemeli hastalık fonları, üyelerine bir miktar sağlık sigortası sağlamaktadır ancak sağlık harcamalarının bir kısmı, kişilerin kendi bütçesinden yapılan harcamalar olarak ortaya çıkmaktadır. Ukrayna, hastaneler, işyeri ve okul temelli sağlık merkezleri, emeklilik toplulukları ve kadın klinikleri dahil olmak üzere kapsamlı bir sağlık hizmeti altyapısına sahiptir. Ancak bu tesisler, bağımsızlık sonrası ekonomik gerileme döneminde kötüleşmeye başlamıştır. Tıp ve teçhizat eksikliği, temelsiz tıp okulları ve sağlık hizmeti sağlayıcıları için düşük ücretler, sağlık hizmetlerinin kalitesinde de önemli bir düşüşe neden olmuştur. Bu olumsuz gelişmenin yanı sıra HIV / AIDS gibi hastalıklar, özellikle de ülkenin intravenöz (damar yolu ile alınan) uyuşturucu kullanıcıları arasında yaygın olarak görülmeye başlamıştır.

17. yüzyılda Ukrayna'da etkileyici bir okuryazarlık derecesi söz konusu olmuştur ancak Ukrayna'nın siyasi servetlerinin azalmasıyla birlikte, popüler okuryazarlık oranı düşüşe geçmiştir. 1917 Rus Devrimi döneminde, Ukrayna nüfusunun %70'inden fazlası okuma yazma bilmemekteydi. Sovyetlerin zorunlu eğitim politikası, genç nesillerdeki cehaletten kurtulma konusunda yardımcı olmuş ve neredeyse tüm yetişkin nüfus, artık okuyabilir ve yazabilir duruma gelmiştir.

Günümüz Ukrayna'sında çocuklar, 11 yıl boyunca okula gitmek zorundadır. Öğretmenlerin yaklaşık dörtte üçü kadındır. Öğrenci/öğretmen oranı düşüktür. Bağımsızlıktan bu yana Ukrayna'nın eğitim müfredatında Ukrayna tarihi ve edebiyatı giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Sovyet döneminde bulunmayan özel ve dini okullar, 1990'larda ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna ek olarak genel ve yazışma okulları, genç sanayi ve tarım işçilerinin işlerini kesintiye uğratmadan eğitim almalarına izin vermektedir. Ukrayna'da ilk yüksek öğrenim kurumu olan Kiev Mohyla Akademisi, 1615'te kurulmuş ve 1817'de kapanana kadar Ortodoks dünyası için önemli bir entelektüel merkez olmuştur. Ukrayna'nın eğitilmiş dersleri, Harkiv (1805), Kiev (1834), Odessa (1865), Chernivtsi (1875) ve Lviv'de (1784) yer alan üniversiteler tarafından sağlanmıştır. Ukrayna'nın 1991'deki bağımsızlığından sonra bu kurumlar, devlet üniversitesi haline gelmiş ve Mohyla Akademisi, bir üniversite olarak yeniden kurulmuştur. Günümüzde yüksek öğretim sistemi, Dnipropetrovsk, Uzhhorod ve Donetsk'teki devlet üniversitelerini de içermektedir.¹⁰

1.4.10. Yunanistan

Balkan Yarımadası ülkelerinin en güneyinde yer alan Yunanistan, coğrafik özellikleri ile dikkat çekmektedir. Ülkenin coğrafyası, kalkınmasını büyük ölçüde etkilemektedir. Dağlar, tarihsel olarak iç iletişimi kısıtlamıştır ancak Yunanistan deniz yoluyla daha geniş ufuklara açılmıştır. Yunanistan'ın toplam alanının beşte biri Yunan adalarından oluşmaktadır ve bu durumuyla ilgili İngiltere ya da Alabama eyaleti ile karşılaştırılabilmektedir. Yunanistan'da yaklaşık 170'inde yaşamın olduğu 2 binden fazla ada söz konusudur. Yunanistan'ın en doğusundaki Ege adalarının bazıları, Türkiye kıyılarına sadece birkaç mil uzağındadır. Ülkenin başkenti, 20. yüzyılın ikinci yarısında hızla genişleyen Atina'dır. Atina (eski Yunanca: Attika), başkentin etrafındaki bölge, şu anda ülke nüfusunun üçte birine ev sahipliği yapmaktadır. Ülkenin çorak manzarası, tarihsel olarak insanların göç etmesine neden olmuştur. Yunanlılar, Yahudiler ve Ermeniler gibi Yunan kökenli pek çok insan, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşamaktadır. Yunanistan, bir zamanlar Avrupa, Balkan, Akdeniz ve Yakın

¹⁰ Ukrayna'nın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

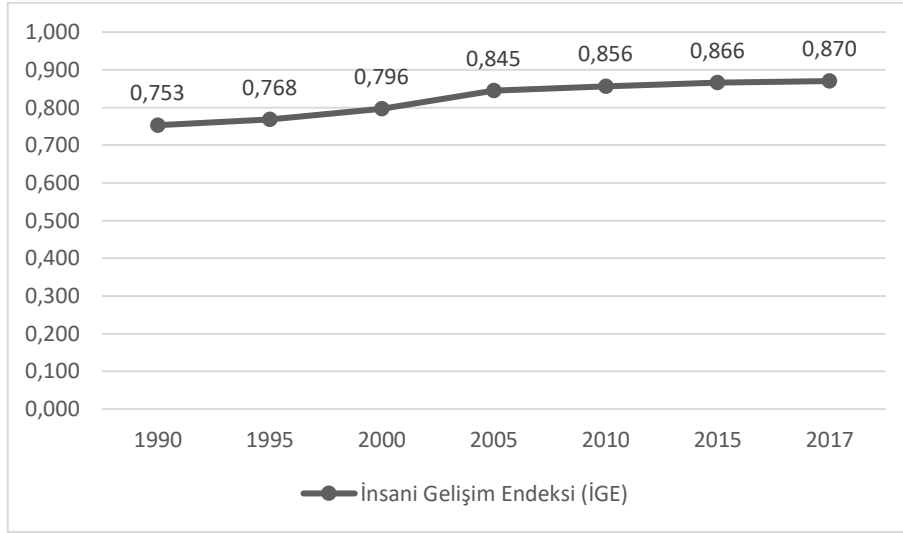
Doğu olan bir ülkeydi. Avrupa, Asya ve Afrika'nın kesişim noktasında yer alır ve Klasik Yunanistan, Bizans İmparatorluğu ve yaklaşık dört yüzyıllık Osmanlı-Türk idaresinin mirasını kullanmaktadır.

2018 verilerine göre Yunanistan'ın nüfusu, 10.756.000 olarak tahmin edilmektedir. Yunanistan'ın ve özellikle kuzey Yunanistan'ın nüfusu, her zaman çok sayıda etnik, dini ve dilsel çeşitlilik ile karakterize olmuştur. Göçler, istilalar, emperyalist fetihler ve 20. yüzyıl savaşlarının tümü, 1919'da Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki antlaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan nüfus değişimleri, bu kültürel çeşitliliğe katkıda bulunmuştur. 1923'te Yunanistan ve Türkiye arasındaki uzun süredir hüküm süren asimilasyon politikaları ile birlikte Yunan devletinin baskın ideolojisine göre, Yunanistan'ın bütün insanları Yunan kökenine sahip olmalı şeklinde olmuştur. Sonuç olarak, ülkedeki etnik ve ulusal çeşitliliğin varlığı hassas bir konu olarak kalmıştır. Yunan hükümetinin resmi tutumu, ülkede etnik veya ulusal azınlık bulunmadığı ve neredeyse tüm nüfusun Yunan olması gerektiği yönündedir. Yunanistan hükümeti tarafından resmen tanınan tek azınlık, 1923 Lozan Antlaşması'nda varlığının kabul edildiği, Trakya'nın Müslüman azınlığı olan dini bir azınlıktır. Tüm bunlara rağmen Yunanistan nüfusu, kendilerini Türk, Makedon, Arnavut, Aromanyalı (Vlachs) ve Roman (Çingenerler) olarak tanımlayan etnik grupları içermektedir. Yunan göçmen toplulukları ise Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika, Avustralya ve Güney Afrika'da belirgin bir rol oynamaktadır.

Yunan dili, 15. yüzyıla kadar süren en eski Hint-Avrupa dillerinden biridir. Koine (Yeni Ahit'in dili) ve Bizans Rumları, Yunancanın orta evrelerini temsil etmekteydiler. Modern Yunanca, Standart Modern Yunanca ve çeşitli bölgesel lehçelerden oluşmaktadır. Standart Modern Yunancası, ülkenin resmi devlet dilidir ve bu dil, yaygın olarak konuşulan Demotic ve 1970'lerin ortasına kadar resmi hükümet belgelerinde ve gazetelerinde yer alan Katharevusa dillerinin bir birleşimidir. Resmi olarak tanınmamasına rağmen ülkede konuşulan azınlık dilleri arasında Türkçe, Makedonca, Arnavutça, Bulgarca, Romanya, Aromanyalı (Aromanyalılar tarafından konuşulan ve aynı zamanda Macedo-Romanyalı olarak da adlandırılan, Daco-Romanian'a benzeyen bir Doğu Romantik şekli) ve Megleno-Romence yer almaktadır.

Yunanistan'da dini yaşam, uzun süren Osmanlı yönetimine rağmen nüfusun neredeyse tamamı Yunanistan Kilisesi'ne (Yunan Ortodoks Kilisesi) bağlıdır. Bir otocephalous (dini olarak bağımsız) Doğu Ortodoks kilisesi olan bu vücut, kendi dini hiyerarşisini tayin eder ve Atina başpiskoposu başkanlığı altındaki 12 büyük şehir sinodosu tarafından yönetilmektedir. Hemen hemen tüm Giritliler, Girit başpiskoposunun başkanlık ettiği ve Konstantinopolis'in Ekümenik Patrikliği'nden doğrudan sorumlu olan ve bir Yunan valisi ile birlikte yarı otomatik bir varlık oluşturan Athos Dağı'nın keşişlerinden doğrudan sorumlu olan Yunanistan'ın özel bir koluna aittir. Nüfusun Ortodoks olmayan kesiminin çoğunu oluşturan Müslümanlar (öncelikle Sünni), en geniş azınlık olarak Türk'tür ve Batı Thráki ve Onikiada'da yoğunlaşmışlardır. Diğer azınlık dinleri ise ağırlıklı olarak Atina'da ve daha önce İtalyan egemenliği altındaki batı adalarında bulunan Roma ve Yunan Katolikleri, Protestanlık ve Yahudiliğin birkaç yandaşı olarak yaşamaktadır. Yunanistan'ın Yahudi nüfusu, II. Dünya Savaşı'nın Nazi soykırımı tarafından neredeyse yok edilmiştir.

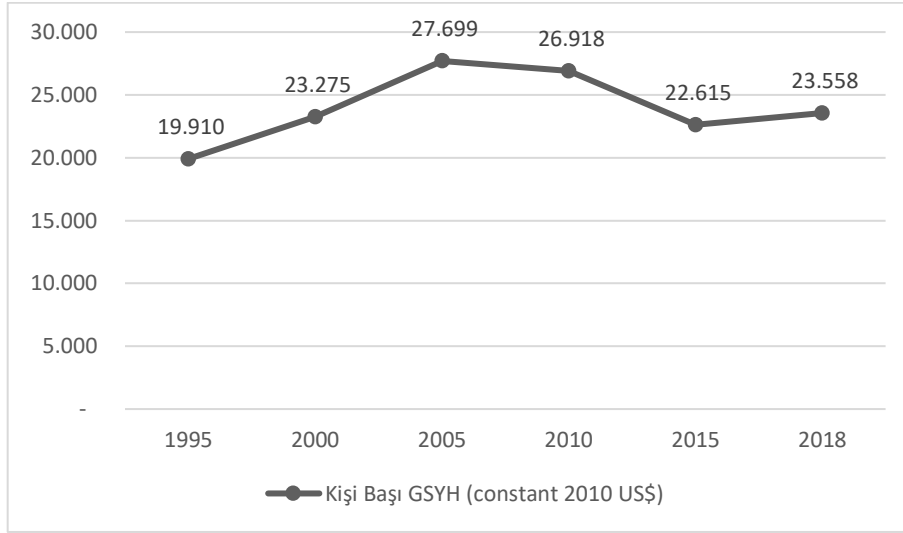
Yunanistan'ın 2017'de elde ettiği İGE değeri 0,870 olarak dikkat çekmektedir ve bu da ülkeyi 189 ülke arasında 31. sırada konumlandırmaktadır. 1990 ve 2017 arasında, Yunanistan'ın İGE değeri % 15,5 artışla 0,753'ten 0,870'e yükselmiştir. 1990 ve 2017 yılları arasında Yunanistan'ın doğumda beklenen yaşam süresi 4,8 yıl, ortalama eğitim süresi 2,9 yıl ve beklenen eğitim süresi 4,9 yıl artmıştır. Şekil 1.26.'da Gürcistan'ın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. Yunanistan'ın 2017'deki İGE değeri 0,870 olmasına rağmen bu değer eşitsizliği için iskonto edildiğinde İGE boyutu, endekslerinin dağılımındaki eşitsizlikten dolayı %13,5'lik bir kayıpla 0,753'e düşmektedir. Çok yüksek İGE ülkeleri için eşitsizlikten kaynaklanan ortalama kayıp %10,7 ve OECD için %11,9'dur. Yunanistan için İnsan eşitsizliği katsayısı %13,1'e eşittir.

Şekil 1.26. Yunanistan'ın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Yunanistan'ın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 23.558 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Yunanistan'ın kişi başı GSYH'si, %18,3 artışla 19.910 ABD dolardan 23.558 ABD dolara yükselmiştir. Yunanistan'a ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.27.'de verilmektedir.

Şekil 1.27. Yunanistan'ın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

1980'lerde hükümet, bir ulusal sağlık sistemi kurmuştur. Çoğu Yunan doktor, kısmen yurtdışında eğitim vermektedir. Yunanistan'da yer alan büyük hastaneler, uluslararası standartlara uymaktadır ancak Yunanlılar sık sık karşılayabilecekleri takdirde tıbbi bakım için yurtdışına seyahat etmeyi tercih etmektedirler. Yunanistan'daki emeklilik sistemi ise olağanüstü derecede karmaşıktır. İşçiler, Sosyal Sigortalar Enstitüsü ve Tarım Sigortaları Örgütü programları kapsamında sigortalanmaktadır.

Yunanistan'da eğitim, hem kendi içinde bir sonuç olarak hem de bir sosyal hareketliliğin bir aracı olarak ödül yöntemine dayanmaktadır. Diaspora bakımından zengin Yunanlılar, anavatanlarındaki okul ve üniversitelerin başlıca faydalanıcılarıdır. Devlet eğitim sistemi, biraz katı, ağır bir şekilde merkezileştirilmiş ve genellikle yetersiz olarak kabul edilmektedir. Sonuç olarak birçok çocuk, normal okul saatleri dışında ders veren kurumlar olan özel Frontistiria'ya katılma eğilimindedir. Eğitim, her seviyede ücretsizdir ve 6-15 yaş arasındaki çocuklar için eğitim zorunludur. Neredeyse tüm nüfus okuryazardır. En eski yüksek öğrenim kurumları, Atina Ulusal Teknik Üniversitesi (1836), Atina Ulusal ve Kapodistri Üniversitesi (1837) ve Selanik Aristoteles Üniversitesi'dir (1925). Bu üniversitelerin dışında birkaç başka üniversite, teknik okullar ve güzel sanatlar okulu vardır ancak bu kurumlar, genellikle yetersiz bir donanıma sahiptir ve yüksek öğrenime olan talebi karşılamak için yeterli sayıda

değildir. Bu nedenle birçok Yunan öğrenci, yurtdışında eğitim görmeyi tercih etmektedir.¹¹

1.4.11. Irak

Eski zamanlarda şimdi Irak'ı oluşturan araziler, Mezopotamya olarak biliniyordu. Geniş alüvyon ovaları, Sümer, Akkad, Babil ve Asur'dakiler de dahil olmak üzere dünyanın en eski uygarlıklarına ev sahipliği yapmıştır. Bereketli Hilal (Fertile Crescent) olarak adlandırılan bu zengin bölge, daha sonra çeşitli Pers, Yunan ve Roma hanedanları da dahil olmak üzere daha büyük imparatorluk politikalarının değerli bir parçası olmuştur ve 7. yüzyıldan sonra İslam dünyasının merkezi ve ayrılmaz bir parçası olarak devam etmiştir. Irak'ın başkenti Bağdat, 8. yüzyılda Abbasi hilafetinin başkenti olmuştur. Coğrafi açıdan Irak, güney Amerika Birleşik Devletleri ile aynı enlemde bulunan, Arap dünyasının en doğu ülkelerinden biridir. Irak'ın kuzeyi Türkiye, doğusu İran, batısı Suriye ve Ürdün, güneyi de Suudi Arabistan ve Kuveyt ile sınırlandırılmıştır. Irak, Basra Körfezi'nin kuzey ucunda 58 kilometre uzunluğunda bir kıyı şeridine sahip bir ülkedir. Ürdün'ün ardından Irak, deniz ve deniz egemenliğine en az erişimi olan Orta Doğu devletidir.

2018 verilerine göre Irak'ın nüfusu, 39.930.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. I. Dünya Savaşı sonrası üç ayrı Osmanlı vilayetinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan Modern Irak, Ortadoğu'daki en dini ve etnik açıdan farklı topluluklardan biridir. Her ne kadar Irak'taki topluluklar, genel olarak barış içinde bir arada bulunsalar da 20. yüzyılda topluluklar arasındaki fay hatları; kabile, mezhep ve etnik bölünmeleri sömürerek yönetilen otoriter rejimlerin etkisi altında kalmıştır. Irak'ın eski Semitik halkları, Babilliler, Asurlar ve Semitik olmayan Sümerler uzun zaman önce art arda gelen göçmen dalgaları ile asimile olmuşlardır. 7. yüzyılın Arap fetihleri, Orta ve Güney Irak'ın Araplaşmasına neden olmuştur. Karışık bir Kürt ve Arap nüfusu, kuzeydoğudaki bu bölgelerle Irak Kürdistanı arasında bir geçiş bölgesi

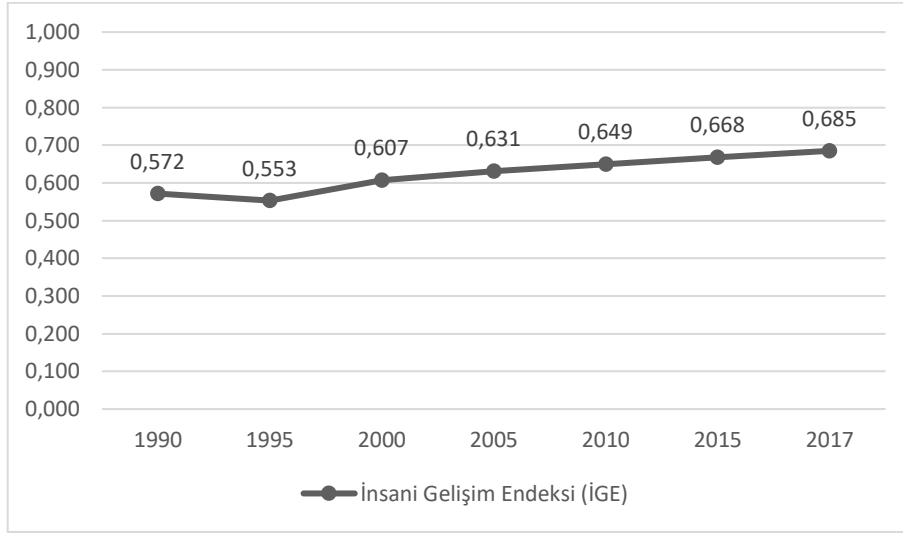
¹¹ Yunanistan'ın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

olarak konumlanmaktadır. Kabaca Irak halkının üçte ikisi Arap, dörtte biri Kürt ve geri kalanı küçük azınlık gruplarından oluşmaktadır.

Irak'ta insanların dörtte üçünden fazlası, birkaç ana lehçeye sahip olan resmi dil Arapça konuşmaktadır. Bu lehçeler genellikle karşılıklı olarak anlaşılır olmakla birlikte, ülke içinde önemli farklılıklara sahiptir. Modern Standart Arapça, okullarda öğretilmektedir ve çoğu Arap ve pek çok Arap olmayan bile bu dili anlayabilmektedir. Nüfusun neredeyse beşte biri Kürtçe konuşmaktadır. Kürtçe, kuzeydeki Kürt Özerk Bölgesi'ndeki resmi dildir. Türkçe ise Türkmen, Azerbaycan ve Süryani gibi daha küçük etnik gruplar tarafından konuşulan bir azınlık dilidir. Bir zamanlar yaygın olarak konuşulan Farsça, günümüzde nadiren kullanılmaktadır. İki dillilik, özellikle Arapça konuşan azınlıklar arasında oldukça yaygındır. İngilizce de ticarete yaygın olarak kullanılmaktadır.

Irak, ağırlıklı olarak İslam'ın iki büyük mezhebinin bulunduğu bir Müslüman ülkedir. Nüfusun yaklaşık beşte üçü Şii ve yaklaşık beşte ikisi Sünni'dir. Büyük ölçüde politik nedenlerden dolayı, hükümet Sünni ve Şii nüfusunun göreceli oranı hakkında önemli istatistikler tutmamıştır. Şiiler, bazı Türkmenler ve Kürtlerle birlikte neredeyse tamamen Arap halkından oluşmaktadır. Sünniler ise çoğunlukla Araplarla Kürtler arasında bölünmekle birlikte, Azerbaycanlılar ve Türkmenler gibi diğer küçük gruplardan oluşmaktadır.

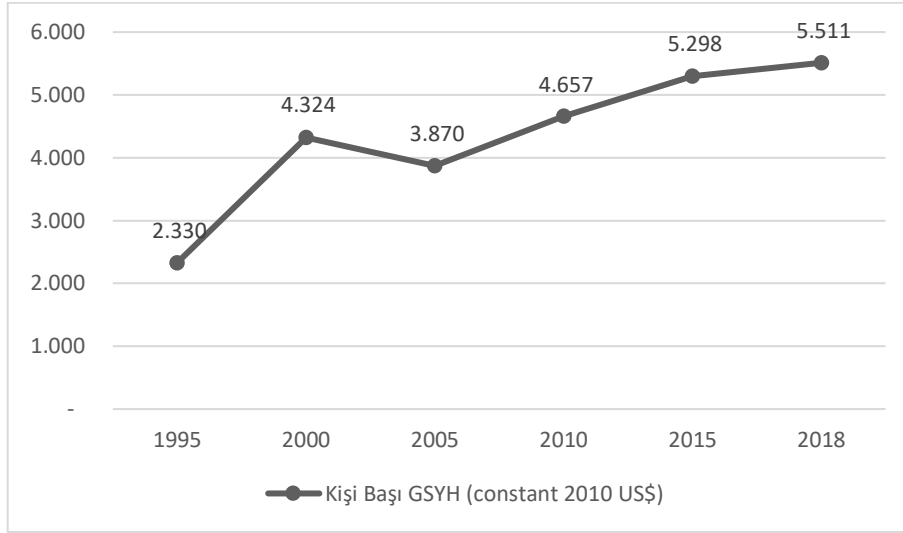
Irak'ın 2017'de elde ettiği İGE değeri 0,685 olarak dikkat çekmektedir ve bu da ülkeyi 189 ülke arasında 120. sırada konumlandırmaktadır. 1990 ve 2017 arasında, Irak'ın İGE değeri %19,8 artışla 0,572'den 0,685'e yükselmiştir. 1990 ve 2017 arasında, Irak'ın doğumda beklenen yaşam süresi 3,9 yıl, ortalama eğitim süresi 3,6 yıl, beklenen eğitim süresi 1,4 yıl artmıştır. Şekil 1.19.'da Irak'ın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. Irak'ın 2017'de İGE değeri (0,685), değer eşitsizliği için iskonto edildiğinde, İGE boyutu endekslerinin dağılımındaki eşitsizlikten dolayı İGE değeri %20,4'lük bir kayıpla 0.546'ya düşmektedir. Orta İGE ülkeleri için eşitsizlikten kaynaklanan ortalama kayıp %25,1 ve Arap ülkelerinde %25,1 oranındayken Irak için İnsan eşitsizliği katsayısı %20,2'ye eşittir.

Şekil 1.28. Irak'ın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Irak'ın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 5.511 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Irak'ın kişi başı GSYH'si, %136,5 artışla 2.330 ABD dolardan 5.511 ABD dolara yükselmiştir. Irak'a ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.29.'da verilmektedir.

Şekil 1.29. Irak'ın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Sağlık kapsamında 1958-1991 yılları arasında sağlık hizmeti ücretsiz, sosyal yardım hizmetleri genişletilmiştir. Neredeyse tüm tıbbi tesisler, hükümet tarafından kontrol edilmekte ve çoğu doktor, Sağlık Bakanlığı tarafından istihdam edilmektedir. Sağlık personeli yetersizliği, sadece kırsal kesimde hissedilmektedir. Şehirler ve kasabalar, iyi hastanelere sahip ve klinikler, dispanserler çoğu kırsal alanlara hizmet etmektedir. Yine de Irak'ta, büyük ölçüde periyodik su baskını ile kirlenmiş olan kırsal su kaynaklarının neden olduğu sıtma ve tifo gibi bulaşıcı hastalıklar görülmektedir. Bunun yanı sıra sıtmanın kontrolünde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

1958 devriminden bu yana eğitimin hızlı bir şekilde genişlemesinden, Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Eğitim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı sorumlu olmuştur. Irak'taki nitelikli bilim insanlarının, yöneticilerin, teknisyenlerin ve vasıflı işçilerin sayısı, geleneksel olarak Orta Doğu'nun en yüksekleri arasında yer almaktadır. Her seviyede eğitim, devlet tarafından finanse edilmektedir. İlköğretim, 6 ile 12 yaş arası zorunludur ve orta öğretim ise 12 ile 18 yaş arası yaygın olarak mevcuttur. Bir zamanlar birçok Iraklı öğrenci yurtdışına, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Avrupa'ya üniversite ve yüksek lisans eğitimi için gitmekteydi ancak bu durum İran Körfezi Savaşı'ndan sonra seyrekleşmiştir. Iraklı kızlara eğitim alanında iyi fırsatlar

sunulmaktadır ve zaman zaman kadın üniversite mezunlarının oranı, erkeklerin sayısını geçmektedir.¹²

1.4.12. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Amerika Birleşik Devletleri, 50 eyalette birleşen bir ülkedir. Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Kanada ve Çin'den sonra dünyanın dördüncü büyük ülkesidir. Amerika'nın başkenti, 1790 yılında oluşturulan federal başkent olan Columbia Bölgesi ile birlikte Washington'dur. Amerika'nın en büyük özelliği, ülke içerisindeki büyük çeşitliliğidir. Fiziksel çevresi, Kuzey Kutbu'ndan subtropik, nemli yağmur ormanlarından kurak çöle, engebeli dağın zirvesinden düz araziye kadar uzanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin toplam nüfusu, dünya standartlarına göre büyük olmasına rağmen toplam nüfus yoğunluğu, nispeten düşüktür.

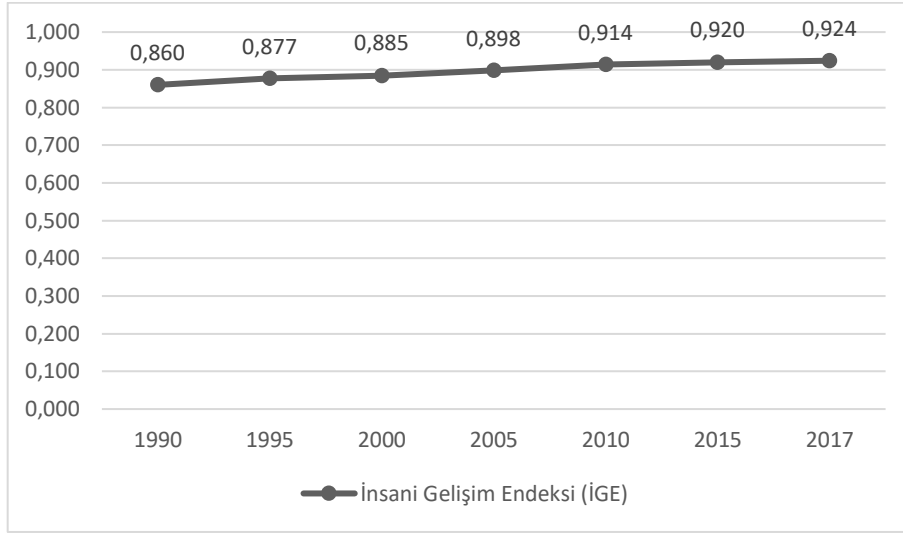
2018 verilerine göre Amerika'nın nüfusu, 328.523.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. İki buçuk yüzyıldan daha az bir geçmişi olan Amerika Birleşik Devletleri, küresel topluluğun nispeten yeni bir üyesidir ancak 18. yüzyıldan bu yana hızlı bir şekilde büyümesi söz konusudur. Yeni Dünya'nın bir sığınak ve fırsat ülkesi olarak erken vaadi ile 20. yüzyılda ABD, bir dünya gücü olarak ortaya çıkmasıyla birlikte yeni dünyanın bir fırsat ülkesi olmayı başarmıştır. Toplam nüfusu yalnızca Çin ve Hindistan nüfusunu aşmasıyla birlikte Birleşik Devletler, etnik ve ırksal soylardaki olağanüstü çeşitlilikle de karakterize edilmektedir. Özellikle 1830'lardan itibaren istikrarlı bir göç akımı başlamıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda ABD kıyılarına 60 milyon insan göç etmiştir. Böylece Amerika Birleşik Devletleri'nde başka herhangi bir ulusta olmayan çok uluslu yabancı bir insan topluluğu oluşmuştur. Göç edenlerin birçoğu, Amerika'ya işçi konumunda, geniş ve ucuz topraklara göç etme amacıyla gelmiştir. Bu göç içerisinde amacının yanı sıra siyasi veya ekonomik sıkıntıdan kaçış amacı taşıyanlar da bulunmaktadır. Sonuç olarak çoğu göçmen, kendilerini Yeni Dünya'da yeniden yaratmayı umarak gelmektedir.

¹² Irak'ın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

Amerika Birleşik Devletleri'ne ait resmi bir ulusal dil yoktur. İngilizce, resmi olmayan ilk dili, İspanyolca ise resmi olmayan ikinci dilidir. Amerika Birleşik Devletleri, İspanyolca konuşanlar arasında dünyada beşinci sırada yer almaktadır. Standart İngilizce, Amerikalıların konuşması beklenen dildir. Amerikan İngilizcesi, lehçelerinin sosyal hiyerarşisi içinde, Standart İngiliz, kültürel, ekonomik ve politik liderlerin modeline dayanarak doğru kullanım için kabul edilebilir bir örnek olarak tanımlanabilir. Konuşulan İngilizce, Yerli Amerikalılar, göçmenler ve kölelerden etkilenen birçok lehçeyi içermektedir. Bu diller, yalnızca Hollandaca, Almanca, İskandinavya, Asya dili ve Afrika dillerini değil, Baskça, Yidişçe ve Yunanca gibi daha az konuşulan dilleri de içermektedir. Böylece konuşulan İngilizce, ulusun göçünü ve tarihini yansıtmaktadır.

ABD hükümeti, yerleşik bir kiliseyi hiçbir zaman desteklememiştir ve nüfusun çeşitliliği, ibadette tek biçimlilik eğilimini reddetmektedir. Bu bireycilik sonucunda, binlerce dini mezhep ülke içinde yaşamaktadır. Dini taraftarların sadece altıda biri Hristiyan değildir. Roman Katolikliği, en büyük tek mezhep olmasına rağmen (ABD nüfusunun beşte biri), Protestanlık kiliseleri çoğunluğu oluşturmaktadır.

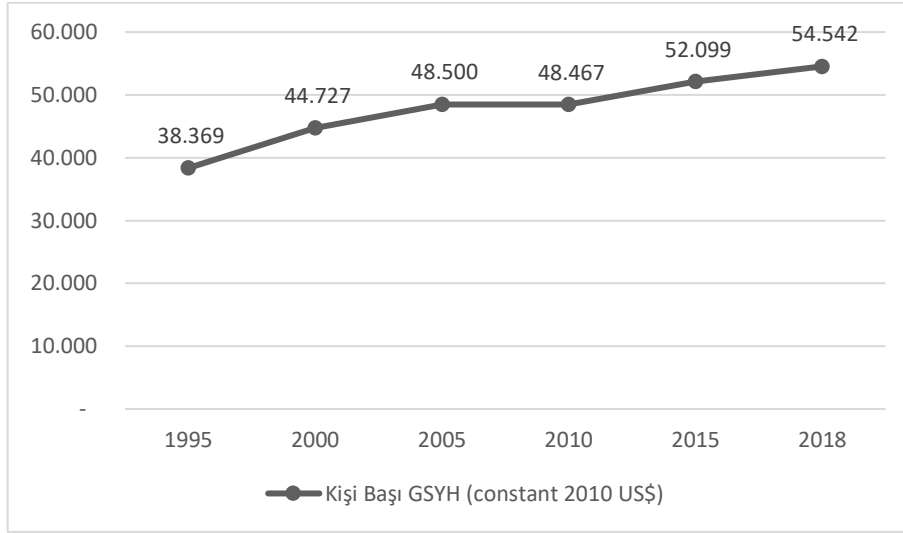
ABD'nin 2017'de elde ettiği İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri 0,924 olarak hesaplanmıştır. Bu da ülkeyi çok yüksek insani gelişme kategorisine koymaktadır. ABD, bu oranla 189 ülke ve bölge içerisinde 13. sırada yer almaktadır. 1990 ve 2017 arasında, ABD'nin İGE değeri %7,4'lük bir artışla 0,860'tan 0,924'e yükselmiştir. Şekil 1.30.'da ABD'nin yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. Yine 1990 ve 2017 yılları arasında, Amerika Birleşik Devletleri'nde doğumda beklenen yaşam süresi 4,2 yıl, ortalama eğitim süresi 1,1 yıl, beklenen eğitim süresi ise 1,2 yıl artmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2017'deki İGE değeri (0,924), değer eşitsizliği için iskonto edildiğinde, İGE 0,797'ye düşmekte olup, İGE boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizlikten dolayı %13,8'lik bir kayıp olmaktadır. Avustralya ve Kanada, sırasıyla %8,2 ve %8,0 arasındaki eşitsizlikten kaynaklanan kayıpları göstermektedir. Çok yüksek İGE değerine sahip ülkeler için eşitsizlikten kaynaklanan ortalama kayıp, %10,7 ve OECD için %11,9'dur. ABD için İnsan eşitsizlik katsayısı %13,1'e eşittir.

Şekil 1.30. ABD'nin İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. ABD'nin 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 54.542 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında ABD'nin kişi başı GSYH'si, %42,1 artışla 38.369 ABD dolardan 54.542 ABD dolara yükselmiştir. ABD'ye ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.31.'de verilmektedir.

Şekil 1.31. ABD'nin Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

ABD'de toplam sağlık harcaması, yıllık 1 trilyon doları aşan harcamalarla tıbbi ve sağlık hizmeti sektörü, ABD'deki en büyük endüstrilerden biridir. Bununla birlikte, sağlık hizmetlerinde, özellikle kırsal ve fakir bölgelerde, birçok yetersizlik söz konusudur. 21. yüzyılın başında, nüfusun üçte ikisinin işveren temelli sağlık sigortası planları kapsamında olduğu ve silahlı kuvvetlerin üyeleri ve aileleri de dahil olmak üzere nüfusun yaklaşık altıda biri Federal hükümet tarafından sübvansede edilmektedir. Ayrıca nüfusun yaklaşık altıda biri de herhangi bir sağlık sigortası kapsamına girmemektedir.

Yerel eyalet ve ulusal program ve politikaların etkileşimi, eğitimde belirgin bir etki yaratmaktadır. Tarihsel olarak eğitim, eyalet ve yerel yönetimlere bırakılmıştır. Yaklaşık 4.000 kolej, üniversite (şube kampüsleri dahil) ve silahlı hizmetler akademileri birkaç federal kurum arasında yer almaktadır. Ayrıca Federal hükümet, diğerlerinin yanı sıra Virgin Adaları Üniversitesi'ni de yönetmektedir. Ek olarak federal hükümet, okul öğle yemeği programlarını desteklemekte, Amerikan Hint eğitimini idare etmekte, üniversitelere araştırma bursu vermekte, üniversite öğrencilerine borç vermekte ve gaziler için eğitimleri finanse etmektedir. Kamu ilköğretim ve ortaöğretim ücretsizdir ve öncelikle yerel yönetim tarafından verilmektedir. Yaş gereksinimleri eyaletler arasında biraz farklılık gösterse de genellikle 7 ile 16 yaş arasında eğitim zorunludur. Okuryazarlık oranı, %95'i

aşmaktadır. Karmaşık bir toplumun eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için hükümet, okul öncesi programlar, topluluktaki sınıflar, yaz ve gece okulları, istisnai çocuklar için ek olanaklar ve kültürel olarak yoksun ve dezavantajlı öğrencilere yönelik programlar dahil olmak üzere çeşitli stratejiler izlemiştir.¹³

1.4.13. Azerbaycan

Azerbaycan, resmîyette Azerbaycan Cumhuriyeti olarak adlandırılan Transkafkasya ülkesidir. Azerbaycan, Kafkas Dağları'nın güney yarılarını saran bir alanda, kuzeyde Rusya, doğuda Hazar Denizi, güneyde İran, batıda Ermenistan, kuzeybatısında Gürcistan ile sınırı olan bir ülkedir. Azerbaycan sınırları içinde 1988'den beri Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki yoğun çatışmalar bulunmaktadır. Azerbaycan'ın başkenti, Hazar Denizi'nde limanı en iyi olan Bakü antik kentidir.

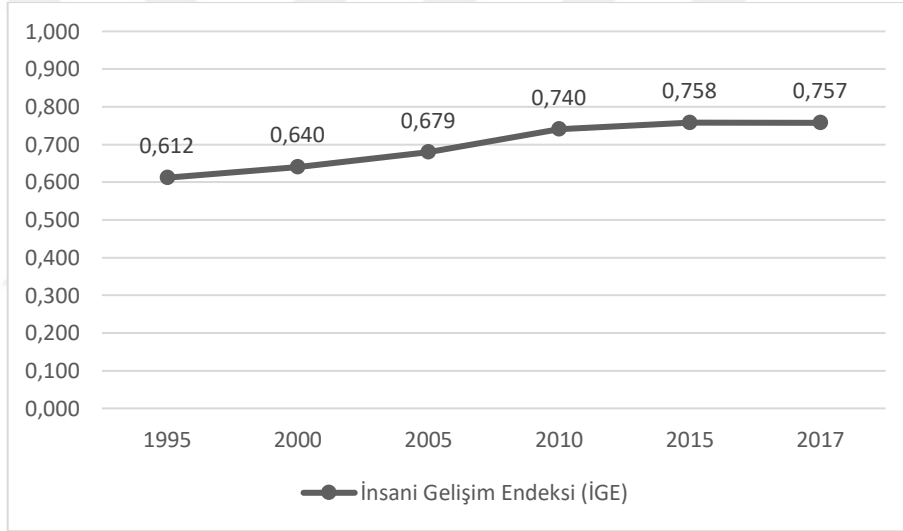
2018 verilerine göre Azerbaycan'ın nüfusu, 9.942.000 olarak tahmin edilmektedir. Türkçe konuşan Azeriler, ülke nüfusunun yaklaşık onda dokuzunu oluşturmaktadır. Kalan azınlıkta olan nüfus, Kafkas dili konuşan Lezgiler, Ruslar ve Ermenilerden oluşmaktadır. Etnik Azerbaycanlılar, 11. yüzyılın Oğuz Selçuklu göçleri sırasında kendi başlarına Azerbaycan'a gelen ve eski zamanlardan beri Transkafkasya'da yaşayan Türklerden oluşmaktadır. 20. yüzyılın sonunda çoğu İran'da olmak üzere yaklaşık 13 milyon Azerbaycanlı yurtdışında yaşamaktadır.

Azerbaycan dili, Türk dillerinin güneybatı Oğuz şubesinin Batı Oğuz grubu üyesidir. Edebi gelenek, 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Arapça alfabesi, 20. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Kiril alfabesi de 1939'da ülkede kullanılmaya başlamıştır. 1992'de Azerbaycan hükümeti resmî yazıda, Kiril alfabesinden Roma alfabesine resmî olarak geçmiştir.

Azerbaycan, ağırlıklı olarak Müslüman bir ülkedir ve nüfusun beşte üçünden fazlası Şii, üçte biri Sünnî'dir. Rus Ortodoks veya Ermeni Ortodoks kilisesinin üyeleri, nüfusun çok küçük bir yüzdesini oluşturmaktadır.

¹³ ABD'nin sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

Azerbaycan'ın 2017'de elde ettiği İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri, 0,757 olup ülkeyi yüksek insani gelişme kategorisine koymaktadır. Bu durum Azerbaycan'ı 189 ülke ve bölgede 80. sırada konumlandırmaktadır. 1995 ve 2017 yılları arasında Azerbaycan'ın İGE değeri %23,7 artışla 0,612'den 0,757'ye yükselmiştir. Şekil 1.32.'de Azerbaycan'ın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. 1990 ve 2017 yılları arasında Azerbaycan'ın doğumda beklenen yaşam süresi 7,3 yıl, ortalama eğitim süresi 0,5 yıl, beklenen eğitim süresi 2,0 yıl artmıştır. Azerbaycan'ın 2017'deki İGE değeri, değer eşitsizliği için iskonto edildiğinde İGE boyutu endekslerinin dağılımındaki eşitsizlikten dolayı %10'luk bir kayıpla 0,681'e düşmektedir. Yüksek İGE ülkeleri için eşitsizlikten kaynaklanan ortalama kayıp %16, Avrupa ve Orta Asya için %11,7'dir. Azerbaycan için İnsan eşitsizliği katsayısı %9,9'a eşittir.

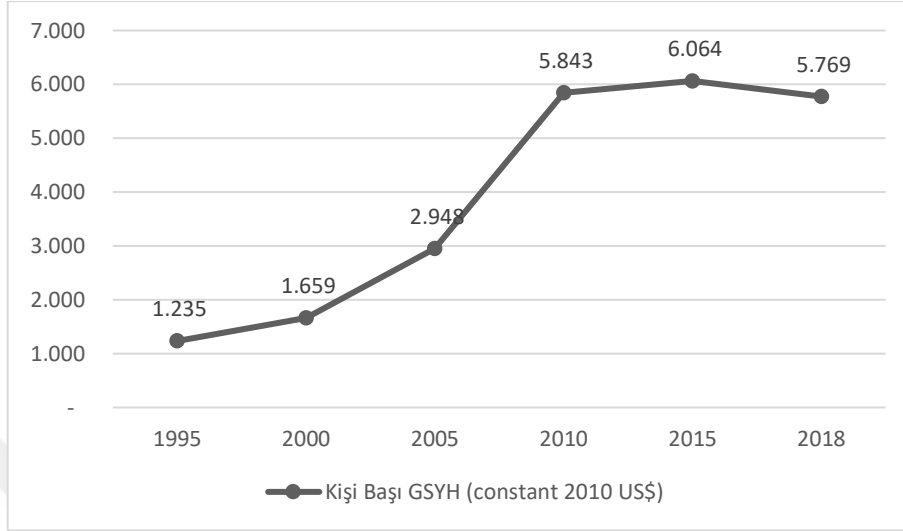

Şekil 1.32. Azerbaycan'ın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Azerbaycan'ın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 5.769 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Azerbaycan'ın kişi başı GSYH'si,

%367,1 artışla 1.235 ABD dolardan 5.769 ABD dolara yükselmiştir. Azerbaycan'a ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.33.'de verilmektedir.

Şekil 1.33. Azerbaycan'ın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Azerbaycan, bazı uzmanlık klinikleri ve tıbbi araştırma kurumları ile köklü bir sağlık hizmetine sahiptir. Hastalara ücretsiz sağlanan sağlık hizmetleri, bireysel çalışanların, fabrikaların ve diğer firmaların gelir vergileri ile desteklenmektedir.

Azerbaycan'da eğitim, 6 ile 17 yaş arasında zorunludur. İlköğretim, 6 yaşında başlarken ortaöğretim 10 yaşında başlamaktadır. Eğitim sırasıyla beş ve iki yıllık iki döngüden oluşmaktadır. Azerbaycan'da ana eğitim dili, Azeri Türkçesidir ancak yükseköğretimde bazı teknik alanlar Rusçayı desteklemeye devam etmektedir. Sovyet döneminde okuryazarlık neredeyse yok edilmiştir.¹⁴

1.4.14. Belçika

Belçika, kuzeybatı Avrupa ülkesidir. En küçük ve en yoğun nüfuslu Avrupa ülkelerinden biridir ve 1830'daki bağımsızlığından beri kalıtsal bir anayasal hükümdarın başkanlık ettiği temsili bir demokrasi ülkesi olmuştur. Başlangıçta Belçika, üniter bir hükümet biçimine sahipti. Ancak 1980'lerde ve 90'larda, Belçika'yı

¹⁴ Azerbaycan'ın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

Flanders, Valon Bölgesi ve Brüksel Başkent Bölgesi bölgeleri arasında paylaşılan güçlerle federal bir devlet haline getirme yönünde adımlar atılmıştır. Ülkenin komşularıyla birlikte toplam 1,385 km toprak sınırı vardır. Belçika'nın kuzeyinde Hollanda, doğusunda Almanya, güneydoğusunda Lüksemburg ve güneyinde Fransa ile sınırı bulunmaktadır.

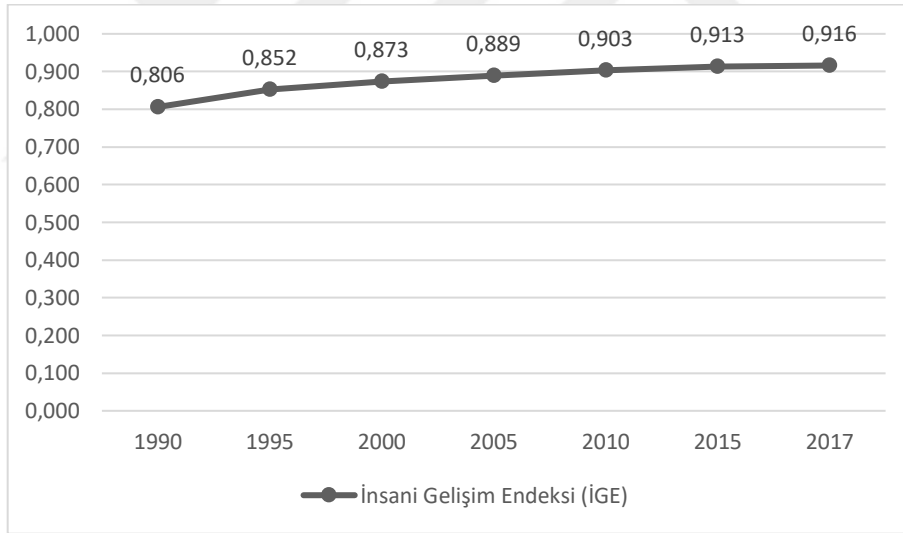
2018 verilerine göre Belçika'nın nüfusu, 11.403.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Kültürel olarak Belçika, Batı Avrupa'nın Romanyalı ve Cermen dil aileleri arasındaki sınırı kuran heterojen bir ülkedir. Ülkenin doğusundaki Almanca konuşulan küçük bir nüfus dışında Belçika, beş güney ilinde toplanmış olan Fransızca konuşanlar arasında Valonlar (toplam nüfusun yaklaşık üçte biri) olarak adlandırılmaktadır.

Belçika'nın nüfusu, üç dilsel topluluğa ayrılmıştır. Kuzeyde, Belçika nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan Flaman'lar, Hollandacaya eşdeğer Flamancayı konuşmaktadırlar (bazen Hollandaca olarak adlandırılmaktadır). Güneyde Fransızca konuşan Valonlar, ülke nüfusunun üçte birini oluşturmaktadır. İnsanların yaklaşık onda biri tamamen iki dil konuşmaktadır, ancak çoğunluğunun hem Fransızca hem de Flamanca hakkında bilgisi vardır. Belçika nüfusunun küçük bir kısmını içeren doğu Liège bölgesindeki Almanca dil bölgesi, Eupen ve Saint-Vith (Sankt-Vith) çevresindeki çeşitli topluluklardan oluşmaktadır. Büyükşehir bölgesi çevresindeki Flaman ve Valon topluluklarına kadar uzanmasına rağmen Brüksel şehri, resmi olarak iki dilli topluluklardan oluşmaktadır. Fransızca konuşan nüfus, başkent bölgesinde büyük bir topluluğu oluşturmaktadır. Hem Fransızca hem de Flamancadan etkilenen ve bölgesel olarak farklı bir lehçe olan Bruxellois dili, kent sakinlerinin küçük bir bölümü tarafından konuşulmaktadır.

Belçikalıların çoğunluğu, Roma Katolik'idir ancak dini hizmetlere düzenli katılım değişkendir. Flaman bölgesi ve Ardennes'de belirgin olmasına rağmen, Valon sanayi bölgesinde ve Brüksel'de kiliseye düzenli katılım azalmıştır ve Belçikalıların neredeyse üçte biri dindar değildir. Nispeten az sayıda Protestan, çoğunlukla Borinage olarak bilinen sanayi bölgesinde, Brüksel'de ve çevresinde olan Hainaut'taki kentsel alanlarda yaşamaktadır. Brüksel'in kuzey ve batı taraflarındaki (özellikle Schaerbeek)

bazı belediyeler, birçok Müslüman göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Ülkenin küçük Yahudi nüfusu, Brüksel ve Anvers'te yoğunlaşmıştır.

Belçika'nın 2017 yılındaki İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri, 0,916 oranındadır. Bu oran, ülkeyi 189 ülke ve bölgede 17. sırada konumlandırmaktadır. 1990 ve 2017 arasında Belçika'nın İGE değeri %13,7 artışla 0,806'dan 0,916'ya yükselmiştir. Şekil 1.34.'de Belçika'nın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. Belçika'nın 1990'dan 2017'ye doğumda beklenen yaşam süresi 5,4 yıl, ortalama eğitim süresi 2,4 yıl ve beklenen eğitim süresi 5,7 yıl artmıştır. Belçika'nın 2017 yılı İGE değeri, değer eşitsizliği için iskonto edildiğinde, İGE 0,836 oranına düşmekte olup, İGE boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizlikten dolayı %8,7 oranında bir kayıp olmaktadır. Çok yüksek İGE ülkeleri için eşitsizlikten kaynaklanan ortalama kayıp %10,7 ve OECD için %11,9 oranındadır. Belçika için İnsan eşitsizliği katsayısı %8,7'ye eşittir.

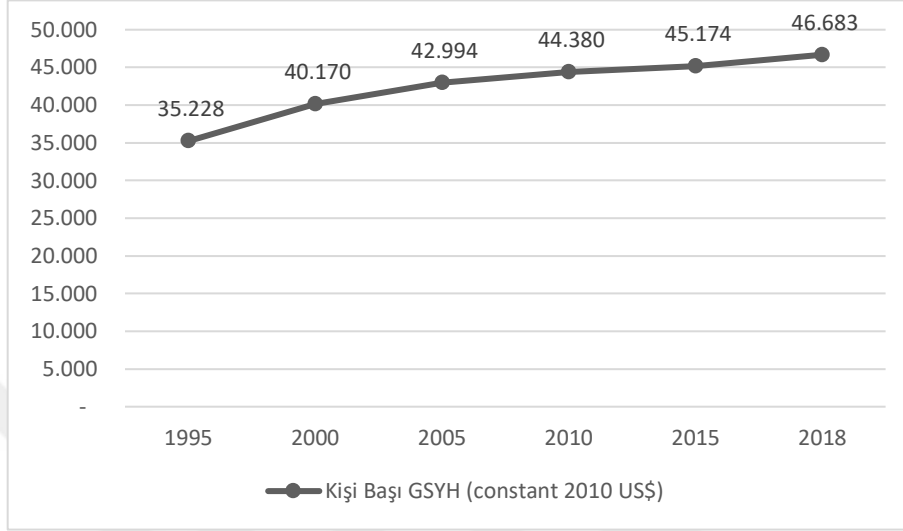

Şekil 1.34. Belçika'nın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Belçika'nın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 46.683 ABD doları olarak

görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Belçika'nın kişi başı GSYH'si, %32,5 artışla 35.228 ABD dolardan 46.683 ABD dolara yükselmiştir. Belçika'ya ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.35.'de verilmektedir.

Şekil 1.35. Belçika'nın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Belçika'da II. Dünya Savaşı sonrası, sağlık koşullarında büyük bir iyileşme sözkonusu olmuştur. Tıp bilimlerindeki ilerlemeler, neredeyse tüm nüfusu kapsayan sosyal sigorta programlarından kaynaklanmaktadır. Birçok hastaneye ek olarak, yüzlerce merkez, tıbbi, psikolojik ve yaşlı bakım alanlarında ve ayrıca fizik rehabilitasyonda özel yardım sunulmaktadır. 1925 tüzüğüne göre her bir belediye, bölge sakinine yardım sağlayan bir kamu yardım komisyonuna sahiptir. Belçika'nın sosyal yardım sistemi, kapsamlı olmasına rağmen ulusal bütçeyi büyük ölçüde zorlamaktadır.

Eğitimin yeniden canlandırılması, Belçika'da bir anayasal güvencedir. Kamu ve itiraf (Roma Katolik) okulları arasındaki çatışmalar, neredeyse krallığın kurulmasına dayanmaktadır ve sosyal yapı içinde hassas bir sorun olarak kalmaktadır. Eğitim dili, bölgeye bağlı olarak Fransızca, Flamanca veya Almanca olarak belirlenmiştir. Ortaokullar, biri öğretmen kolejlerinden mezun olan ve teknik ve

mesleki eğitim veren ve diğeri üniversite mezunlarının çalıştığı ve klasik ya da modern bir müfredat sunan iki tipte sınıflandırılmaktadır.¹⁵

1.4.15. İtalya

Güney-Orta Avrupa ülkesi olan İtalya, Akdeniz'in derinliklerine inen bir yarımada da yer almaktadır. İtalya, dünyadaki en çeşitli ve doğal manzaralardan bazılarını içeren ve genellikle çizme şeklinde bir ülke olarak tanımlanmaktadır. Geniş tepesinde, dünyanın en sağlam dağları arasında yer alan Alpler bulunmaktadır. İtalya'nın en yüksek noktaları, İsviçre'de zirveye çıkan Monte Rosa ve Fransa'da zirveye çıkan Mont Blanc'tır. Batı Alpleri, Poe Nehri'ne ve Piedmont'a kadar uzanan bir dağ gölü ve buzul oymacılığı vadilerine bakmaktadır. Cisalpin bölgesinin güneyinde yer alan Toskana, ülkenin en iyi bilinen bölgesidir. Merkezi Alpler'den ülkenin uzunluğunu aşarak, İtalya yarımadasının neredeyse tüm genişliğini kapsayacak şekilde Roma'nın yakınında genişleyen yüksek Apennine Range'e yayılmaktadır. Roma'nın güneyinde Apennines daralır ve biri Tiren Denizi'ne, diğeri Adriyatik Denizi'ne bakan iki geniş kıyı ovası ile çevrilidir. Ülkenin yanı sıra Akdeniz'de, Sicilya ve Sardunya adaları yer almaktadır. Sonuç olarak İtalya'nın siyasi coğrafyası bu engebeli manzara ile süslenmiştir.

2018 verilerine göre İtalya'nın nüfusu, 60.452.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. İtalya, Roma İmparatorluğu'nun Batı'daki çöküşüyle birlikte, kaçınılmaz olarak etnik yapılarını etkileyen istilalar ve sömürgelelere maruz kalmıştır. Bazı istisnalar dışında kuzeye Alpleri geçen Cermen kabileleri nüfuz ederken güneyi, deniz yoluyla gelen Akdeniz halkları tarafından sömürgeleştirilmiştir. Bizanslılar, güneyde beş asır boyunca egemendi ve Benevento'da ve anakaradaki diğer bölgelerdeki Lombardların (bir Cermen kabilesi) üstünlüğüyle birleşmiştir. 9. yüzyılda Sicilya, 11. yüzyılın başlarında Norman istilasına kadar kalan Saracens tarafından işgal edilmiştir. Etnik karışım, günümüze kadar devam etmektedir. 1970'lerden bu yana İtalya, daha az gelişmiş ülkelere gelen göçmenlere ev sahipliği yapmıştır.

¹⁵ Belçika'nın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

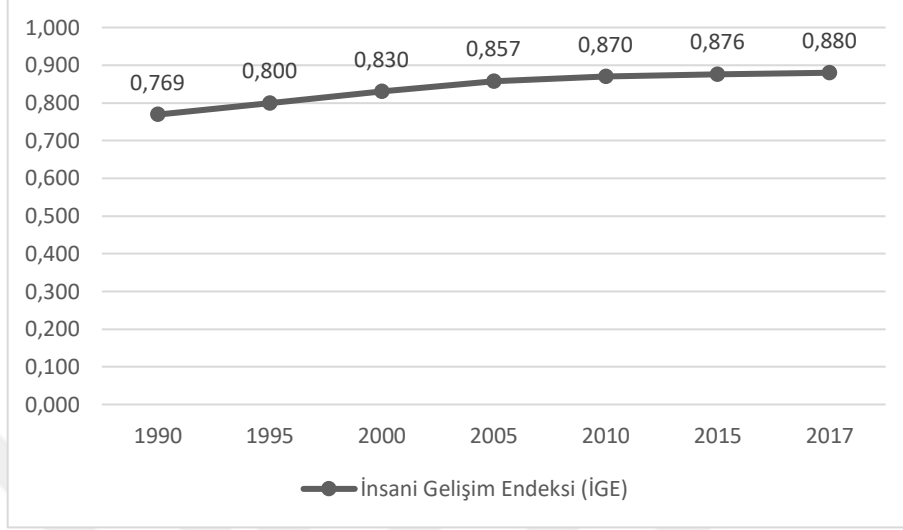
İtalya, Filipinler'den ve diğer Asya ülkelerinden ağırlıklı olarak kadın göçü, Kuzey Afrika'dan ağırlıklı olarak erkek göçü almıştır. 2004 ve 2007 yıllarında çok sayıda eski Sovyet bloğu ülkesinin Avrupa Birliği'ne katılmasıyla, Doğu Avrupa'dan göçler artmıştır. 21. yüzyılın başlarında yaklaşık beş milyon yabancı (yarısı Doğu Avrupa'dan), İtalyan topraklarında yaşamaktaydı.

Standart İtalyanca, yazılı bir idari ve edebi dil olarak 1860'lı yıllarda İtalya'nın birleşmesinden çok önce varlığını sürdürmekteydi. Bununla birlikte konuşulan dil açısından İtalyanlar, bölgesel halklarıyla daha güçlü bir şekilde özdeşleşen yeni ulus-devlet parlamentosunu benimsemekte geç kalmışlardır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında göç, standart dilin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Birçok yerel lehçenin yazılı bir formu yoktu ve bu da İtalyanları, İtalyanca öğrenmek zorunda bırakmıştır. Standart dilin üstünlüğü, televizyonun ortaya çıkmasıyla yaygınlaşmıştır.

Roma Katolikliği, İtalya'da tarihi ve temel bir rol oynamıştır. 1929'da İtalyan devletinin resmi dini, Roma Katolikliği olan Hristiyanlıktı. 1985 yılında imzalanan Lateran Antlaşması ile birlikte dinin devlet işlerine karışması ve devlet okullarında zorunlu dil eğitimi kaldırılmıştır. Katolik uygulamalarının sayısı düşmekle birlikte nüfusun dörtte birinden fazlası kendilerini Roma Katolikleri olarak ilan etmektedirler. Protestan kilisesinde Lutherans, Metodistler, Vaftizciler ve Waldensanlar da dahil olmak üzere yaklaşık 450 bin kişi ibadet etmektedir. Hepsi 1967'de kurulan İtalya'daki Evanjelik Kiliseler Federasyonu üyesidir. 20. yüzyılın son üçte birinde başlayan göç ile birlikte bir milyondan fazla Müslüman ve dini inancı olan ancak Hristiyan olmayan birçok insan gelmiştir. Yahudi cemaati, 20. yüzyıl boyunca 30.000 ile 47.000 arasında dalgalanmıştır.

İtalya'nın 2017 yılı İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri, 0,880 oranındadır. Bu oran da ülkeyi 189 ülke ve bölge arasında 28. sırada konumlandırmaktadır. 1990 ve 2017 arasında, İtalya'nın İGE değeri % 14,4 artarak 0,769'dan 0,880'e yükselmiştir. Şekil 1.36.'da İtalya'nın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. 1990 ve 2017 arasında, İtalya'nın doğumda beklenen yaşam süresi 6,3 yıl, ortalama eğitim süresi 2,9 yıl ve beklenen eğitim süresi 3,5 yıl oranında artmıştır. İtalya'nın 2017 yılı İGE oranı, değer eşitsizliği için iskonto edildiğinde, İGE 0,771'e düşmekte olup, İGE boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizlikten dolayı % 12,3 oranında bir kayıp olmaktadır.

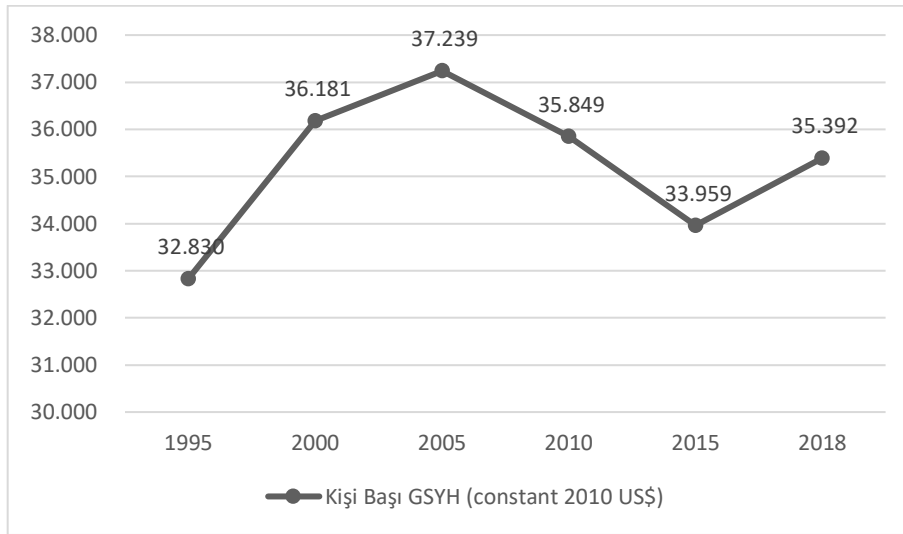
Çok yüksek İGE ülkeleri için eşitsizlikten kaynaklanan ortalama kayıp, %10,7 ve OECD için %11,9 oranındadır. İtalya için İnsan eşitsizliği katsayısı %11,9'a eşittir.

Şekil 1.36. İtalya'nın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. İtalya'nın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 35.392 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında İtalya'nın kişi başı GSYH'si, %7,8 artışla 32.830 ABD dolardan 35.392 ABD dolara yükselmiştir. İtalya'ya ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.37.'de verilmektedir.

Şekil 1.37. İtalya'nın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

İtalya, nüfusun büyük çoğunluğunu kapsayan geniş bir sosyal güvenlik ve refah sistemine sahiptir. Sistem, tüm sosyal hizmetleri denetleyen, kaza, hastalık, sakatlık veya işsizlik durumunda fayda sağlayan ve yaşlılara yardım yapan çok sayıda devlet kurumu tarafından işletilmektedir. Çok çeşitli faydalar sağlayan bu kurumların en büyüğü, Ulusal Sosyal Sigorta Kurumu'dur (Istituto Nazionale della Previdenza Sociale; INPS). 1978'de kapsamlı bir ulusal sağlık hizmeti ve ulusal sağlık sigortası kurulmuştur ve Yerel Tıbbi Birimlere (Unità Sanitarie Locali, USL; daha sonra Aziende Sanitarie Locali) dayandırılmaktadır. 1992–1999 yıllarında ulusal sağlık sisteminin radikal bir şekilde yeniden düzenlenmesi söz konusu olmuştur. Yeni sistemin temel özellikleri, kamu harcamalarının rasyonelleştirilmesi ve hasta bakım hizmetlerinin iyileştirilmesidir.

İtalya Anayasası, sanat, bilim ve öğretim özgürlüğünü garanti etmektedir. Aynı zamanda devlet okullarına destek sağlamak ve üniversitelerin bağımsızlığını garanti etmektedir. Çoğunlukla dini kurumlar tarafından yönetilen özel okullara izin verilmektedir. Ayrıca Anayasa, devlet okullarının herkese açık olduğunu söylemekte ve burs ve bağışlar için havuz oluşturmaktadır. Eğitim, sadece 6 ile 16 yaş arasındakiler için zorunludur. Okul sistemi, 3-6 yaş arası çocuklar için anaokulu ile başlamaktadır. İlkokullara 6-11 yaş arası çocuklar katılmaktadır. Bu aşamada 11-14 yaş arası çocuklar, ortaokula katılmaktadır ancak müzik okumak isteyenler doğrudan

konservatuvarlara gidebilmektedir. 21. yüzyılın başında, nüfusun üçte birinden fazlasında lise diploması, yaklaşık üçte birinde ortaokul diploması vardı ve onda birinden fazlası üniversite diplomasına sahipti. Genç nesiller için eğitimsel başarı daha yüksektir. Üniversite çağındaki kişilerin yaklaşık üçte ikisi üniversiteye devam ederken, lise çağındakilerin yaklaşık onda biri lise eğitimi görmektedir. Çoğu okul ve üniversite, ülke genelinde tekdüze programlarla devlet tarafından yönetilmektedir. Öğrencilerin onda birinden daha azı özel okullara devam etmektedir. Üniversite ücretleri düşüktür ve yüksek lisans diplomasına sahip çoğu öğrenci için kayıt sınırsızdır.¹⁶

1.4.16. İsveç

İsveç, Kuzey Avrupa'da İskandinav Yarımadası'nda yer alan bir ülkedir. Stockholm, 1523'ten beri İsveç'in başkenti konumundadır. İsveç, Norveç ile paylaştığı İskandinav Yarımadası'nın büyük bölümünde yer almaktadır. Arazi, Norveç sınırındaki yüksek dağlardan doğuya doğru Baltık Denizi'ne eğimlidir. Jeolojik olarak, Dünya kabuğunun en eski ve en istikrarlı kısımlarından biridir. Göller, oldukça güzel bir manzaraya sahiptir ve binlerce ada, sahil şeridi boyunca yer almaktadır. Tüm kuzeybatı Avrupa'da olduğu gibi, İsveç de ılımlı güneybatı rüzgarları ve ılık Kuzey Atlantik Akıntısı nedeniyle kuzey enlemine göre genellikle uygun bir iklime sahiptir.

2018 verilerine göre İsveç'in nüfusu, 10.183.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Her ne kadar farklı göçmen grupları yüzyıllar boyunca İsveç kültürünü etkilemiş olsa da nüfus, tarihsel olarak etnik, dil ve din açısından alışılmadık derecede homojen kalmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana sadece etnik düzende, kayda değer bir değişiklik meydana gelmiştir. 1970'ten 1990'ların başlarına kadar net göç, nüfus artışının dörtte üçünü oluşturmuştur. Göçmenlerin çoğu, komşu İskandinav ülkelerinden gelmektedir. 1980'lerde İsveç, İran, Irak, Lübnan, Türkiye, Eritre ve Somali gibi Asya ve Afrika ülkelerinden ve ayrıca baskıcı hükümetler altında olan Latin Amerika ülkelerinden artan sayıda sığınmacı almaya başlamıştır. Sonra

¹⁶ İtalya'nın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

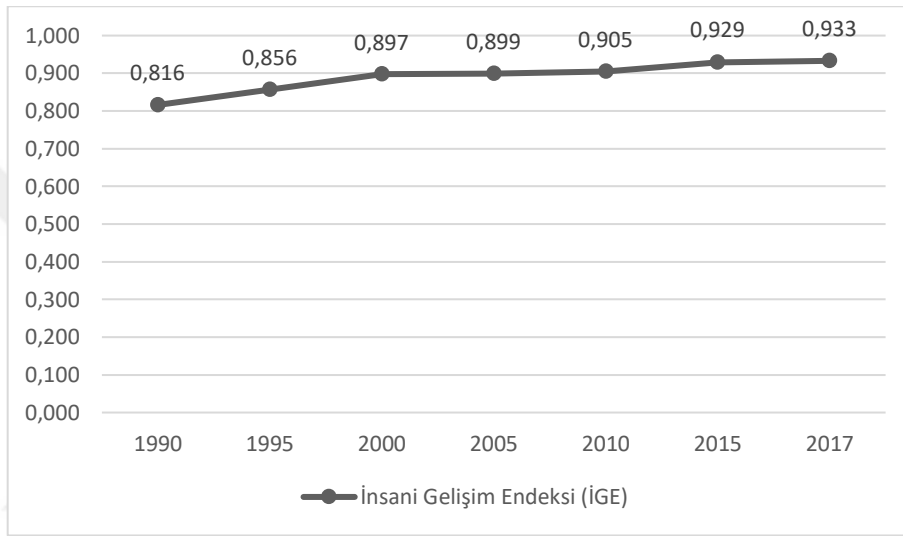
2010'dan 2014'e kadar İsveç'te sığınma talebinde bulunan kişi sayısı, çarpıcı bir şekilde artmıştır. 2014 yılında göç sayısı, 80.000 ve bu sayı 2015 yılında 160.000 olarak dikkat çekmektedir. Bu insanların çoğunu Suriye iç savaşından kaçan sığınmacılar oluşturmaktadır. Bu çatışmanın başından itibaren İsveç, sığınma isteyen Suriyelilere (yaklaşık 70.000 kişiye) ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle İsveç, göçmenlerin kitlesel akınının gerginliğini hissetmiş ve daha sıkı göç kısıtlamaları getirmeye başlamıştır. İsveç'te yerli nüfustan oluşan iki azınlık grup vardır. Bunlardan biri, Finlandiya sınırı boyunca kuzeydoğudaki Fin konuşan insanlar ve diğeri kuzey İsveç iç kesimi boyunca dağılmış yaklaşık 15.000 Sami (Lapp) nüfusudur.

İsveç'in ulusal dili ve nüfusun yaklaşık onda birinin ana dili, İsveççe olarak adlandırılan bir İskandinav dilidir. Bu dil, Cermen dillerinin Kuzey Cermen (İskandinavya) alt grubuna aittir ve Danca, Norveç, İzlanda ve Faero dilleriyle yakın akrabalığı bulunmaktadır. İsveççe, zaman zaman Almanca dilinden de etkilenmiştir. Dillerin geleneksel olarak değişen lehçeleri, eğitim ve kitle iletişim araçları etkisiyle hızla homojenize edilmiştir. Ayrıca İsveççe, yaklaşık 300.000 Finlandiya-İsveçli tarafından konuşulmaktadır. İsveç yasaları, Sami ve Fince (her ikisi de Uralic dil grubuna ait), ayrıca Meänkieli (Torne Vadisi'nin Fince), Romani ve Yidiş dillerini, işaret diliyle birlikte ulusal azınlık dilleri olarak tanımaktadır. İsveç'te göçmenler ve mülteciler nedeniyle yaklaşık 200 dil konuşulmaktadır.

İsveç, dini olarak 11. yüzyılda Hristiyanlığı benimsemiştir ve yaklaşık 500 yıl boyunca Roma Katolikliğine bağlı kalmıştır. İsveç, Vadstena'daki Brigittine Manastırı'nın kurucusu olan Saint Bridget'e ev sahipliği yapmıştır. Protestan Reformunun ilk dalgaları, 1500 yılının ortalarında Avrupa'yı süpürdüğü için İsveç'i de etkilemiş ve 20. yüzyıl boyunca egemenliğini sürdürmüştür. İsveç Evanjelik Lüteriyen Kilisesi, 2000 yılına kadar resmi devlet kilisesiydi ve nüfusun yaklaşık beşte dördü bu kilisenin üyesi olmaya devam etmektedir. 1800 yılının sonlarından bu yana çok sayıda bağımsız kilise ortaya çıkmıştır. Göç, Roma Katolik, Yunan Ortodoks ve İslam dinlerinin üyeliğinde de istikrarlı bir artış sağlamıştır.

İsveç'in 2017 yılı İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri 0,933 oranındadır. Bu oran da ülkeyi, 189 ülke ve bölge arasında 7. sırada konumlandırmaktadır. 1990 ve 2017 arasında, İsveç'in İGE değeri %14,3 artarak 0,816'dan 0,933'e yükselmiştir.

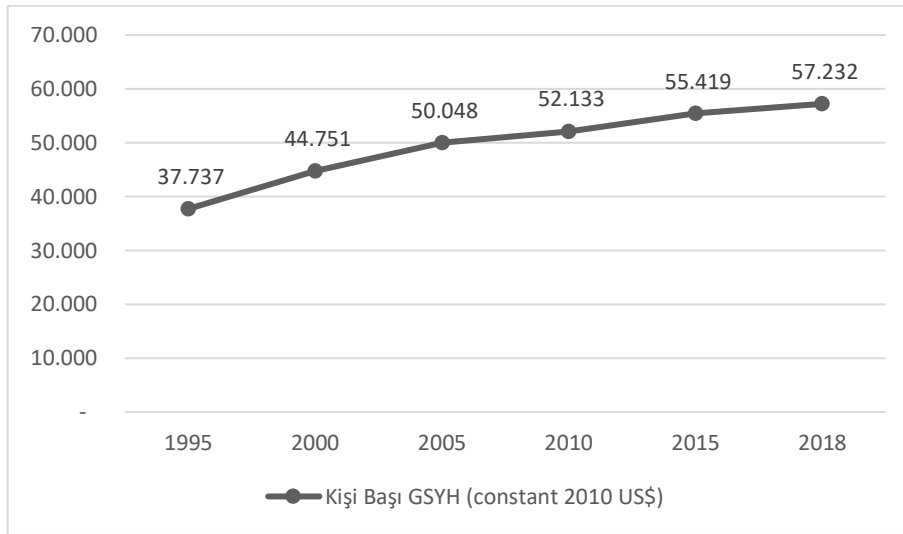
Şekil 1.38.'de İsveç'in yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. 1990 ve 2017 yılları arasında İsveç'in doğumda beklenen yaşam süresi 5,0 yıl, ortalama eğitim süresi 1,9 yıl ve beklenen eğitim süresi 4,7 yıl artmıştır. İsveç'in 2017'deki İGE değeri, değer eşitsizliği için iskonto edildiğinde İGE, 0,864'e düşmekte olup, İGE boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizlikten dolayı %7,4'lük bir kayıp olmaktadır. Çok yüksek İGE ülkeleri için eşitsizlikten kaynaklanan ortalama kayıp, %10,7 ve OECD için %11,9'dur. İsveç için İnsan eşitsizliği katsayısı %7,2'ye eşittir.

Şekil 1.38. İsveç'in İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. İsveç'in 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 57.232 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında İsveç'in kişi başı GSYH'si, %51,6 artışla 37.737 ABD dolardan 57.232 ABD dolara yükselmiştir. İsveç'e ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.39.'de verilmektedir.

Şekil 1.39. İsveç'in Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Yüksek vergiler karşılığında İsveçlilere, asgari yaşam standardını garanti eden, acil durumlarda yardım sağlayan ve gelir grupları arasındaki açığı daraltan geniş bir kamu hizmetleri yelpazesi ve sosyal refah yardımı sağlanmaktadır. Tüm sakinler, iller tarafından idare edilen ulusal sağlık sigortası kapsamındadır. İsveç'te sağlık koşulları, dünyanın en iyileri arasındadır. Bebek ölümleri düşüktür ve doğumda ortalama yaşam beklentisi yüksektir. İsveç, 65 yaş ve üstü nüfusun önemli bir dilimiyle dünyanın en eski nüfuslarından birine sahiptir. Hekimlerin nüfusa oranı da oldukça yüksektir. Her toplumda birinci basamak sağlık merkezleri mevcuttur. Ebeveynler için oldukça yüksek liberal yardımlar mevcuttur.

Eğitim sistemi, birkaç istisna dışında herkese açıktır ve herkese ücretsiz olarak verilmektedir. İlkokullar, ortaokullar gibi belediyeler tarafından yönetilmektedir. Üniversiteler ve kolejler, devlet tarafından yönetilmektedir ancak kaynak kullanımında geniş kapsamlı özerklik verilmiştir. Akademik özgürlük hem fakülte hem de öğrenciler tarafından dikkatle korunmaktadır. Tüm belediyeler, okul öncesi eğitimi sağlamaktadır. Ebeveynler, çocuklarını göndermeyi veya göndermemeyi seçebilmektedir. Ebeveynler ve öğrenciler, ücretsiz belediye okullarının yanı sıra ücretli bağımsız okulları da seçebilmektedirler. İsveçli çocukların yalnızca çok küçük bir yüzdesi, özel veya bağımsız okullara devam etmektedir. Kapsamlı okul, dokuz yıl boyunca zorunludur. Çocuklar, 7-16 yaş arasında okula gitmeleri gerekmektedir.

Zorunlu eğitim ücretsizdir ve okul öğle yemeği, ulaşım veya eğitim materyalleri ücretsiz olarak verilmektedir. Kapsamlı okul, alt, orta ve üst olmak üzere üç yıllık aşamalara ayrılmıştır. Her okul, İngilizce ve diğer yabancı dillerin ne zaman tanıtılacağına karar verebilir ancak hepsinin 5. sınıf bitene kadar aynı standartlara uyması gerekmektedir. Bütün okulların yaklaşık üçte biri 1. sınıfta İngilizce dersine başlamaktadır. Yedinci yıldan itibaren müfredat, öğrencilerin kendileri tarafından seçilen farklı çizgilere ayrılmaktadır.¹⁷

1.4.17. Avusturya

Avusturya, Güney-Orta Avrupa'nın büyük ölçüde dağlık bir kara ülkesidir. İsviçre ile birlikte, Avusturya'nın 1995'ten bu yana Avrupa Birliği'ne (AB) üye olmasına rağmen, Avrupa'nın tarafsız çekirdeği olarak nitelendirilen bir konumu bulunmaktadır. Avusturya'nın saygınlığının büyük bir kısmı, coğrafi konumuna bağlanabilir. Büyük Danubian ticaret yolu boyunca doğu ve batı arasında ve muhteşem Alp geçitleri boyunca kuzey ve güney arasında Avrupa trafiğinin merkezindedir. Bu nedenle konumu, ülkeyi çeşitli siyasi ve ekonomik sistemler içine yerleştirmektedir. Çok uluslu imparatorluğun kalbi olduğu 1918 Avusturya-Macaristan'daki çöküşü izleyen on yıllarda bu küçük ülke, çeyrek asırdan fazla bir süre sosyal ve ekonomik türbülans ve Nazi diktatörlüğü yaşamıştır. Yine de 1955 yılında II. Dünya Savaşı sonundan bu yana ülkeyi işgal eden Müttefik birliklerinin geri çekilmesiyle kalıcı tarafsızlığın kurulması, gelişen kültürel bir yaşam ile istikrarlı ve sosyal olarak ilerici bir ulus haline gelmesini sağlamıştır. Avusturya'nın başkenti olan tarihi Roma (Wien), Kutsal Roma İmparatorluğu'nun eski koltuğu ve mimarisıyla ünlü bir şehirdir.

2018 verilerine göre Avusturya'nın nüfusu, 8.846.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Etnik Avusturyalılar, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ülkede, Almanca konuşan İsviçreli ve etnik Almanların küçük ama önemli grupları da bulunmaktadır. Sırp, Boşnaklar (Bosna Hersek'ten Müslümanlar; daha büyük şehirlerde yaşıyorlar), Türkler (çoğunlukla Viyana'da yaşıyorlar), Macarlar ve

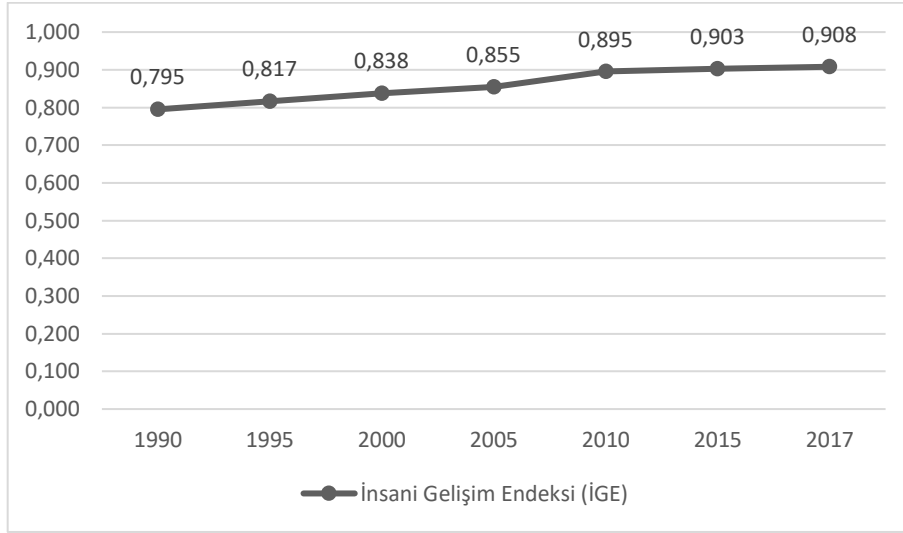
¹⁷ İsveç'in sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

Hırvatlar (çoğunlukla Burgenland'da yaşıyorlar) ve Slovenler (çoğunlukla Kärnten'de yaşıyorlar) başlıca etnik azınlıkları oluşturmaktadırlar.

Her ne kadar Hırvatça, Macarca, Slovence, Türkçe ve diğer diller, azınlık grupları tarafından konuşulsa da Avusturya'daki hemen hemen bütün insanlar, Almanca konuşmaktadır. Batı bölgesi hariç Avusturya'da konuşulan Almanca lehçesi, bazen Avusturya-Bavyera denilen Bavyera lehçesidir. Avusturya'da yaklaşık yedi milyon insan Bavyera dili konuşmaktadır.

Avusturyalıların yaklaşık dörtte üçü Hristiyan'dır. Hristiyanların ezici çoğunluğu, Roma Katolikliğine bağlıdır. Protestanlar (çoğunlukla Lutherans) ve Ortodoks Hristiyanları, daha küçük grupları oluşturmaktadır. Hristiyanlığın yanı sıra ülkede özellikle Boşnak ve Türk toplulukları, İslam dinine inanmaktadır. Yahudi dinine inanlar ise nüfusun çok küçük bir azınlığını oluşturmaktadır. Nüfusun onda birinden fazlası da hiçbir dine inanmamaktadır.

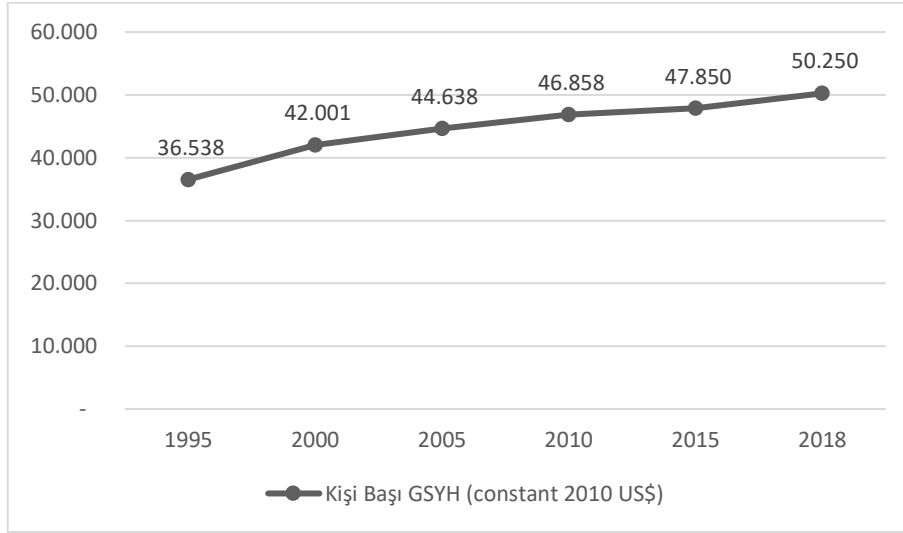
Avusturya'nın 2017 yılındaki İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri, 0,908 oranındadır. Bu oran da ülkeyi 189 ülke ve bölge arasında 20. sırada konumlandırmaktadır. 1990 ve 2017 arasında, Avusturya'nın İGE değeri %14,2 artarak 0,795'ten 0,908'e yükseltmiştir. Şekil 1.40.'da Avusturya'nın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. 1990 ve 2017 arasında, Avusturya'nın doğumda beklenen yaşam süresi 6,2 yıl, ortalama eğitim süresi 3,5 yıl, beklenen eğitim süresi 2,1 yıl artmıştır. Avusturya'nın 2017 yılı İGE değeri, değer eşitsizliği için iskonto edildiğinde İGE, 0,835'e düşmekte olup, İGE boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizlikten dolayı %8,0 oranında bir kayıp olmaktadır. Çok yüksek İGE ülkeleri için eşitsizlikten kaynaklanan ortalama kayıp, %10,7 ve OECD için %11,9'dur. Avusturya için İnsan eşitsizlik katsayısı, %7,8'e eşittir.

Şekil 1.40. Avusturya'nın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Avusturya'nın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 50.250 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Avusturya'nın kişi başı GSYH'si, %37,5 artışla 36.538 ABD dolardan 50.250 ABD dolara yükselmiştir. Avusturya'ya ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.41.'de verilmektedir.

Şekil 1.41. Avusturya'nın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Avusturya'da halk sağlığı, federal bir sağlık bakanlığının sorumluluğundadır. Bu kuruluş, bulaşıcı hastalıkların önlenmesinden, uyuşturucu ve gıdaların kontrol edilmesine kadar sorumlu birkaç bağlı kuruluşu denetlemektedir. İl hükümetlerinin de halk sağlığı merkezleri vardır ve her belediye ve kırsal bölge, halk sağlığı doktoru istihdam etmek zorundadır. Ulusal sağlık sigortası, tıbbi ve hastane tedavilerinin giderlerini kapsamaktadır. Sosyal ve sağlık sigortası, bordro kesintileri ve vergiler yoluyla finanse edilmektedir.

Federal hükümet, Avusturya'da eğitimi denetlemektedir. Okula devam süresi 6 ile 15 yaşları arasında zorunludur. Orta dereceli okullar, öğrencileri üniversiteye ve diğer yüksek çalışmalara hazırlamaktadır. Avusturya'da çok sayıda üniversite ve güzel sanatlar kolejleri vardır. Viyana Üniversitesi 1365 yılında kurulmuştur. Graz Üniversitesi 1585 yılında kurulmuş ve 17. yüzyılda ise Innsbruck ve Salzburg üniversiteleri kurulmuştur. Diğer teknik üniversiteler ise Viyana ve Graz'da bulunmaktadır. Üniversite programlarını ve yönetim prosedürlerini genişletmek ve demokratikleştirmek için 1975 yılında reformlar başlatılmıştır. Ülke genelinde geniş bir yetişkin eğitim programı mevcuttur.¹⁸

¹⁸ Avusturya'nın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

1.4.18. Polonya

Orta Avrupa ülkesi olan Polonya, kuzeybatı Avrupa'nın ormanlık alanlarını Atlantik Okyanusu'nun deniz şeritlerine ve Avrasya sınırının verimli ovalarına bağlayan bir coğrafi kavşakta bulunmaktadır. Yedi ülke tarafından sınırlanan Polonya, yüzyıllar boyunca bölgesel tarihi güçler tarafından canlanmaktaydı. Çarpıcı bir güzellik ülkesi olan Polonya, harika ormanlar ve nehirler, geniş ovalar ve yüksek dağlarla çevrilmiştir. Ülkenin başkenti, Varşova (Warszawa) kentidir. Kent, modern binalarının yanı sıra çoğu II. Dünya Savaşı sırasında ağır hasar görmüş ancak o zamandan beri Avrupa tarihindeki en kapsamlı yeniden yapılanma çabalarına sadık bir şekilde restore edilmiş tarihi mimarileriyle bezenmektedir. Tarihi ve kültürel açıdan ilgi çeken diğer şehirler arasında Polonya'nın ilk piskoposu olan Poznan, Yoğun Baltık Denizi'ndeki en aktif limanlardan biri olan Gdańsk, tarihi bir sanat ve eğitim merkezi olan Kraków ve Polonyalı ülkelerinin modern zamanlarda bağımsızlık ve barış için mücadele etmelerini canlandıran II. Papa John Paul'un evi bulunmaktadır.

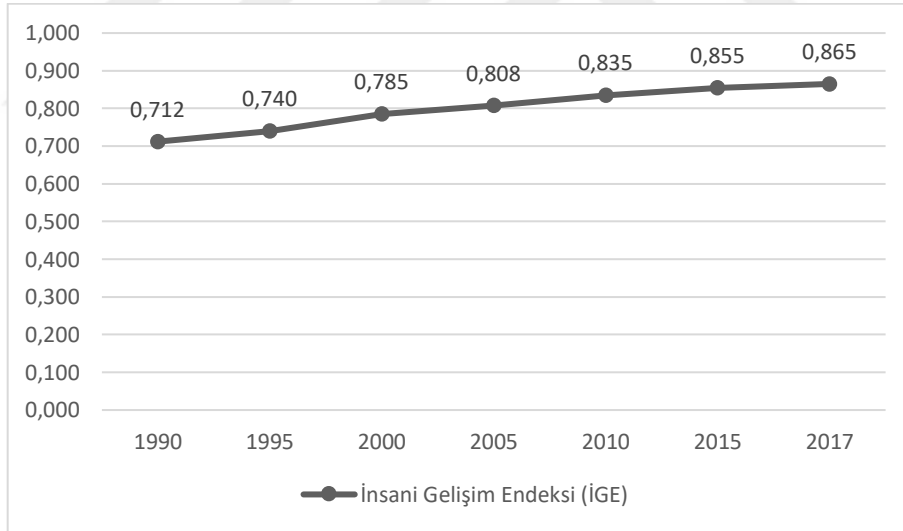
2018 verilerine göre Polonya'nın nüfusu, 38.434.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan önce Polonya toprakları, etnik topluluklarının zenginliği ve çeşitliliği nedeniyle dikkat çekmiştir. Geleneksel Silezya ve Pomeranya illeri, Almanların önemli bir azınlığına ev sahipliği yapmaktaydı. Güneydoğu'da yer alan Chelm'in doğusundaki bölgelerde ve Nowy Sacz'ın doğusundaki Karpat Dağları'nda ise Ukrayna yerleşim bölgeleri bulunmaktaydı. Tüm kasabalarda ve şehirlerde, Yiddişçe konuşan Yahudilerin yoğunlaştığı yerler vardır.

Ülkenin resmi dili olan Polonya dili (Polonyaca), Slav dillerinin Batı Slav dalına aittir. 1945'ten sonra kitlesel eğitim ve kitlesel göçlerin sonucu olarak, bölgesel lehçeler devam etse de standart Lehçe çok daha homojen hale gelmiştir. Batı ve kuzey bölgelerinde, 20. yüzyılın ikinci yarısında Sovyetler Birliği tarafından büyük ölçüde yeniden yerleştirilen eski nesil Polonyalılar, eski doğu illerinin karakteristik bir dilini konuşmaya başlamıştır. Az sayıda insan, Belarus, Ukrayna ve Alman dillerinin yanı sıra birçok Roman türünü de konuşmaktadır.

Polonya nüfusunun ezici çoğunluğu, Roma Katolik'tir ve çok sayıda Katolik ülkede yaşamaktadır. Ülke, resmi bir din olmadığını iddia etse de Polonya dünyadaki

en üniform Katolik ülkeleri arasında yer alıyor ve Polonya'daki Roma Katolik Kilisesi büyük sosyal prestije ve politik etkiye sahiptir. 1997 anayasası, dini özgürlüğü garanti etmektedir.

Polonya'nın 2017 yılındaki İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri, 0,865 oranındadır. Bu oran da ülkeyi 189 ülke ve bölge arasında 33. sırada konumlandırmaktadır. 1990 ve 2017 arasında, Polonya'nın İGE değeri %21,5 artışla 0,712'den 0,865'e yükselmiştir. Şekil 1.42.'de Polonya'nın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. Polonya'nın 1990'dan 2017'ye doğumda beklenen yaşam süresi 7,0 yıl, ortalama eğitim süresi 2,6 yıl ve beklenen eğitim süresi 4,2 yıl artmıştır. Polonya'nın 2017 yılı değeri, değer eşitsizliği için iskonto edildiğinde İGE, 0,787'ye düşmekte olup, İGE boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizlikten dolayı %9 oranında bir kayıp olmaktadır. Çok yüksek İGE ülkeleri için eşitsizlikten kaynaklanan ortalama kayıp %10,7 ve OECD için %11,9'dur. Polonya için İnsan eşitsizliği katsayısı %8,8'e eşittir.

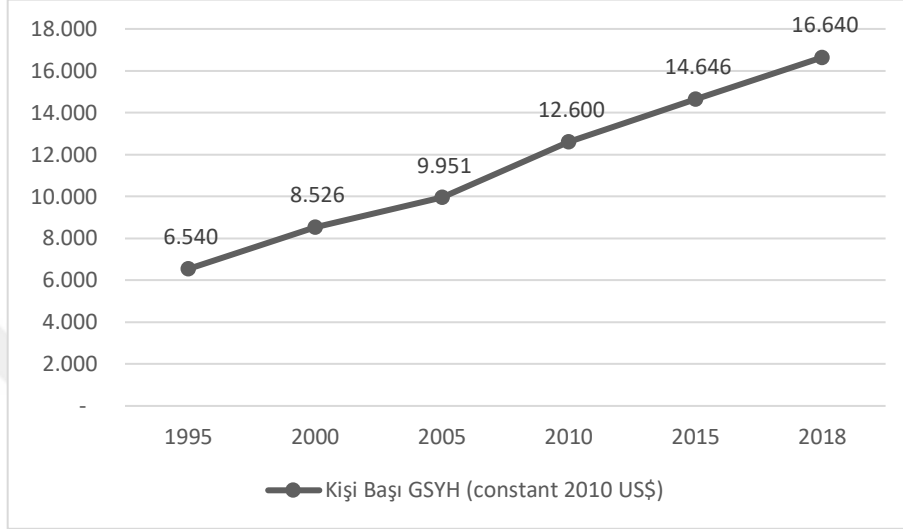

Şekil 1.42. Polonya'nın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir.

Polonya'nın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 16.640 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Polonya'nın kişi başı GSYH'si, %154,4 artışla 6.540 ABD dolardan 16.640 ABD dolara yükselmiştir. Polonya'ya ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.43.'de verilmektedir.

Şekil 1.43. Polonya'nın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Polonya'da sağlık hizmetleri, büyük ölçüde bölgesel hükümetlerin sağlık bölümlerini denetleyen Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. İmkanlar arasında klinikler, hastaneler, sanatoryumlar, dinlenme evleri, kaplıcalar ve ambulans hizmetleri yer almaktadır. Özel tıbbi ve dişçilik uygulamaları, komünizmin çöküşünden sonra çoğalmış ve ilaç endüstrisi de özelleştirilmiştir. Genel olarak sağlık sistemi, 1990'larda geçiş halindeydi ve genel ekonomik kriz dönemlerinde tıbbi hizmetler ciddi şekilde gerilemiştir. 1999 yılında hükümet, evrensel sağlık sistemi konusunda büyük bir reform başlatmıştır.

Her tür ve her seviyede okullar ücretsizdir. Okul sistemi standarttır ve 7-18 yaş arası eğitim zorunludur. 1999 yılında yenilenen sistem, kreş, ilköğretim (altı sınıf) ve ortaokulları içermektedir. İki orta öğretim okulu mevcuttur. Üst düzey ortaöğretim okullarının birkaç türü mesleki eğitim, teknik eğitim ve genel kolej hazırlık eğitimi sunmaktadır. Genel olarak tüm okullar, Milli Eğitim Bakanlığı'na tabidir ancak tıp

okulları ve kolejleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na, ordu kolejleri, Ulusal Savunma Bakanlığı'na ve sanat okulları, Kültür Bakanlığı'na bağlıdır.¹⁹

1.4.19. Romanya

Güneydoğu Avrupa ülkesi olan Romanya'nın başkenti Bükreş'tir. Romanya, 1944'te Sovyet birlikleri tarafından işgal edilmiş ve 1948'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (U.S.S.R.) bir uydusu olmuştur. 1948'den 1989'a kadar Romanya'nın lideri Nicolae Ceauşescu önderliğinde ülke, komünist rejimi ile yönetilmekteydi. 1990'da serbest seçimler yapılmıştır. 2004'te ise ülke, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) katılmış ve 2007'de Avrupa Birliği'ne (AB) üye olmuştur. Romanya'nın yaklaşık üçte biri dağlık ve üçte biri ormanlıktır ve geri kalanı tepelerden ve ovalardan oluşmaktadır. İklim, ılımandır ve dört ayrı mevsimi yaşamaktadır. Romanya, önemli miktarda doğal kaynağa sahip: tarım için verimli topraklar; hayvancılık için meralar; sert ve yumuşak odun sağlayan ormanlar; petrol rezervleri; Apuseni Dağları'ndaki altın ve gümüş; hidroelektriklik sağlayan sayısız nehir; ve hem limanların hem de tatil yerlerinin bulunduğu bir Karadeniz kıyı şeridinde yer almaktadır.

2018 verilerine göre Romanya'nın nüfusu, 17.974.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Ülke halkının yaklaşık dokuzda biri etnik olarak Rumen kökenlidir. Ülkenin kuzeybatı bölgesinde, büyük ölçüde Transilvanya'da yaşayan birçok etnik Macar da bulunmaktadır. Romen vatandaşlarının küçük bir kısmı, kendilerini Roman (Çingene) olarak tanımlamaktadır. Etnik Almanlar ise nüfusun daha da küçük azınlığını oluşturmaktadır. 1930'da Romanya'da nüfusun yaklaşık %4'ünü oluşturan 342.000 Alman nüfusu yer almaktaydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra on binlerce etnik Alman, Sovyetler Birliği'ne sürülmüş ve diğerleri de Almanya'ya göç etmiştir. 1989'daki Romanya devriminden sonra da Almanya'ya, etnik Almanların başka bir toplu göçü yaşanmıştır. 21. yüzyılın başlarında tüm bu göçler sonrasında Almanlar, nüfusun küçük bir bölümünü oluşturmuştur. Benzer şekilde Romanya'nın Yahudi

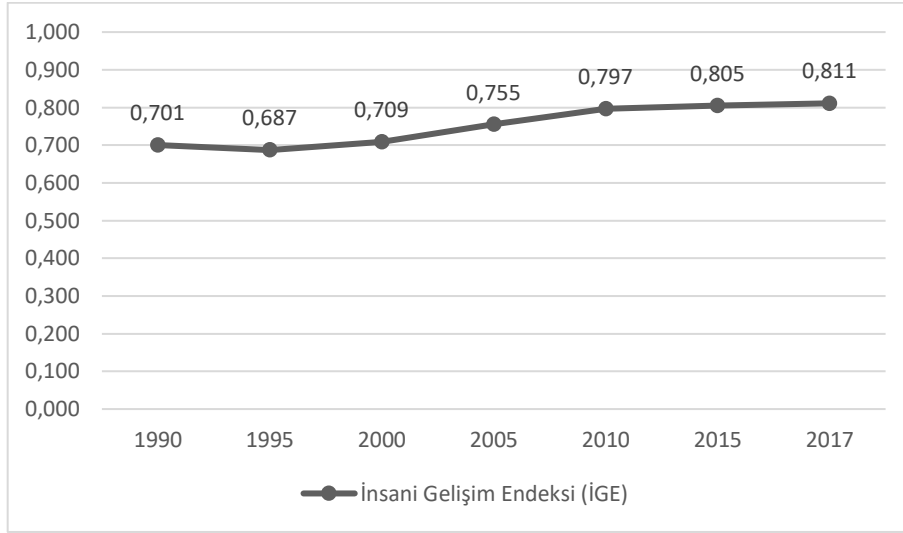
¹⁹ Polonya'nın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

nüfusu, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında önemli ölçüde azalmıştır. Holokost olayları ve dünyanın diğer bölgelerine göç etme fırsatları, Yahudi nüfusunu 1930'da yaklaşık 750.000'den 1966'da 43.000'e düşürmüştür. Devrimden sonra daha da küçük bir Yahudi topluluğunu geride bırakarak İsrail'e kitlesel bir göç başlamıştır.

Bir Romanya dili olan Romence, ülkenin resmi dilidir. Ülkede nüfusun 9 / 10'u tarafından konuşulan Daco-Romen lehçesi konuşulmaktadır. Macarca, bir milyondan fazla insan tarafından konuşulan tek Romanya dilidir.

Romanya'nın yaklaşık dokuzda biri Bükreş'te bir patri tarafından yönetilen Romanya Ortodoks Kilisesi'nin taraftarıdır. Roma Katolikliği, etnik Macarların ve Suabiya Almanlarının ana dinidir. Transilvanya'da "Doğu Ayin (Uniate)" kilisesi öne çıkmaktadır. Romanya'da yaşayan küçük bir Yahudi topluluğu vardır. Bunun yanı sıra etnik Tatarlar ve Türklerin inandığı İslam dini de ülkede yaşayanların inançları arasında yer almaktadır.

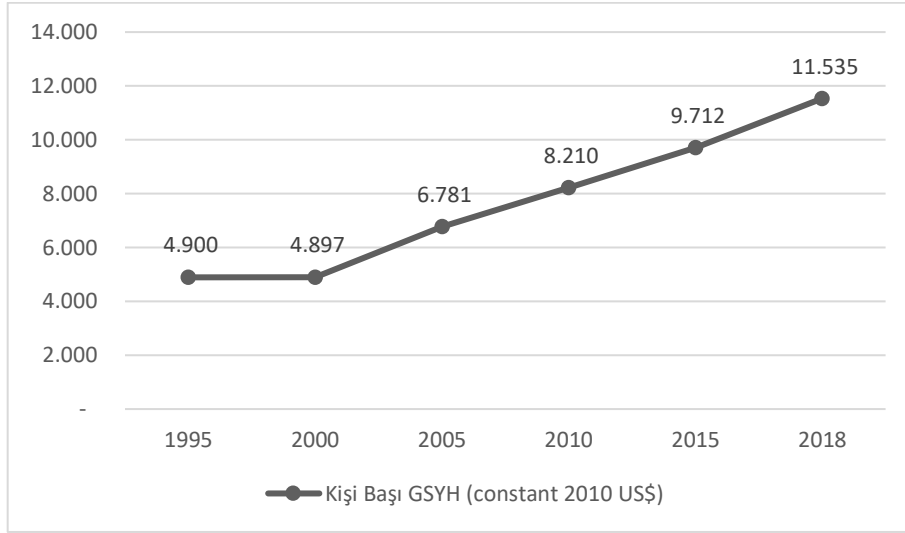
Romanya'nın 2017 yılı İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değeri 0,811 oranındadır. Bu oran da ülkeyi 188 ülke ve bölge arasında 52. sırada konumlandırmaktadır. 1990 ile 2017 arasında Romanya'nın İGE değeri, %15,8 artışla 0,701'den 0,811'ye yükselmiştir. Şekil 1.44.'de Romanya'nın yıllara göre İGE dağılımı görülmektedir. 1990 ile 2015 arasında Romanya'nın doğumda beklenen yaşam süresi 5,3 yıl, ortalama eğitim süresi 1,8 yıl ve beklenen eğitim süresi 2,8 yıl artmıştır. Romanya'nın 2015 yılı İGE değeri, değer eşitsizliği için iskonto edildiğinde, İGE 0,714'e düşmekte olup, İGE boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizlikten dolayı %11,1 oranında bir kayıp olmaktadır. Çok yüksek İGE ülkeleri için eşitsizlikten kaynaklanan ortalama kayıp %11,1, Avrupa Birliği için ise %9,0 oranındadır. Romanya için İnsan eşitsizliği katsayısı %10,8'e eşittir.

Şekil 1.44. Romanya'nın İnsani Gelişim Endeksi

Kaynak: Veriler, yazar tarafından UNDP (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olan kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri, belirli bir süre için GSYH değerinin yıl için ortalama nüfusa bölerek elde edilen değerdir. GSYH, bir ülkenin ekonomik faaliyetinin en yaygın kullanılan ölçüsü olsa da kişi başına düşen GSYH, bir ülkenin nüfus standartlarını belirlediği için yaşam standartlarının daha iyi bir göstergesidir. Romanya'nın 2018 yılına ait kişi başı GSYH'si 11.535 ABD doları olarak görülmektedir. 1995 ile 2018 yılları arasında Romanya'nın kişi başı GSYH'si, %135,4 artışla 4.900 ABD dolardan 11.535 ABD dolara yükselmiştir. Romanya'ya ait kişi başı GSYH verileri, Şekil 1.45.'de verilmektedir.

Şekil 1.45. Romanya'nın Kişi Başı GSYH

Kaynak: Veriler, yazar tarafından The World Bank (2019) istatistiklerinden derlenmiştir.

Komünist dönem boyunca Romanya'daki eğitim, devlet tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmekteydi ve ülkenin resmi sosyalist ideolojisini yansıtmaktaydı. Devrimi takiben özel eğitime izin verilmiştir fakat büyük ölçüde yüksek öğrenimle sınırlı kalmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'na göre, okul eğitimi genellikle 16 yaşına kadar zorunludur ve nüfusun onda dokuzundan fazlası okuryazardır. Yükseköğretim, üniversiteler, teknik okullar, meslek okulları ve diğer kurumlar tarafından verilmektedir. Üniversite eğitimi, geleneksel olarak belirli bir disipline bağlı olarak dört ile altı yıl sürmekte ve geniş konferans salonları ile Fransız sistemi üzerinde modellenmiştir. Bununla birlikte çoğu öğrenci, devlet üniversitelerine katılmaktadır.²⁰

²⁰ Romanya'nın sosyo-kültürel özellikleri hakkında daha detaylı bilgi almak için: Bkz. (Kurian, 2007; Encyclopedia Britannica, 2019; World Culture Encyclopedia, 2019; The World Bank, 2019; United Nations Development Programme, 2019)

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Dokuz ana turizm talep faktörünü listeleyen Middleton, Fyall ve Morgan (2009): ekonomik faktörler, rekabetçi fiyatlar, demografik faktörler, coğrafi faktörler, sosyo-kültürel faktörler, turizm deneyimi, mobilite, turizm ile ilgili devlet düzenlemeleri, medya içeriği, bilgi ve iletişim teknolojileri gibi değişkenlerin turizm talebini etkilediğini vurgulamıştır.

Bir başka araştırmacılar Goeldner ve Ritchie (2012), turizm talebinin belirleyicilerini, kalıcılık ve direnç faktörleri olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Kalıcılık faktörleri psikografik, demografik ve pazarlama etkinliği faktörlerini; seyahat direnci faktörleri ise ekonomik ve kültürel mesafe, turizm hizmetlerinin maliyeti ve kalitesi ile mevsimseliktir. Uysal (1998) ise turizm talebi belirleyicilerini üç gruba ayırmaktadır: ekonomik, sosyo-psikolojik ve dışsal. Ekonomik faktörler, harcanabilir gelir, yaşam maliyetleri, turizm ve seyahat hizmetleri fiyatları, döviz kurları, pazarlama etkinliği ve fiziksel mesafe; sosyo-psikolojik faktörler, demografik faktörler, motivasyon, seyahat tercihleri, imaj ve destinasyon algısı, önceki deneyimler, bilişsel mesafe, kültürel benzerlikler vb.; dışsal faktörler ise politik ve sosyal çevre, ekonomik büyüme ve istikrar, teknolojik kazanımlar, altyapı geliştirme derecesi, savaşlar, terörizm, doğal afetler, kentleşme derecesi, olaylar, devlet düzenleme düzeyi gibi değişkenler yer almaktadır. Turizm talebini sınıflandıran bir başka araştırmacı Frechtling (2001), turizm talebini belirleyen faktörleri şu şekilde sınıflandırmaktadır: nüfus sayısı, GSYH ve gelir oranları, gelir dağılımı, nüfus yaşı, eğitim yapısı, boş zaman ve aile yapısı gibi dış pazarın özelliklerine göre itme faktörleri (i); destinasyon çekiciliği, sosyal ve kültürel bağlar, iklim, moda, varış noktası tanıtım programları, ticari bağlar, tamamlayıcı varış yeri, olayları içeren gelen ülke / varış yerinin özelliklerine göre çekme faktörleri (ii); fiyatlar, mesafe, seyahat süresi, sınır kontrolü, gümrük ve diğer sınır formaliteleri, güvenlik ve fiziksel engeller gibi menşe ile varış yeri arasında seyahat etmeyi sınırlandıran direnç faktörleri (iii). İlk iki grup turizm talebini olumlu yönde etkilerken, direnç faktörleri kısıtlayıcı bir şekilde hareket etmektedir.

İnsanlar, seyahatlere veya boş zaman aktivitelerine katılırlar çünkü motivasyon güçleri ve hedef özellikleri tarafından zorlanırlar. İtici faktörler, bireyi seyahat etmeyi veya boş zaman etkinliklerine katılmayı ön plana çıkaran, dolayısıyla talebi etkileyen, turistlerin ve çevrelerinin sosyo-psikolojik yapıları olarak kabul edilmektedir. Çekme faktörleri ise bir varış yerinin çekiciliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve seçilen varış yerini belirlemeye yardımcı olduğu düşünülen faktörlerdir (Uysal, 1998). Bununla birlikte, bir varış yeri veya saha özelliğinin talebe anlamlı bir şekilde cevap vermesi veya itme faktörlerini pekiştirmesi için algılanması ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Uysal ve Hagan, 1993). Motivasyonlar (itici faktörler) ve varış noktası (çekme faktörleri) özellikleri arasındaki bu ilişkiyi etkileyen önemli bir faktördür. Ayrıca bu ilişki, varış yerinin erişilebilirlik kavramı, seyahat nedenleri, varış yeri hakkında bilgi seviyesi ve turist tarafından tercih edilen varış noktasıdır (Uysal, 1998). Turizm talebini belirlemeyi amaçlayan çalışmaları derleyen Ahmed (2015), çalışmasında 1960–2014 yıllarında turizm talebi çalışan araştırmacıların hangi değişkenleri kullandıklarını araştırmıştır (bkz. Tablo 2.1. ve 2.2.).

Tablo 2. 1. Bağımlı Değişkenlerin Kullanımı (1960 – 2014)

Zaman aralığı	Gelen turist sayısı	Turist harcamaları	Konaklama süresi	Diğer	Toplam çalışma
1960-1970	17	16	3	20	56
1971-1980	35	31	7	20	93
1981-1990	45	27	5	21	98
1991-2000	30	21	3	21	75

Kaynak: Ahmed (2015)

Tüm bu çalışmaların yanı sıra turizm talebini belirlemek amacı ile kültürel mesafe endekslerini kullanan çalışmalara da rastlamak mümkündür (Yang ve Wong, 2012; Ng, Lee, ve Soutar, 2007). Kültürel mesafe, turistin geldiği alanın, kültürünün, ev sahibi bölgenin kültüründen ne kadar farklı olduğu anlamına gelmektedir. Genel olarak, kültürel mesafe ne kadar büyük olursa direnç o kadar büyük olmaktadır. Ancak bazı durumlarda, ilişki tam tersi olabilir. Örneğin, belirli orijin ve varış bölgeleri arasındaki kültürel mesafe ne kadar yüksek olursa, turistler için o kadar fazla ilgi çekici olabilmektedir (Goeldner ve Ritchie, 2009). Turistler kendi kültürüne kıyasla uç noktada yaşanan kültürleri daha çok merak etmekte ve seyahat etmek için önemli bir unsur olarak görebilmektedir. Lee, Guillet, Law ve Leung (2012), kültürel mesafenin turizm talebini önemli ölçüde etkileyebileceğini öne sürmektedir. Örneğin Lepp ve

Gibson (2003), kültürel olarak benzer yerleri ziyaret etmenin kültür şokunun etkisini azaltabileceğini, ev sahibi toplulukla daha kolay bir ilişki kurmaya ve daha olumlu bir deneyime yol açabileceğini belirtmektedir. Ancak, kültürel mesafenin turizm talebi üzerindeki etkisini belirlemeye çalışanların sayısı sınırlı sayıdadır. Kültürel mesafe konusu, turizm alanında daha çok turistlerin davranışları üzerindeki etkiyi araştırmaktadır. Diğer bir deyişle kültürel mesafe çalışmalarının önemli bir bölümü, mikro düzeyde ölçümler ile analiz edilmektedir (Nes, Solberg ve Silkoset, 2007).

Kastenholz (2010) kültürel mesafeyi, sınırlayıcı bir faktör olarak değil çekici bir unsur olarak değerlendirilebileceğine vurgu yapmaktadır. Pek çok araştırmacı kültürel mesafenin artmasının, birçok insanın kültürel açıdan uzak yerlere seyahat etmesini engelleyerek tuhaflık, farklılık ve karmaşıklık duygularını arttırabileceğini ileri sürmektedir. Ancak bazı insanlar, farklı kültürleri veya uzak kültürleri tercih edebilmektedir. Sonuç olarak politika yapıcılar, bu kültürel farklılığı dezavantajdan avantaja dönüştürebilecek politikalar üretebilmelidir. Ng vd. (2007), Avustralyalı turistlerin, ulusal kültürü, dilsel farklılığı, kültürel çeşitliliği, bölgesel temelli kültürel kümeleri ve çeşitli derecelendirme ölçeklerini ölçen endeksleri içeren bir dizi ülkeyi ziyaret etme niyetini inceleyen çalışmalarında, beş farklı kültürel mesafe boyutunu test etmiştir. Beş endeksin de her bir önlemin geçerliliği ile ilgili olarak anlamlı bir şekilde birbirleriyle pozitif ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Bununla birlikte çalışma, bölgesel temelli kültürel kümelene sisteminin, bir ülkeyi ziyaret etme niyetleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Tablo 2. 2. Bağımsız Değişkenlerin Kullanımı (1960 – 2014)

Zaman Aralığı	Turist geliri	Turizm fiyatı	Döviz kuru	Seyahat maliyeti	Nüfus	Toplam çalışma
1960-1970	25	17	8	17	1	68
1971-1980	48	35	13	32	7	135
1981-1990	31	58	35	40	9	173
1991-2000	31	33	17	17	3	101
2001-2014	56	63	33	38	4	194
Toplam çalışma	191	206	106	144	24	671
Oran (%)	28	31	16	21	4	100

Kaynak: Ahmed (2015)

Turizm talebini modellemeye çalışan pek çok çalışma, tek denklem modellerine dayanmaktadır (Seetanah, Durbarry ve Ragodoo, 2010). Tek denklemler modeller, hem geçici olmasından hem de açık bir teorik temele sahip olmamasından

dolayı bazı eleştirilere maruz kalmıştır (Sinclair ve Stabler, 1997). Dolayısıyla günümüzde modern tahminleme modellerine daha çok rastlanmaktadır. Örneğin turizm talebini tahminlemek için daha önceki çalışmalarda araştırmacılar, otoregresif dağılımlı gecikme modeli (Autoregressive Distributed Lag Model) (Song ve Witt, 2003), hata düzeltme modeli (Error Correction Model) (Dritsakis, 2004), panel veri modeli (Garín-Muñoz, 2006), zamanla değişen parametre modeli (Time Varying Parameter Model) (Li, Song, ve Witt, 2005), yaklaşık ideal talep sistemi modeli (AIDS) (De Mello ve Fortuna, 2005) gibi bazı modern ekonometrik modeller kullanmışlardır. Turizm talebi kapsamında hangi modellerin kullanıldığına dair Ahmed (2015)'in 1960–2014 yıllarını kapsayan çalışma sonuçları Tablo 2.3.'de verilmiştir.

Tablo 2. 3. Turizm Talebi Yaklaşımları (1960 – 2014)

Zaman Aralığı	OLS	VECM	ARDL	VAR	GMM	Diğer	Toplam çalışma
1960-1970	23	-	-	-	-	28	51
1971-1980	46	-	-	-	-	28	74
1981-1990	51	-	-	-	-	29	80
1991-2000	26	2	-	-	-	29	57
2001-2014	35	26	27	14	7	29	138
Toplam çalışma	181	28	27	14	7	143	400
Oran (%)	45	7	7	3,5	1,75	35,75	100

Kaynak: Ahmed (2015)

Konu kapsamında literatür taraması yapılmış ve yapılan taramaya göre turizm talebini belirlemeye çalışan çok sayıda çalışma olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmaların önemli bir çoğunluğunun ekonomik faktörleri belirlemeye yönelik olduğu dikkat çekmektedir (Naudé ve Saayman, 2005; Aslan, Kaplan ve Kula, 2008; Allen ve Yap 2009 vb. bkz. Tablo 2.4.) Literatürde ekonomik değişkenlerin kullanıldığı çalışmaların aksine sosyo kültürel faktörleri belirlemeye yönelik çalışmaların sınırlı sayıda olduğu da dikkat çekmektedir (Cho, 2010; Görmüş ve Göçer, 2010; Pivčević, Kuliš ve Šerić, 2016; Simundic, 2017 vb., bkz. Tablo 2.4.).

Turizm, sadece ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda önemli duygusal deneyimleri ve diğer psikolojik süreçleri de içerisinde barındıran bir olgudur. Bu kapsamda ekonomik modellerin en önemli kısıtlamalarından biri, kültürel, sosyal ve politik faktörler gibi temel değişkenlerin göz ardı edilmesidir (Crouch, 1994). Dolayısıyla bu faktörler olmadan model eksiktir ve sonuçlar daha az güvenilirdir (Yang ve Wong, 2012). Henrich (2000)'in belirttiği gibi ekonomik kararlar, kültürel

farklılıklardan ciddi anlamda etkilenmektedir. Bu nedenle kültürel faktörler, turizm talebi modellemelerinde daha fazla dikkate alınmalıdır (Yang ve Wong, 2012). Sosyo-kültürel düzeyde yapılan çalışmaların sınırlı olmasının sebebi, sosyo-kültürel değerlerin sayısallaştırılamaması olarak düşünülmektedir. Ancak son zamanlardaki özellikle teknoloji ve endeksleri hesaplama yöntemlerindeki gelişmeler ile birlikte bazı sosyo-kültürel değerler sayısallaştırılabilir konuma gelmiştir.

Afrika'nın turizm potansiyelini belirlemeyi amaçlayan çalışmada Naude ve Saayman (2005), turistlerin menşei ülkelerini hesaba katarak 43 Afrika ülkesindeki turizmi belirlemek için 1996-2000 dönemi için hem kesit verilerini hem de panel verilerini kullanmaktadır. Bu doğrultuda araştırmacılar, bağımlı değişken olarak gelen turist sayısı istatistiklerini kullanmışlardır. Bağımsız değişken olarak ise internet kullanıcı sayısı, politik istikrar endeksi, soğuk gün sayısı, kişi başı düşen telefon hattı, sıtma yaygınlığı, Afrika'dan gelen turist sayısı, Amerika'dan gelen turist sayısı, Avrupa'dan gelen turist sayısı, boş oda sayısı, ölüm oranları, kişi başı GSYH, yaşam beklentisi, şehirleşme oranı, ortalama otel odası fiyatı, düzeltilmiş tüketici fiyat endeksleri (CPI) istatistiklerini kullanmışlardır. Çalışma sonuçları, siyasi istikrarın, turizm altyapısının, pazarlama ve bilgilerin ve varış yerindeki gelişim düzeyinin Afrika'ya seyahat etmenin kilit belirleyicileri olduğunu göstermektedir. Menşei ülkedeki gelir düzeyi, nispi fiyatlar ve seyahat maliyeti gibi turizm talebinin tipik 'gelişmiş ülke belirleyicileri' Afrika'ya bir turizm varış yeri olarak talebi açıklamada çok önemli değildir. Bu nedenle, kıtanın genel istikrarının ve turizm altyapısının iyileştirilmesine özen gösterilmesi önerilmektedir.

Eita, Jordaan ve Jordaan (2011), Güney Afrika'ya en çok turist gönderen 27 ülkenin Güney Afrika'ya olan turist akışının belirleyicilerini incelemek üzere, 1999 – 2007 yılları arası yıllık verilerden yararlanmışlardır. Çalışmada bağımlı değişken olarak her bir ülkeden Güney Afrika'ya gelen turist sayısı kullanılırken, bağımsız değişkenler olarak ise; turist gönderen ülkenin GSYH'si, görelî fiyat düzeyi, iki ülke arasındaki nominal döviz kuru, iki ülke arasındaki seyahat maliyetleri ve alt yapı durumunu temsil etmek üzere Güney Afrika'da üretilen elektrik miktarı ile turist gönderen ülkenin toplam uçak kalkış sayısı kullanılmıştır. Yazarlar sabit etki modeli ile yapmış oldukları regresyon analizi sonucunda bulunan katsayılar beklenen

işaretleri almışlardır. Buna göre beklendiği üzere sadece fiyat değişkeni negatif işaret almış diğer değişkenler ise pozitif işaret almışlardır. Diğer taraftan yapılan çalışma, altyapının iyileştirilmesi, rekabetçi bir döviz kurunun ve fiyat istikrarının sağlanması Afrika'ya turist çekebilmek için önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Kareem (2008) 1995-2003 yılları arasında seçilmiş 20 ülkeden Afrika'ya yönelik turizm talebini belirlemeye yönelik gelen turist sayılarını kullanmışlardır. Bu değişkeni açıklamak için de gecikmeli turist sayıları, reel dünya geliri, tüketici fiyat endeksi, iki ülke arasındaki düzeltilmiş döviz kuru, suç oranı, siyasi istikrarsızlık, sabit ve mobil telekomünikasyon sayısı değişkenlerini kullanmıştır. Tek denklemlili EKK (sabit/rassal etkiler), denklem sisteminde iki aşamalı EKK ve son olarak dinamik panel veri analizini kullanarak turizm talebini tahmin etmiştir. Çalışmadan elde ettiği sonuçlara göre dinamik panel veri yönteminin diğer yöntemlere göre daha uygun olduğuna ve denklem sistemi modelinin, tek denklemlili modelin sonuçlarından daha iyi sonuçlar verdiğine karar vermiştir. Üç yöntem ile yapılan tahmin sonuçlarına göre, gecikmeli turist sayısı ve sabit ve mobil telekomünikasyon sayısının turizm talebi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu, diğer değişkenlerin ise turizm talebini olumsuz olarak etkilediğini bulmuştur.

Massidda ve Etzo (2012) 2004 – 2007 periyodları boyunca GMM panel tahminleme analizini kullanarak İtalya'da yer alan 20 bölgede iç turizm akışını incelemişlerdir. Araştırmacılar model kurarken bağımlı değişken olarak gelen turist sayısını dikkate almıştır. Bunun yanı sıra yazarlar bağımsız değişkenler olarak her yıl gelen turist sayısının bir dönem gecikmesi, nüfus yoğunluğu, iki şehir arasındaki mesafe, kişi başı GSYH, tüketici fiyat endeksi (CPI), uluslararası ziyaret yapan yerleşikler, turistik yerler, bölgesel harcamalar, müzelere para ödeyenlerin ödemeyenlere oranı, otoban uzunluğu, suç oranı, hava kirliliği varyanslarını kullanmışlardır. Menşe bölgedeki GSYH tahminleme esnekliği 1,42 ye eşit olarak bulunmuştur. Bu sonuç daha önceki çalışmalara göre düşük olsa da turizm faaliyeti halen lüks bir tüketim olarak karşımıza çıkmaktadır. Turistik destinasyondaki kültürel harcamalar, çekicilik unsurları, ulaşım altyapısı ve nüfus yoğunluğu gibi faktörler o bölgeye olan talebi pozitif yönde etkilemektedir. Bu durum da arz edilen faktörlerin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Tüm bunların yanı sıra araştırmacılar

mesafenin de olumsuz etkisi olduğunu belirlemiştir ancak önceki çalışmalara göre çok daha küçük bir değer bulmuşlardır.

Ekonomik olmayan faktörler ile turizm talebini belirlemeye çalışan Cho (2010), geçmiş çalışmalara ve önerilerine dayanarak farklı kökenlerden gelen turistlerin çeşitli kültürel ve milliyetçi geçmişlere sahip olduğunu ve görsel imgelem ve deneyimleri farklı yorumlanabileceğini araştırmıştır. Bu doğrultuda dört kıtadan (Asya, Amerika, Avrupa ve Okyanusya) turizm talebinin altında yatan farklı faktörleri araştırmıştır. İstatistiksel veriler, uluslararası kuruluşlardan toplanmış ve 135 ülke kapsama dahil edilmiştir. 2005 yılını çalışma kapsamına alan yazar, turizm talebini etkileyen faktörleri belirlemek için ülkenin demografik özelliği için nüfus, ulaşılabilirliği ölçmek için kayıtlı uçak kalkışları, kültürel dünya mirası, doğal dünya mirası, çevresel koşullar için karbon dioksit emisyonu ve uzaklığı, altyapı için toplam yol ağı, sosyal endeksler (beşeri sermaye endeksi, gazete endeksleri, kişisel bilgisayar endeksi, televizyon endeksi) değişkenlerini kullanmıştır. Verilerin normalleştirilmesi için titiz veri ön işlemleri yapılmıştır. Hem regresyon analizi hem de sinir ağı tutarlı sonuçlar göstermiştir ve bulgular, farklı kıtalardan turizm talebine dayanan farklı faktörler olduğunu göstermiştir. Turizm teorilerine iki açıdan katkıda bulunan araştırmacı, ilk olarak ekonomik faktörler gibi ekonomik olmayan faktörlerin de turizm talebinde önemli oranda rol oynadığını bulgulamıştır. İkincisi turizm talebinin altında yatan faktörler, farklı kökenlerden gelen turistler için farklılık göstermektedir. Son olarak araştırmacı, gelecek çalışmalarda panel veri yaklaşımını kullanarak modeli bireysel kaynak pazarları olan birimlerle tahmin edebileceği önerisinde bulunmuştur. Bunu yaparak, toplam modeller ile ilgili problem kaybolabilir ve modelde GSYH ve fiyat değişkeni (TÜFE) dikkate alınabileceğine de vurgu yapmıştır.

1995 – 2004 zaman aralığını değerlendiren Fayissa, Nsiah ve Tadasse (2008), 42 Afrika ülkesini araştırma kapsamına dahil etmiştir. Panel veri analizi yöntemini kullanan araştırmacılar, turizmin konvansiyonel neo-klasik çerçeve içinde ekonomik büyümeye ve kalkınmaya potansiyel katkısını araştırmışlardır. Turizmin Afrika ülkelerindeki kişi başı GSYH etkisini belirlemeye çalışan yazarlar model oluştururken, uluslararası turizm geliri, sabit sermaye yatırımları, ekonomik özgürlük endeksi, okullaşma oranı, GSYH'nin %'si olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımı, net dış

ticaret ve hane halkının kişi başına düşen nihai tüketim harcaması gibi bağımsız değişkenleri kullanmışlardır. Sonuçlar, turizm endüstrisinden gelen gelirlerin hem mevcut GSYH seviyesine hem de Sahra altı Afrika ülkelerinin ekonomik büyümesine katkıda bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca sonuçlar, fiziksel ve beşerî sermaye yatırımlarına da önemli ölçüde katkıda bulunduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, turizm endüstrilerini geliştiren Afrika ülkelerinin, kısa vadede ekonomik büyümelerine önemli katkı sağlayacağı önerisinde bulunmuşlardır.

Bir ülkedeki kişisel özgürlüğün dış turizm talebi üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmada Gholipour, Tajaddini ve Al-mulali (2014), 80 ülkenin yer aldığı 13 yıllık (1999–2011) bir zaman dilimini değerlendirmişlerdir. Araştırmacılar, Model oluştururken panel veri analizi (Fixed-Effect) ve panel GMM tekniklerini kullanmışlardır. Kurulan modelde bağımlı değişken olarak giden turist sayısı istatistikleri kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise harcanabilir gelir, döviz kuru (US), seyahat fiyatı ve maliyetleri, kişisel özgürlüklerdir. Ekonomik kıtlık teorisi kapsamında bir ülkedeki insanların kişisel özgürlüğü bastırıldığı taktirde başka ülkelere seyahat ederek kişisel özgürlüklerini arayabileceklerini düşünen araştırmacılar, bu çalışma ile bu tezlerini ispatlamışlardır. Çalışma sonucuna göre kişisel özgürlüğünden yoksun bireyler, kişisel özgürlüğü yüksek olan ülkelere seyahat eğiliminde olmaktadır.

Türkiye'ye olan uluslararası turizm talebinin sosyo-ekonomik belirleyicilerini araştıran Görmüş ve Göçer (2010), panel veri analizi yöntemi kullanmışlardır. Araştırmacılar, Türkiye'ye turist gönderen 32 ülkeyi 2000-2006 yılları arasındaki veri setini kullanarak incelemişlerdir. Araştırmanın bağımlı değişkenini, Türkiye'ye turist gönderen ülkelere gelen turist sayıları oluşturmaktadır. Araştırmacılar bağımsız değişken olarak ise turist gönderen ülkenin geliri, Türkiye ile turist gönderen ülke arasındaki toplam dış ticaret miktarı, iki ülke arasındaki mesafe, Türkiye'nin konaklama potansiyeli, turist gönderen ülkenin nüfusu, iki ülkenin görece fiyat düzeyleri, reel döviz kuru, Turizm Bakanlığı'nın toplam reklam harcaması, turizm sektöründe Türkiye'nin rakibi olarak sayılan İspanya, Yunanistan ve Mısır'ın görece fiyat düzeyleri gibi değişkenleri kullanılmışlardır. Araştırmacılar 11 farklı Model kullanarak değişkenlerin turizm talebi üzerindeki etkisini tesadüfi etki modeli ile

ölçmeye çalışmışlardır. Bu araştırmanın ilk katkısı, ek açıklayıcı değişkenler kullanarak ve panel veri setinde daha fazla ülke dahil edilerek Türkiye turizm talebiyle ilgili önceki çalışmaların kapsamını genişletmektir. Çalışmanın ikinci katkısı ise Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın (gönderen ülkelere) yapılan resmi ziyaretlerin Türk turizm talebine etkisini incelemektir. İki yönlü rastgele etki modellerinden elde edilen sonuçlar, gönderen ülkelerin gerçek gelirlerinin gönderim arasındaki ticari değeri olduğunu göstermektedir. Beklendiği üzere Türkiye'nin konaklama kapasitesi, turizm talebi ile doğru orantıda ilişkilidir. Gönderen ülkeler ile Türkiye arasındaki mesafe, turizm talebiyle olumsuz yönde bir ilişkiye sahiptir. Araştırma sonuçları beklentilerin aksine, nispi fiyatlar ve reel döviz kurunun turizm talebi ile pozitif bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Yazarların bu konu ile ilgili yorumu, Türkiye'de düşük yaşam maliyeti ve ucuz tatil olanaklarının olmasıdır. Türkiye ile Yunanistan, İspanya, Mısır arasındaki rekabetçi fiyatlar, beklediği gibi turizm talebiyle negatif ilişkilidir. Araştırmacılar 2001 Türkiye finansal krizinin olumlu, 2003 Körfez Savaşının ise turizm talebini olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Yazarların beklediği gibi çıkmayan bir sonuç da Türkiye Cumhurbaşkanı ve Başbakanın resmi ziyaretleri, turizm talebini açıklamada önemli olmadığı yönündedir.

Türkiye'nin uluslararası turizm talebini inceleyen bir diğer çalışma da Güneş ve Kabadayı (2015) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar, turizm talebinin etkileyen faktörleri belirlemek için 1996-2014 yılları arasındaki verileri kullanarak panel çekim modeli yardımıyla analiz yapmışlardır. Turizm talebi için Türkiye'ye gelen yabancı turist sayıları dikkate alınmıştır. Araştırmacılar, talebi etkileyen bağımsız değişkenler olarak, Türkiye'ye gelen turistlerin kişi başı GSYH, nüfus sayıları, buldukları ülkelerin başkentlerinin İstanbul'a mesafesi ve bazı kukla değişkenler kullanmışlardır. Türkiye ile diğer ülkeler arasında dinsel, etniksel, politik ve askeri ilişkilerin etkileri, talep fonksiyonuna kukla değişkenlerle dahil edilmiştir. Her kukla değişken için çift yönlü tesadüfi etkiler panel veri analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin gelir seviyeleri ile ziyaretçilerin geldikleri ülkelerin nüfus potansiyeli, Türkiye turizm talebini önemli ölçüde ve pozitif yönde etkilemektedir. Türkiye'ye yönelik turizm talebinin gelir esnekliği 1'den büyük yani elastik bulunmuştur. Araştırmacılara göre ülkelerin nüfus artışıyla turizm talebi

arasındaki ilişkinin ise pozitif olması, Türkiye turizm talebinin artış potansiyelini yansıtmaktadır. İlgili değişkenin istatistiki açıdan anlamlı olması ve 1'e yakın değer göstermesi, turizm sektörünün geleceği hakkında iyimser ve pozitif bir yapı sergilemektedir.

Proença ve Soukiazis (2008) Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya'dan oluşan 4 Güney Avrupa ülkesinin yer aldığı çalışmada 1990-2004 yılları arasındaki istatistiki verilerden yararlanmışlardır. Çalışmada yer alan ülkelerin kişi başı GSYH'sine turizmin etkisini tahminlemeye çalışan araştırmacılar, statik panel veri analizi tekniğinden faydalanmışlardır. Bunun için Barro ve Sala-i-Martin'in tanınmış koşullu yakınsama yaklaşımını kullanan yazarlar, bağımsız değişken olarak reel GSYH'de reel yatırımların payı, nüfus, teknolojik büyüme, sermayenin amortisman oranı, uluslararası turizm geliri ve kukla değişkenleri kullanmışlardır. Çalışmada koşullu yakınsama kavramını kullanarak, turizm literatüründe ortak bir sonuç olan turizm öncülüğünde büyüme hipotezini destekleyen kanıtlar bulunmuştur. Ayrıca araştırmacılar, 4 Güney Avrupa ülkesinin farklı istikrarlı devletlere yakınlaştığını ve turizmin ilgili bir şartlandırma faktörü olduğunu ve yaşam standardını önemli ölçüde iyileştirdiğini tespit etmişlerdir.

Türkiye'ye yönelik turist akımı üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi amacı ile yapmış oldukları çalışmada Saray ve Karagöz (2010), Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm talebine etki eden faktörleri incelemişlerdir. Araştırmacılar 1992-2007 yılları arasındaki verileri kullanarak 48 ülkenin yer aldığı bir panel çekim modeli oluşturmuşlardır. Araştırmacılar, tahminleme yapmak için 2 ayrı Model kullanmışlardır. Bağımlı değişken olarak turizm talebi kullanılan araştırmada bağımsız değişkenler olarak 1. Model için GSYH, nüfus, iki ülke arasındaki fiziksel uzaklık 2. Model için ise kişi başı GSYH, nüfus, iki ülke arasındaki fiziksel uzaklık değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada, birinci Model için yapılan analizde sadece gelir değişkeninin beklenen işareti (pozitif) sağladığı diğer iki değişkenin ise beklenen işaretleri sağlamadıkları, ikinci Modelde ise gelir ve nüfus değişkenlerinin anlamlı ve beklenen işaretleri sağladıkları ancak uzaklık değişkeninin ise beklenen işareti sağlamadığı gözlemlenmiştir. Araştırmacılar, bu durumu turistlerin çoğunluğunun Avrupa'dan geldiğini ve buradan gelen turistlerin Türkiye tercihlerinde mesafe

faktörünü göz ardı edebileceklerini dolayısıyla ikinci Modelin turizm talebi için daha uygun bir Model olduğunu belirtmişlerdir.

Seetanah (2011) tarafından 1990-2007 yılları ve 19 ada ülkesini kapsayarak yapılan çalışma, turizmin ekonomik büyümeye ve kalkınmaya katkısını ölçmek amacıyla yapılmıştır. Dinamik panel veri analizi çerçevesinde genelleştirilmiş momentler tekniğinin GMM (Generalised Methods of Moments) kullanıldığı çalışmada, bağımlı değişken olarak ekonomik kalkınma endeksi dikkate alınmıştır. Bağımsız değişkenler olarak ise ülkelerin GSYH, beşerî sermaye endeksleri (ortaokula gitme oranları), ithalat ve ihracatın GSYH'ye oranı gibi değişkenler kullanılmıştır. Çalışma sonuçları, önceki çalışmalarda da olduğu gibi turizmin ada ekonomilerinin büyümesine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Ülkelerin göç oranlarının turizm talebi üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmada Seeteram (2010), Avustralya'yı ziyaret eden 15 ülkeyi değerlendirme kapsamına almıştır. Çalışma kapsamında 1980-2008 yılları verileri değerlendirmeye alınmıştır. Dinamik panel veri bütünleşme tekniğini kullanan araştırmacı, uluslararası gelen turist sayısını gelir, reel döviz kuru, uçak bileti, göç, ikame fiyatı ve 1989, 1997, 2001, 2002 ve 2003 yıllarını temsil eden dört kukla değişkenle tahmin etmeye çalışmıştır. Tahmini parametreler, göçmenlik ve gelen turizm ile Avustralya arasında bağlantı kurmaktadır. Tahmini göç esneklikleri, kısa vadede 0.028, uzun vadede 0.09 olarak bulgulanmıştır. Avustralya, kalıcı yerleşimciler almaya devam ettikçe, göçmenlerin kendi ülkelerinden gelen ziyaretçi sayısında artma beklenmektedir. Bunun bir sonucu olarak göç eğiliminin, Avustralya'ya gelen turizm eğilimini etkileyeceği yönündedir.

Surugiu, Leitão ve Surugiu (2011) uluslararası turizm talebinin belirleyicilerini Romanya örneğinde incelemiştir. Çalışmada Romanya'ya turist gönderen 23 Avrupa ülkesinin 1997-2008 yılları arasındaki yıllık verileri ile sabit etkiler ve Tobit modeli kullanılarak model tahminleri yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak Romanya'yı ziyaret eden yabancı turist sayılarını alan araştırmacılar, bağımsız değişken olarak GSYH, dış ticaret, nüfus, iki ülke arasındaki mesafe ve fiyat değişkenlerini kullanmışlardır. Her iki model de dış ticaretin, nüfusun ve gelirin, Romanya ile menşé ülkeleri arasındaki nispi fiyatlardan veya coğrafi mesafeden daha önemli belirleyiciler

olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile sabit etkiler modeli sonuçları kullanılarak yapılan panel verileri, Rumen turist girişlerindeki varyasyonun %96'sının kişi başına düşen reel GSYH, ticari ilişkiler, nüfus ve fiyatlar ile açıklanabileceğini göstermiştir. Bağımsız değişkenlerin tümü, panel verileri analizinde, sabit etkiler modelinde, mesafe değişkeni hariç anlamlı çıkmıştır. Kullanılan ikinci modelde, sırasıyla Tobit modelinde, tüm değişkenler, kişi başına GSYH, ikili ticaret, nüfus, mesafe ve fiyatlar yabancı girişleri önemli ölçüde etkilemiştir. Genel olarak Rumen'li turistlerin en büyük belirleyicisi, kişi başına düşen gayri safi milli hasıladır. Araştırmacılar kişi başı GSYH'nin, ticaretin ve nüfusun uluslararası turistler üzerinde önemli bir olumlu etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Ancak mesafe için sonuçlar, beklendiği gibi girişler üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Genel olarak bu tahminler, önceki ampirik çalışmaların sonuçları ile paraleldir.

Walle (2010), 40 ülkeden Etiyopya'ya olan uluslararası turizm talebini etkileyen faktörleri 1998-2004 dönemi için incelemiştir. Bağımlı değişken olarak her bir ülkeden Etiyopya'ya gönderilen turist sayısı kullanılmıştır. Turizm talebini etkilediği düşünülen; turist gönderen ülkenin geliri, tüketici fiyat endeksi oranı, turist gönderen ülkenin nüfusu, rakip ülke olarak belirlenen Kenya'nın fiyat endeksi, Etiyopya için internet kullanıcıları sayısı ve iki ülke arasındaki uzaklık değişkenleri bağımsız değişkenler olarak modele dâhil edilmiştir. Çalışmada, panel veriye dayalı tesadüfi etkiler modeli ile değişkenlere ait katsayılar tahmin edilmiştir. Analiz sonuçları, Etiyopya ile Kenya arasındaki fiyat farkının ve mesafenin Etiyopya'da turist akışını olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Buna ek olarak, Afrika için kukla değişken anlamlı ve olumlu sonuçlanmıştır. Son olarak, hedef rekabet gücü analizi Etiyopya'nın miras alan bağışlarda yaratılan ve desteklenen kaynaklardan (turizm altyapısı gibi) daha iyi olduğunu göstermektedir. Oysa araştırmacılar her derecelendirmenin turistlerin ülkeyi ziyaret etmesinden sonra kayda değer bir gelişme göstermekte olup, ülkenin kıtlıkla ilgili kötü imajının Etiyopya'nın turizm sektörünü hala engellediğini öne sürmektedir.

Yang ve Wong (2012) Çin'i ziyaret eden uluslararası turistlerin belirleyicilerini analiz etmek için yaptıkları çalışmada, kültürel mesafenin Çin'e gelen turistler üzerindeki etkisini makro ölçekte değerlendirmeye çalışmışlardır. Araştırmacılar bu

doğrultuda Çin'e turist gönder 18 ülkeyi 3 zaman aralığında (1980–2007, 1992–2007, 1982–2007) incelemişlerdir. Çalışmada turizm talebi belirleyicileri olarak 3 Model kullanmışlardır (geleneksel turizm talebi modeli, panel çekim modeli ve karma panel veri çekim modeli). Araştırmacılar, bağımlı değişken olarak 18 ülkenin gelen turist sayısını dikkate almıştır. Bağımsız değişken olarak ise fiyat, gelir, tüketici fiyat endeksi, döviz kuru, kukla değişkenler, göçmen nüfusu, coğrafik uzaklık, kültürel uzaklık, belirsizlikten kaçınma endeksi gibi değişkenlere yer vermişlerdir. Sadece ekonomik değişkenlerin kullanıldığı geleneksel turizm talebi modeli sonuçlarına göre, gelir seviyesi turizmi olumlu yönde etkilemektedir. Mesafe gibi çeşitli coğrafik faktörlerin etkisine odaklanan çekim modeli sonuçlarına göre, kültürel mesafenin Çin'e gelen turistleri olumsuz etkilediği yönündedir. Ancak araştırmacılar Çin'e yapılan göçlerin, Çin turizmine olumlu yönde katkı sağlayacağını göstermiştir. Karma panel veri çekim modelinin kullanıldığı üçüncü model sonuçlarına göre, üç ekonomik değişkenin (gelir, kendi fiyatı ve ikame fiyat) önemli olduğu görülmüştür. Araştırmacılar ikinci modelde de olduğu gibi kültürel mesafenin seyahat için önemli bir engel olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Genel anlamda turizm talebini konu alan bazı çalışmalar Tablo 2.4. te verilmiştir.

Tablo 2. 4. Turizm Talebine Yönelik Literatür Taraması

<i>Yazar</i>	<i>Örneklem</i>	<i>Veri Seti</i>	<i>Bağımsız Değişkenler</i>	<i>Bağımlı Değişken</i>	<i>Araştırma Tekniği ve Yöntem</i>
Allen ve Yap (2009)	7 Avustralya eyaleti	1999 - 2007	Hane halkı gelirleri, turizm fiyatları, ulaşım maliyetleri, deniz aşırı tatilin maliyeti, kukla değişken (2000 Sydney olimpiyatları ve 2005 Bali bombalaması)	İç Turizm talebi miktarı	Panel veri analizi
Aslan vd. (2008)	Türkiye'ye en fazla Turist gönderen ilk 9 ülke	1995-2004	Gönderen ülkenin KBGSYH, iki ülkenin fiyat ilişkisi, barınma (Yatak sayısı), hükümet yatırımları oranı, kukla değişken (Marmara depremi, 11 Eylül)	Turizm harcamaları oranı	Panel veri analizi GMM-DİFF
Aydın, Darıcı ve Taşçı (2015)	Türkiye için 5 ülke	1996 - 2013	GSYH, fiyat endeksi, reel döviz kuru, seyahat maliyetleri	Gelen turist sayısı	DOLS, FMOLS, CupFM, CupBC
Bahar ve Bozkurt (2010)	GOÜ 21 ülke	1998-2005	Uluslararası turizm gelirlerinin gayri safi milli hâsılaya oranının büyüme oranını, toplam sermaye miktarının gayri safi milli hâsılaya oranının büyüme oranı, toplam yurt içi tasarrufların gayri safi milli hâsılaya oranının büyüme oranı	GSMH başına sermaye miktarının büyüme oranı	İki aşamalı panel GMM
Brau, Lanza ve Pigiariu (2003)	143 örnek içindeki 14 GOÜ	1980-1995	KBGSYH, 1980—1995 arası GSYH'daki ticaretin payı, 1980—1995 arası büyüme oranlarındaki standart sapma ve GSYH'da turizm gelirlerinin payı	KBRGSYH'da ki yıllık ortalama büyüme oranları	Panel EKK
Chaitip, Chaiboonsri ve Rangaswamy (2008)	Hindistan	2001Q1 - 2006Q4	Gelir, ulaşım fiyatları, döviz kuru	Gelen turist sayısı	Panel eş bütünleşme (OLS, DOLS)
Chang, Khamkaew ve McAleer (2012)	131 ülke	1991-2008	RKBGSYH gecikmesi, reel devlet harcamaları turizm için, enflasyon, turizm ve seyahat deki büyümenin reel ulusal GSYH'ya oranı, turizm ve seyahat GSYH'sının reel ulusal GSYH'ya oranı,	RKBGSYH	Panel eşik modeli
Che (2013)	14 ülke	1998 - 2011	Tüketici Fiyat Endeksi (CPI)	Ziyaretçi sayısı	Panel eşik modeli
Cho (2010)	135 ülke	2005	Nüfus, uçak kalkışları, kültürel dünya mirası, doğal dünya mirası, karbon dioksit emisyonu ve uzaklığı, toplam yol ağı, sosyal indeksler (beşeri sermaye indeksi, gazete endeksleri, kişisel bilgisayar indeksi, televizyon indeksi)	Turizm talebi	Regresyon analizi
Chou (2013)	10 geçiş ekonomisi	1988-2011	İç turizm harcamaları	RKBGSYH	Panel nedensellik analizi
Cortes-Jimenez (2006)	İspanya ve İtalya	1990 - 2000	Yatırım oranı büyüme oranı, beşeri sermaye ve hükümet harcamaları	KBGSYH	Dinamik panel veri analizi
Dritsakis (2012)	7 Akdeniz ülkesi	1980 - 2007	KBR turizm geliri, KB gelen turist sayısı, döviz kuru	RGSYH	Panel veri analizi, FMOLS
Eilat ve Einav (2004)	Tüm ülkeler, Düşük Gelir ve yüksek gelirli ülkeler ayrılarak	1985-1998	Ticaret, uzaklık, GSMH, yüzölçümü, politik istikrar, ortak sınır ve kukla değişkenler	Gelen turist sayısı	Multinomial Logit Tahminleme
Eita vd. (2011)	Güney Afrika için 27 seçilmiş ülke	1999-2007	Ülke geliri, fiyat, döviz kuru, ulaştırma maliyetleri, ev sahibi ülke alt yapı, gönderici ülke alt yapısı	Gelen Turist sayısı	Panel veri analizi
Ekanayake, Halkides ve Ledgerwood (2012)	Amerika için 50 ülke	1986-2011	KBGSYH, turizm fiyatları, reel döviz kuru, seyahat maliyetleri, vize işlemleri kukla değişkeni	Ziyaretçi sayısı	Panel eş bütünleşme testi
Eugenio-Martín vd. (2004)	21 Latin Amerika ülkesi	1985-1998	Turist başına harcamadaki büyüme oranı, yurt içi yatırımlar, eğitimdeki kamu harcamaları ve genel hükümet harcamaları	KBGSYH	Dinamik panel veri analizi
Falk (2010)	28 Avusturya kayak beldesi	1986/87 - 2005/06	Ziyaretçi ülkelerin GSYH, Konaklama hizmetlerinin fiyat endeksi, Maksimum aylık kar derinliği,	Geceleme sayısı	Panel veri analizi

Fayissa vd. (2008)	42 Afrika ülkesi	1995–2004	Uluslararası turizm geliri, sabit sermaye yatırımları, ekonomik özgürlük indeksi, okullaşma oranı, GSYH'nin %'si olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımı, net dış ticaret ve hane halkının kişi başına düşen nihai tüketim harcaması	KBGSYH	Statik panel veri analizi
Fuleky, Zhao ve Bonham (2014)	Hawaii için Amerika kıtası	1993Q1-2012Q2	Gönderen ülkenin gelir seviyesi, gönderen ülkenin mal ve hizmet fiyatı, destinasyon ülkenin mal ve hizmet fiyatı, rakip ülkenin mal ve hizmet fiyatı,	Turizm talebi	Panel veri analizi, FMOLS
Garín-Muñoz ve Amaral (2000)	İspanya	1985 – 1995	Gelir, döviz kuru, düzeltilmemiş nispi turizm fiyatı, kukla değişken	Geceleme sayısı, seyahat eğilimi	Statik ve dinamik panel veri analizi
Garín-Muñoz (2006)	Kanarya Adaları	1992-2002	Gelen turistlerin kendi ülkelerindeki para biriminin Kanarya Adaları'ndaki para birimine oranı, turist tüketimini dikkate alan fiyat endeksi, tüketici fiyat endeksi	Gelen turist sayısı	Dinamik panel veri analizi (GMM)
Garín-Muñoz ve Montero-Martín (2007)	Baleric adaları	1991-2003	Fiyatlardan oluşan indeks, Gelen turist sayısının bir dönem gecikmesi, ham petrol fiyatı verisi, KBGSYH, kukla değişken.	Gelen turist sayısı	Panel veri analizi GMM-DİFF.
Gholipour vd. (2014)	80 ülke	1999-2011	Harcanabilir gelir, döviz kuru (US), seyahat fiyatı ve maliyetleri, kişisel özgürlükler	KB giden turist sayısı	Panel veri analizi GMM
Gökovali ve Bahar (2006)	13 Akdeniz ülkesi	1987-2002	İhracatın %'si olarak turizm gelirleri ve GSYİH'nin %'si olarak sabit sermaye miktarları	GSYİH'daki büyüme oranı	Statik panel veri analizi
Görmüş ve Göçer (2010)	32 ülke	2000 - 2006	RGSYH, ticaret değerleri, mesafe, konaklama kapasitesi, fiyat ilişkisi, nüfus, piyasa harcamaları, reel döviz kuru, rekabet fiyatı, resmi ziyaret kuklası, 2001 kuklası, 2003 kuklası, AB kuklası, 11 Eylül kuklası	Turist sayısı	Panel veri analizi
Güneş ve Kabadayı (2015)	Türkiye için 89 ülke	1995 – 2011	GSYH, nüfus, ülkeler arası mesafe	Turizm talebi	Panel çekim modeli
Güven ve Mert (2016)	Antalya için 36 ülke	1996Q1 – 2013Q4	KBGSYH, fiyat endeksi	Turizm talebi	Panel veri ARDL, PMG
Habibi, Khalid, Sridar ve Lee (2009)	Malezya'yı ziyaret eden en önemli 15 ülke	1995 – 2005	Gelir, Fiyat, Ticaret serbestliği, Kukla Değişken (1997 Asya ekonomik krizi, 2003 SARS krizi)	Gelen Turist Sayısı	Panel Veri Analizi (GMM)
Ibrahim (2011)	Afrika için 8 ülke	1990–2008	Nüfus, RKBGSYH, enflasyon, turistlerin mısırda yaşam maliyeti, iki ülke arasındaki ticaret, Tunus'un CPI	Toplam Turist sayısı	Panel veri analizi, SUR
Jintranun, Sriboonchitta, Calkins ve Chaiboonsri (2011)	Tayland'ı ziyaret eden ilk 10 ülke	1997Q1 - 2010Q3	GSYH, tüketici fiyat endeksleri oranı, rekabet fiyatı (CPI), Cari döviz kuru, ulaşım ücretleri, mevsimsel kukla değişkenler	Gelen turist sayısı	Panel veri GMM
Kareem (2008)	20 ülke	1995-2003	Reel dünya geliri, CPI, suç oranı, politik istikrar, sbt ve cep tel. operatörü sayısı	Toplam turist sayısı	Panel veri GMM
Kaya ve Canlı, (2013)	Türkiye'yi ziyaret eden 24 OECD ülkesi	1990 – 2010 1990 – 2008	GSYH, fiyat düzeyi, rakip ülkelere ait fiyat düzeyi	Turizm talebi	Panel veri analizi Fixed Effects
Ketenci (2009)	Türkiye için 13 ülke	1996 – 2006	Kişi başı GSYH, tüketici fiyat endeksi, rakip ülkenin tüketici fiyat endeksi	Gelen turist sayısı	Panel veri ARDL
Khadaroo ve Seetana (2008)	28 ülke	1990 – 2000	Ulaşım, otel oda sayıları, dil, sınırlar	Gelen turist sayısı	Panel veri analizi GMM
Korkmaz, Uygurtürk ve Darıcı (2009)	En çok turizm harcaması yapan 10 ülke	1995–2007	İşsizlik oranı, GSYH, gayrisafı yurtiçi tasarruf oranı, enflasyon oranı	Turizm harcamaları	Panel veri analizi
Ledesma-Rodríguez ve Navarro-Ibáñez (2001)	1990'lı yıllarda Tenerife'yi en çok ziyaret eden 13 ülke	1979 – 1997	Fiyat ve gelir (GSYİH, Petrol indeksi, her ülke para biriminin döviz kuru cinsinden karşılığı, Tenerife'nin turizm için harcadığı miktar, Tenerife'nin altyapı olanakları)	Gelen turist sayısı	Panel veri analizi
Lee ve Chang (2008)	23 OECD ülkesi ve 32 OECD dışı ülke	1990-2002	KBRTG, turist sayısı, reel efektif döviz kuru, Kukla değişken	GSYİH	Panel birim kök ve kointegrasyon analizi

Maloney ve Montes Rojas (2005)	Karayip için 8 ülke	1990–2002	Gelen turist sayısının bir dönem gecikmesi, reel döviz kuru, gönderen ülkenin KBGSYH,	Gelen turist sayısı	Panel veri analizi GMM
Marrocu ve Paci (2013)	İtalya'da 107 bölge	2009	Nüfus, Km ² başına nüfus, GSYH, ulaşılabilirlik (karayolu, tren, hava yolu), park sayıları, müze sayıları, rekreasyon alanları, sahiller, sahil kalitesi, uzaklık, bölgesel fiyat seviyeleri	Gelen turist sayısı	Panel veri analizi Gravity Model Spatial autoregressiv e model (SAR)
Massidda ve Etzo (2012)	İtalya'da 20 bölge	2004–2007	Her yıl gelen turist sayısının bir dönem gecikmesi, nüfus yoğunluğu, iki şehir arasındaki mesafe, KBGSYH, CPI, uluslararası ziyaret yapan yerleşikler, turistik yerler, bölgesel harcamalar, müzelere para ödeyenlerin ödemeyenlere oranı, otoban uzunluğu, suç oranı, hava kirliliği	Her yıl gelen turist sayısı	Panel veri analizi, GMM
Modeste (1995)	4 Karayip ülkesi	1981–1992 ve 1975–1992	Turizm çıktısındaki kişi başına büyüme	KBGSYH'daki büyüme oranları	EKK (kukla değişkenli)
Narayan, Sharma ve Bannigidmath (2013)	6 pasifik ada ülkesi	1985–2010	MI (Cari işlemler dengesi, döviz kuru, ihracat, dış borçlar, döviz rezervi, GSYH, enflasyon, faiz oranı, para arzı M1 ve M2, ticaret dengesi.)	Ziyaretçi sayısı	Panel veri analizi
Naudé ve Saayman (2005)	Afrika için 43 ülke	1996–2000	İnternet kullanıcı sayısı, politik istikrar indeksi, soğuk gün sayısı, kişi başı düşen telefon hattı, sıtma yaygınlığı, Afrika'dan gelen turist sayısı, Amerika'dan gelen turist sayısı, Avrupa'dan gelen turist sayısı, boş oda sayısı, ölüm oranları, KBGSYH, yaşam beklentisi, şehirleşme oranı, ortalama otel odası fiyatı, düzeltilmiş CPI	Gelen turist sayısı	Yatay kesit analizi ve panel veri analizi
Otero-Giráldez, Álvarez-Díaz ve González-Gómez (2012)	Galicía için 144 gözlem	Ocak 1999 – Aralık 2010 (Aylık periyot)	Tüketici fiyat endeksi, gelir seviyesi, kukla değişkeni (ekonomik kriz), kukla değişkeni (paskalya dönemindeki düşüş), kukla değişkeni (kutsal yıllar 1999, 2004, 2010), meteorolojik durum (NAO indeksi)	Turizm talebi	ARDL ve ECM
Özcan (2015)	Türkiye'yi en çok ziyaret eden 20 ülke	1995 – 2011	KBGSYH, fiyatlar genel düzeyi, reel döviz kuru, politik istikrar indeksi	Turizm geliri	Panel veri DOLS, FMOLS
Pivčević vd. (2016)	Latin Amerika ve Karayip ülkeleri için 31 ülke	1995 – 2012	GSYH, fiyat, politik istikrar indeksi, uluslararası cinayet oranları, kişi başı otel oda sayıları, destinasyon çekicilikleri	Turizm talebi	Dinamik panel modeli Blundell-Bond
Proença ve Soukiazis (2008)	Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya'dan oluşan 4 Güney Avrupa Ülkesi	1990–2004	Reel GSYH'da reel yatırımların payı, nüfus, teknolojik büyüme, sermayenin amortisman oranı, uluslararası turizm geliri ve kukla değişken	KBGSYH	Statik panel veri analizi
Proença ve Soukiazis (2005)	Portekiz'e en çok turist gönderen 4 ülke	1977–2001	Gönderen ülkenin RKBGSYH, gönderen ve destinasyon ülke arasındaki fiyat ilişkisi, destinasyon ülkenin konaklama kapasitesi, hükümet yatırımları oranı, kukla 86 entegrasyonu	Turizm harcamaları oranı	Panel veri analizi OLS, LSDV, GLS
Rey, Myro ve Galera (2011)	İspanya'ya düşük maliyetli hava yolları ile gelen 15 AB ülkesi	21. yy ilk 10 yılı	Ev sahibi ülkenin GSYH, varış ülkelerinin karşılaştırılabilir döviz cinsindeki nispi fiyatları, turist hizmetlerine özgü fiyatları, ulaşım fiyatını ve ev sahibi ülkenin altyapısının kalitesini içeren ek bilgileri içeren değişkenler kümesi.	Gelen turist sayısı	Panel Veri Analizi Gravite Modeli
Santana-Gallego, Ledesma-Rodríguez ve	OECD ülkeleri	1980–2006	Toplam ticaret haddi, ihracat, ithalat	Model I: Gelen Turist sayısı,	Panel veri analizi, FMOLS,

Pérez-Rodríguez (2011)				Model II: Giden turist sayısı	DOLS, PMG, MG
Saray ve Karagöz (2010)	48 ülke	1992–2007	Model I: GSYH, Nüfus, iki ülke arasındaki fiziksel uzaklık Model II: KBGSYH, Nüfus, iki ülke arasındaki fiziksel uzaklık	Turist sayısı	Panel Çekim Modeli
Seetanaah (2011)	19 ada ülkesi	1990 – 2007	GSYH, beşeri sermaye (ortaokula gitme oranları), ithalat ve ihracatın GSYH'ye oranı	Ekonomik büyüme	Dinamik panel data GMM
Seetanaah vd. (2010)	Güney Afrika için 38 ülke	1985 – 2000	Fiyat, TÜFE, kişi başı GSYH, turistin gelir seviyesi, iki ülke arasındaki mesafe, oda sayısı, kukla değişkenler	Gelen turist sayısı	Panel çekim modeli
Seeteram (2010)	Avustralya için 15 ülke	1989,1997, 2001, 2002, 2003.	Kısa dönem gelen turist sayısını gecikmesi, gelir, fiyat, göç, ulaşım maliyetleri, alternatif destinasyonun fiyatı, kukla değişken.	Kısa dönem gelen turist sayısı	Dinamik panel veri
Sequeira ve Campos (2007)	509 gözlem	1980–1999	Turist varışları ve turizm gelirleri, KBGSYH bir dönem gecikmesi, yatırım çıktı oranı, hükümet alımlarının hasıla oranı, açıklık oranı (İndeksi), yer altı ekonomisi, gelen turist sayısı (% nüfus), turizm gelirleri (% ihracat), turizm gelirleri (% GSYH)	KBGSYH'daki büyüme oranları	Statik panel veri analizi
Sequeira ve Nunes (2008)	1018 gözlem	1980–2002	Turist sayısı, ihracatın ve GSYH'nin %'si olarak turizm gelirleri	KBGSYH	Dinamik panel veri analizi
Škuflić ve Štoković (2011)	Hırvatistan'da 4 turizm merkezi	1998–2008	KBO Oda Fiyatı, kaynak ülkenin KBGSYH, otel kalitesi, internet yoluyla yapılan rezervasyon sayısı	Kalınan gece sayısı	Panel veri analizi
Surugiu vd. (2011)	Romanya için 23 Avrupa ülkesi	1997–2008	GSYH, dış ticaret, nüfus, iki ülke arasındaki mesafe, fiyat	Yabancı Turist sayısı	Panel veri analizi Tobit model
Walle (2010)	Etiyopya için 40 ülke	1998 - 2004	Gelen turist sayısının bir dönem gecikmesi, Gönderen ülkenin KBGSYH, iki ülke arasındaki döviz kuru, uzaklık, enflasyon, gönderen ülkenin nüfusu, kentleşme, karayolu uzunluğu ve internet kullanımı, kukla değişken	Gelen turist sayısı	Panel veri analizi GMM
Webb ve Chothamwattana (2013)	Tayland için 10 ülke	1995-2011	Gelen turist sayısının bir dönem gecikmesi, Gönderen ülkenin KBGSYH, borsa indeksi, iki ülke arasındaki döviz kuru, kaynak ve hedef ülke arasında ki enflasyon oranı, ulaşım maliyetleri, mevsimsel kuklası, kuklalar SARS, politik istikrar.	Gelen turist sayısı	Panel veri analizi
Yap ve Allen (2011)	Avustralya	1999 – 2007 (çeyrek yıl)	Ev sahibi toplumun gelir düzeyi, turizm fiyatları, kukla değişkenler	Turizm talebi	Panel veri analizi
Yang ve Wong (2012)	Çin için 18 ülke	1980 – 2007 1992 – 2007 1982 – 2007	Fiyat, gelir, tüketici fiyat endeksi, döviz kuru, kukla değişkenler, göçmen nüfusu, coğrafik uzaklık, kültürel mesafe, belirsizlikten kaçınma endeksi	Turizm talebi	Panel veri analizi RE, FE Gravity model Mixed panel data gravity model
Zhang ve Jensen (2007)	101 Ülke	1982 – 2001	Otel odası sayısı, doğrudan yabancı yatırım (FDI)	Gelen turist sayısı	Panel veri analizi Two way fixed effect

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

*Literatürde yer alan çalışmalar, tabloda yer verilirken alfabetik olarak sıralanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK METODOLOJİ

Sosyo-kültürel değişkenlerin Türkiye turizm talebine etkisini belirlemeyi amaçlayan çalışmada, ekonometrik yöntemler kullanılarak sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda turizm talebinin sosyo-kültürel etkilerini ekonometrik yöntemle belirlemeye çalışan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir. İlgili literatürde çalışmalar, genel olarak turizm talebini etkileyen ekonomik belirleyiciler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda konuyla ilgili çok sayıda çalışma olduğu da dikkat çekici diğer bir konudur. Sonuç olarak turizm talebini etkileyen sosyo-kültürel belirleyicileri konu alan çalışmalara rastlanmaması ve özellikle Türkiye kapsamında değerlendirmeye rastlanmaması çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, turizm talebini etkileyen ve Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkeye ait sosyo-kültürel faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda literatürde en çok kullanılan değişkenler kullanılarak 3 temel Model oluşturulmuş ve analizlere tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular teorik perspektifle birlikte ele alınarak politika önermelerinde bulunulmuştur. Ülke grupları ele alınmak suretiyle teorik olarak irdelenen değişkenlerin genelleştirilmesi ampirik olarak test edilmiştir.

Turizm talebine ilişkin ekonometrik yöntemlerin kullanıldığı araştırmalar 1960'lerden bu yana hızla artmıştır. Li, Song ve Witt (2005), turizm talep analizinde araştırma alanlarına olan ilgi çeşitliliği, teorik temellerin derinliği ve araştırma metodolojilerindeki gelişmeler açısından büyük gelişmeler olduğunu öne sürmüşlerdir. Örneğin, 1960'lar ve 1994 arasında çoğu turizm araştırması, uluslararası turizm talebini modellemek için Sıradan En Küçük Kareler (OLS) ve Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) gibi statik ekonometrik yaklaşımlar kullanmıştır (Gray, 1966; Loeb, 1982; Sheldon, 1993). 1995'ten bu yana turizm araştırmacılarının, uluslararası turizm talebini modelleme literatürüne, Hata Düzeltme Modeli (ECM) ve Zamanla Değişen Parametreler (TVP) gibi daha gelişmiş zaman serisi ekonometrik modellerini uygulamaya koyma ilgisi giderek artmıştır (Kulendran ve King, 1997; Song ve Wong, 2003).

Öte yandan, zaman serisi modelleri kullanarak turizm talebini modellemeye ilişkin artan bir literatür söz konusudur. Martin ve Witt (1989), saf, basit otoregresif, üstel ve trend eğrisi analizi gibi basit zaman serisi modellerini literatüre ekleyen öncü araştırmacılarıdır. Bu çalışmaya göre AR modeller gibi basit zaman serisi modelleri, daha sofistike ekonometrik modellere göre nispeten daha iyi tahminler üretebilmekteydi. O zamandan bu yana, literatürde turizm talebini modellemek için mevsimsel ARIMA ve şartlı değişkenlik modelleri gibi daha ileri zaman serisi modelleri kullanılmıştır (Kim ve Moosa, 2001; Nada Kulendran ve Wong, 2005).

Lim (1997), turizm talebi araştırmalarının çoğunun Log-lineer modeller kullandığını keşfetmiştir. Lim'e göre modellerin yorumlanması, kolay tahmin edilen esneklikler sağlamaktadır. Ancak Log-lineer modellerin turizm talebi çalışmalarında uygulanması yanıltıcı sonuçlar verebilmektedir. Çünkü bu modeller, zaman içinde sürekli esneklik göstermektedir. Birkaç ampirik makale, talep esnekliğinin farklı zaman dilimlerinde değiştiğine vurgu yapmaktadır. Örneğin gelir ve fiyat, uluslararası turizm talebinin önemli belirleyicileri olsa da Crouch (1994), bu iki belirleyicinin uluslararası turizm talebine etkisinin 1960'lardan 1980'lere kadar 77 çalışma arasında değiştiğini keşfetmiştir. Ayrıca Morley (1998) de gelir esnekliğinin zamana göre değiştiğini savunmaktadır.

Talep esnekliğindeki dinamik değişimleri, Hata Düzeltme Modeli (ECM), Zamanla Değişen Parametreler (TVP), Vektör Ototregresif (VAR) modelleri ve açıklayıcı değişkenlerle artırılan zaman serisi modelleri gibi ileri zaman serisi ekonometrik yaklaşımlar (veya ARIMAX) literatüre kazandırılmıştır (Li vd., 2005). Ayrıca Li vd., bu tür modellerin uygulamalarının turizm talep modellerinin tahminlerini iyileştirebileceğini vurgulamaktadır. Örneğin; TVP modeli, turistlerin zaman içindeki davranışlarındaki dinamik değişimleri hesaba katabilmektedir (Song ve Wong, 2003).

Ekonometrik zaman serileri regresyonlarının yanı sıra panel veri analizi, turizm talebi araştırma literatüründe de kullanılmaya başlamıştır (Garín-Muñoz, 2006; Ledesma-Rodríguez ve Navarro-Ibáñez, 2001; Naudé ve Saayman, 2005 vb.). Bu tür makro düzeydeki analizlerde genel olarak ileri panel veri yöntemlerinden yararlanmak bazı avantajlar sağlamaktadır. Panel veri analizi, grup ve zaman boyutunda gözlenemeyen etkileri analize dahil etmek, zaman serisi ve yatay kesit analizine

kıyasla iktisadi çıkarımlar için daha fazla bilgi sunmak ve daha etkin sonuçlar elde etmek gibi temel avantajlara sahiptir (Nazlıoğlu, 2010: 60; Özcan, 2016). Ayrıca panel veri analizi, kesitsel ve zaman serisi verilerini birleştirmekte ve daha fazla serbestlik sağlamaktadır (Song ve Witt, 2000).

Panel veri yaklaşımının kullanıldığı bu tezde, Türkiye turizm talebini etkileyen sosyo-kültürel değişkenleri belirlemek için 3 analiz tekniği kullanılmıştır. İlk olarak sahte regresyon durumunu engellemek için serilerin durağan olup olmadığı birim kök testi yapılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Seriler durağan değil ise fark alma işleminin gerçekleştirilerek durağan hale getirilmiştir. Seriler durağan hale getirildikten sonra oluşturulan modeller doğrultusunda eşbütünleşme olup olmadığı araştırılmıştır. Bunun için Pedroni (1999) ve Kao (1999) testleri kullanılmıştır. Daha sonra modellerin yatay kesit bağımlılığı ve homojenite özellikleri araştırılmıştır. Son olarak ise eşbütünleşme ilişkisini tahmin etmek için FMOLS ve DOLS tahminci yöntemleri kullanılmıştır. Analizlerde kullanılacak yöntemlere ilişkin ayrıntılar bu bölümde ele alınmıştır.

3.1. Panel Birim Kök Testleri

Bir serinin uzun dönemde sahip olduğu özellik, bir önceki dönemde değişkenin aldığı değer, bu dönemi ne şekilde etkilediğinin belirlenmesi ile ortaya çıkartılabilir. Bu nedenle, serinin nasıl bir süreçten geldiğini anlamak için, serinin her dönemde aldığı değerin daha önceki dönemdeki değerleriyle regresyonunun bulunması gerekmektedir. Bunun için değişik yöntemler geliştirilmiş olmakla birlikte, ekonometride birim kök analizi olarak bilinen yöntemle serilerin durağan olup olmadıkları belirlenebilmektedir (Tarı, 2011: 387).

Bir regresyon denkleminde gösterilen birim kök süreci türünden yüksek devamlı zaman serisini kullanmak, durağanlık varsayımları sağlanamıyorsa bizi çok yanlış sonuçlara yönlendirebilir (Wooldridge, 2013: 393). Dolayısıyla serilerin analizinde sahte regresyonla karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır. Böylesi durumları engellemek için birim kök testleri kullanılabilir. Birim kök testi sonucunda serilerin durağan olduğu sonucuna ulaşırsa hiçbir işlem yapmadan serilerin analizine geçilebilmektedir. Ancak serilerin durağan olmadığı gibi bir sonuç ile karşılaşıldığı zaman serilerin birinci farklarını kullanmamız gerekebilir. Serilerin birinci farkını kullanmak, serileri durağan hale getirmek için bir çözüm olabilmektedir.

Zaman serilerini regresyon analizinde kullanmadan önce serilerin farkını almanın bir başka faydası da tüm doğrusal zaman trendlerini ortadan kaldırma işlemi yapmasıdır (Wooldridge, 2013: 393).

Panel veri analizlerin de 1. nesil testlerden Levin ve Lin (1992, 1993)'in öncü çalışmasından sonra, Im, Pesaran ve Shin (1997, 2003), Maddala ve Wu (1999), Choi (2001) ve Hadri (2000) gibi birim kök analizleri, yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

3.1.1. Levin, Lin ve Chu (2002) (LLC) Testleri

LL testinin önemi, Banerjee (1999)'nin belirttiği gibi uygun ölçeklendirme ve düzeltmelere tabi olan panel birim kök testi istatistiklerinin asimptotik normalliğinin ilk resmi gösterimidir ve T ve N'nin sonsuzluk eğiliminde olduğu oranlara odaklanan ve panel ünitesi testlerinin ortak limit teorisini geliştiren ilk çalışmadır. Daha sonra LL testi, hata terimlerinde daha genel seri korelasyon ve heterosedastisiteyi göz önünde bulundurularak LLC testine genişletilmiştir.

LL testi, otoregresif parametresini panel bireylerinde homojen olarak kabul eder. Bu durum ya bütün bireylerin toplu olarak bir birim kökü olduğu ya da bulunmadığı anlamına gelir. Ampirik analizlerde bu varsayım mantıklı gelmemektedir. Örneğin; büyüme yakınsama çalışmasında, bütün ülkelerin yakınsama yaparlarsa aynı oranda yakınlaşacaklarını varsaymak mantıklı değildir (Maddala ve Wu, 1999). Daha sonra bu noktayı Im vd. (1997, 2003), Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) gibi araştırmacılar çözümlenmeye çalışmıştır.

LLC testi, muhtemel korelasyon ve heteroskedastisiteye izin verir ancak yine de enine kesitlerde bağımsızlığın devam ettiğini varsaymaktadır. LLC altındaki boş hipotez, her bir zaman serisinin durağan olduğu alternatifine karşı bir birim kökü içermesidir.

3.1.2. Im, Pesaran ve Shin (1997, 2003) (IPS) Testi

IPS (2003) testinde sıfır ve alternatif hipotez sınamaları aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

$$H_0 : \rho_i = 0 \text{ bütün yatay kesitler için } (i = 1, 2, \dots, N)$$

$$H_1 : \rho_i < 0 \text{ en az bir yatay kesit için } (i = N_1 + 1, \dots, N)$$

Sıfır hipotezi yatay kesitlerin her birinin birim kök içerdiğini yani durağan olmadığını, alternatif hipotez paneldeki yatay kesitlerin bir veya bir kısmının birim kök içermediğini (durağan olduğunu) ifade etmektedir. Dolayısıyla, IPS (2003) testi bir serinin ortalamaya dönme hızını gösteren hata düzeltme katsayılarının (ρ_i) yatay kesitler için farklı olduğunu göstermektedir. IPS (2003) testinde sıfır hipotezini sınamak için ilk olarak her bir yatay kesit için ρ_i katsayısına ait t-istatistiği hesaplanmakta; ikinci olarak t-istatistiklerinin ortalaması alınmakta ve son olarak test istatistiğinin standart normal dağılıma sahip olması için normalleştirme yapılmaktadır.

LLC (2002) ve IPS (2003) testlerinde sıfır hipotezi, serinin birim kök içerdiği yani durağan olmadığıdır. Bu testler alternatif hipotezi destekleyen güçlü kanıtlar olmadığı sürece sıfır hipotezini kabul etmektedir. Dolayısıyla, serilerin durağanlık veya bütünleşme dereceleri analiz edilirken sıfır hipotezinin serilerin birim kök içermediğini sınavan testlerin de kullanılması analizin güvenilirliği açısından önemlidir (Hadri, 2000: 148).

Boş hipotez, paneldeki her bir dizinin bir birim kökü içermesi ve alternatif hipotezin, tek tek dizilerin bazılarının (hepsinin değil) birim köklerinin olmasına izin vermesidir. IPS kapsamındaki boş ve alternatif hipotez şu şekildedir:

H_0 : Paneldeki her seri bir birim kökü içerir.

H_1 : Serilerin bazıları (tümü değil) birim köklere sahiptir.

3.1.3. Maddala ve Wu (1999) (MW) ve Choi (2001) Testleri

Maddala ve Wu, LLC ve IPS testlerini gözden geçirmiş ve iki testin bazı sınırlamalarına dikkat çekmiştir.²¹ Daha sonra araştırmacılar, her bireysel panel birim kök test istatistiklerinin p-değerlerini (veya önem seviyelerini) birleştiren bir Fisher tipi testi önermişlerdir.

MW testinin alternatif hipotezi IPS testininkiyle aynı olduğundan, yani LLC testinden daha genel olduğu için doğrudan karşılaştırılabilmektedir. IPS testinin sadece ADF istatistiklerini baz olarak kullanmakla sınırlı olduğunu düşünen Banerjee (1999), MW testinin sadeliğinin ve bireysel birim kök test istatistik seçimine

²¹ Daha detaylı bir bilgi için bkz. Maddala ve Wu (1999)

sağlamlığının, her bir farklı gecikme uzunluğunun ve örnek boyutunun son derece dikkat çekici olduğunu belirtmiştir. Monte Carlo simülasyonları sayesinde Maddala ve Wu, panelin alternatif hipotez olarak durağan ve durağan olmayan serilerin bir karışımı olduğunu göstermiştir. Ayrıca Maddala ve Wu, MW testini IPS ve LLC testleriyle karşılaştırıldığında boşluğu ve alternatifi ayırt etmede en yüksek güce sahip olduğunu iddia etmektedir.

Choi (2001) ise benzer şekilde Fisher tipi bir testi önermiştir. Choi (2001), $T \rightarrow \infty$ olarak sonlu N ile yapılan MW testine ek olarak, sonsuz N durumunda, yani $N \rightarrow \infty$ durumunda modifiye edilmiş test istatistiklerinin sıralı limit sonuçlarını elde etmiştir. $T \rightarrow \infty$ ve ardından $N \rightarrow \infty$ olan boş hipotezi altında istatistik, standart normal dağılıma sahiptir. Boş ve alternatif hipotezler IPS'ye benzer şekilde tanımlanmıştır. Buna göre;

H_0 : Paneldeki her seri bir birim kökü içerir.

H_1 : Tek tek serilerin bazıları (tümü değil) birim köklere sahiptir.

3.1.4. Hadri (2000) Testi

Yukarıda sunulan tüm testlerde boş hipotez, birim köke sahiptir. Hadri (2000), durağanlık kanıtı güçlü olmadığı sürece klasik birim kök testlerinin düşük güce sahip olduğunu iddia etmektedir. Diğer bir deyişle Hadri, sıfır hipotezinin serinin durağan olduğu, alternatif hipotezin serinin durağan olmadığını sınayan bir panel birim kök testi geliştirmiştir. Bu doğrultuda Hadri, durağanlık testi yapmanın faydalı olacağını düşünmüş ve boş hipotezi durağanlığa ayarlamıştır. Daha sonra Hadri, panel bireyleri arasında hata teriminde seri korelasyon ve heterosistemikliğe izin vererek modeli yaygınlaştırmıştır. Bununla birlikte, kesit bağımsızlık varsayımı hala geçerlidir. Yukarıda tartışılan diğer testlerin aksine Hadri testi, durağanlığın sıfır hipotezini değerlendirir. Buna göre;

H_0 : Paneldeki serilerden hiçbirinde birim kök yoktur.

H_1 : Tüm seriler birim kök içerir.

Tablo 3. 1. Birinci Nesil Panel Birim Kök Testleri

Testler	Katkı	Zayıf Yönleri
Levin, Lin ve Chu (2002) (LLC)	LLC testi - hata terimlerinde daha genel seri korelasyon ve heteroskedastisite dikkate almak için LL testinden genişletilmiş halidir.	Homojen testlerdir. Kesit bağımlılığını yok saymaktadır.
Im, Pesaran ve Shin (1997, 2003)	Heterojen testtir.	Kesit bağımlılığını yok saymaktadır.
Maddala ve Wu (1999) Choi (2001)	Parametrik olmayan testlerdir. Heterojen testlerdir.	Testlerde gerekli olan p-değerleri Monte Carlo simülasyonları ile türetilmektedir. Kesit bağımlılığını yok saymaktadır.
Hadri (2000)	Durağanlık testidir. Heterojen testidir.	Kesit bağımlılığını yok saymaktadır.

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

3.2. Panel Eşbütünleşme Testleri

Baltagi (2008)'ya göre panel eşbütünleşme modelleri, normalde uzun vadeli makroekonomik ilişkileri incelemek için kullanılır. Eşbütünleşme nosyonu bu nedenle ekonomik değişkenler arasında uzun süreli bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Değişkenlerin eş bütünleşik olduğu söylenirse, zaman içinde birlikte hareket ettikleri anlamına gelir, böylece uzun vadede kısa vadeli rahatsızlıklar giderilir. Eşbütünleşme, çoğunlukla zaman serisi değişkenleri arasındaki denge ilişkilerini ifade eden ekonomik teorilerle ilişkilendirilir. Değişkenler, birlikte bir bütünleşme ilişkisi oluşturmak için genellikle aynı sırada bütünleştirilmelidir.

Yukarıdaki bölümde açıklanan panel birim kök testlerini anımsatan panel eşbütünleşme testleri, geçmiş birkaç yıl boyunca zaman serileri analizinde kullanılan testlere göre daha güçlü testler yapma amacı ile geliştirilmiştir. Genel olarak panel eşbütünleşme testleri kalıntı bazlı ve olasılık bazlı testler olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Kalıntı testlerinden, ilk grup yokluk hipotezini göstermekte ve "eşbütünleşme yok" varsayımını vurgulamaktadır. Diğer grup ise "eşbütünleşme var" hipotezini varsaymaktadır. Bu çalışmada kullanılan testler aşağıda kısaca açıklanmıştır.

En çok bilinen ve belirtilen panel eşbütünleşme testleri, Pedroni (1999; 2004) ve Kao (1999) tarafından önerilen kalıntı bazlı testlerdir. Yukarıda belirtilen testlerin tümü uygulanmakta ve ekonomi literatüründe kullanılmaktadırlar. Aşağıdaki bölümlerde test prosedürleri kısaca açıklanmaktadır.

3.2.1. Artık Tabanlı DF ve ADF testleri (Kao, 1999)

Adından da anlaşılacağı gibi Kao (1999), artık tabanlı bir panel eşbütünleşme testi geliştirmiştir. Test, homojen bir panele dayanır ve ortak bir bütünleşme vektörünü varsaymaktadır. Ayrıca test, Dickey-Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testlerini içermektedir.

Boş hipotezde, artıklar durağan değildir (yani, eşbütünleşme yoktur). Alternatif hipotezde, artıklar sabittir (yani, değişkenler arasında eş-bütünleşik bir ilişki vardır). Buna göre hipotezler şu şekilde gösterilebilir:

H_0 : Eşbütünleşme yoktur.

H_1 : Eşbütünleşme vardır.

Kao (1999), dört farklı DF tipi istatistik ve bir de ADF tipi istatistik önermektedir. İlk iki DF tipi istatistik, regresörlerin ve hataların güçlü dışsallığına dayalı eşbütünleşme testi yapmaktadır. İkincisi ise regresörler ve hatalar arasındaki endojen ilişkiyle eşbütünleşme testi yapmaktadır. Hem DF tipi hem de ADF tipi istatistikleri, sıralı limit teorisi ile standart bir normal dağılıma $[N = 0,1]$ yaklaşan asimptotik bir dağılım izlemektedir.

3.2.2. Pedroni (1999) Panel Eşbütünleşme Testleri

Pedroni (1999), heterojenliğe izin veren bir panel veri modelinde “eşbütünleşme” nin boş hipotezi için yedi test seti önermektedir. Pedroni testleri iki geniş kategoriye ayrılabilir; ilk grup, artık tabanlı LM testlerini içermektedir ve bu da yatay kesit zaman serilerinde eşbütünleşme için test istatistiklerinin ortalamasını almaktadır. Bu test grubuna “kesit içi (within dimensions)” eşbütünleşme test grubu denilmektedir. Buna göre bu test grubu, Panel-V, Panel-RHO, parametrik olmayan Panel-PP ve parametrik Panel-ADF istatistiklerini içermektedir. Bu testler, tek denklemlili ADF testi ile benzerlik göstermektedir.

İkinci grup ise “kesitler arası (between dimensions)” eşbütünleşme testleri olarak adlandırılmaktadır. Bu grup, Grup-RHO, Grup-PP ve Grup-ADF istatistiklerini içermektedir. Test istatistikleri, sınırlayıcı dağılımların parça numarası ve payda terimlerinin sınırlarına dayandığı (Baltagi, 2008: 295) ve bu, IPS (2003) grubu ortalama panel birim kök testlerine eşdeğer olduğu şekilde parçaların ortalamalarını

içermektedir. Genel olarak, Pedroni (2004) testi, Engle ve Granger (1987)'in eşbütünleşme için iki aşamalı test yönteminin panel uzantısıdır ve ADF ve PP prensiplerine dayanmaktadır.

Boş hipotezde, artıklar durağan değildir (eşbütünleşme yoktur). Alternatif hipotezde, artıklar sabittir (değişkenler arasında eş-bütünleşik bir ilişki vardır). Buna göre hipotezler şu şekilde gösterilebilir:

H_0 : Eşbütünleşme yoktur.

H_1 : Eşbütünleşme vardır.

3.3. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmin Yöntemleri

Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı bağımsız değişkenlere ait uzun dönem katsayıların nasıl tahmin edileceği sorununu ortaya çıkarmaktadır. Panel veri setlerinde eşbütünleşme vektörünün tahmin edilmesini sağlayan çeşitli yöntemler önerilmiştir ve bu panel yazını hâlâ gelişme sürecindedir. Bu kapsamda, Kao ve Chiang (2000) tarafından geliştirilen panel EKK, panel dinamik EKK (Dynamic Ordinary Least Squares (DOLS)) ve panel FMOLS tahmincileri; Mark ve Sul (2003) tarafından geliştirilen panel DOLS tahmincisi ve Pedroni (2000, 2001) tarafından geliştirilen panel DOLS ve FMOLS tahmincileri ampirik analizlerde yaygın olarak kullandıkları yöntemlerdir. Panel DOLS ve FMOLS tahmincileri bağımsız değişken(ler) ve hata terimi arasındaki içsellik ve hata terimlerindeki kendine bağlılımlılık problemlerinin ortadan kaldırılmasında panel EKK tahmincisine kıyasla daha etkin oldukları için özellikle tercih edilmektedir.

Kao ve Chiang (2000) tarafından geliştirilen panel DOLS ve FMOLS yöntemleri ve Mark ve Sul (2003) tarafından geliştirilen panel DOLS yöntemlerinde kesit-içi havuzlanmış veriler kullanılırken; Pedroni (2000, 2001)'de geliştirilen panel DOLS ve FMOLS tahmincileri kesitler-arası havuzlanmış verileri kullanmaktadır. Pedroni tarafından **grup ortalama panel DOLS ve panel FMOLS** olarak adlandırılan bu yöntemler kesit-içi veriye dayalı panel DOLS ve FMOLS tahmincilerine kıyasla bazı avantajlara sahiptir. Birincisi, grup ortalama tahmincileri heterojen eşbütünleşme vektörlerinin dikkate alınmasında daha büyük bir esnekliğe sahiptir. Kesit-içi veriye dayalı tahminciler uzun dönem eşbütünleşme vektörünü bütün paneli için tahmin ederken; kesitler-arası veriye dayalı grup ortalama tahmincileri eşbütünleşme

vektörünü her bir yatay kesit için tahmin etmekte ve eşbütünleşme katsayılarının yatay kesitler arasında heterojen olmasına imkân sağlamaktadır. İkincisi, eşbütünleşme katsayıları için teoriye dayalı hipotezleri sınamak mümkündür. Üçüncüsü, panel katsayıları uzun dönem eşbütünleşme vektörünün ortalaması olarak yorumlanabilmektedir (Pedroni, 2001). Bu avantajlarından dolayı değişkenlerin turizm talebi üzerindeki uzun dönem etkilerini analiz etmek için Pedroni (2000)'de geliştirilen panel FMOLS ve Pedroni (2001)'de geliştirilen panel DOLS tahminicileri kullanılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Modeller ve Veri Seti

Sosyo-kültürel değişkenlerin Türkiye turizm talebine ve turizm gelirlerine etkisini belirlemeyi amaçlayan çalışmada ekonometrik yöntemler kullanılarak sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda çalışmada, turizm talebini ve gelirini etkileyen sosyo-kültürel faktörlerin açıklayıcıları belirlenmiştir. Bu kapsamda açıklayıcılar kullanılarak gerekli modeller oluşturulacak ve analizlere tabi tutulacaktır. Analizler için ise panel veri analizleri kullanılacaktır. İlgili literatürde görüldüğü üzere daha önce açıklanan ve incelenen turizm talebi ile ilgili teorik modellerin öne sürdüğü hipotezler test edilmektedir. Bu çalışmada kullanılan değişkenler, ilgili literatürde ayrı ayrı bazı çalışmalarda kullanılmıştır. Ancak sosyo-kültürel olarak belirlenen değişkenlerin bir arada kullanıldığı çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çerçevede, öncelikle Türkiye’yi 1996 – 2017 yılları arasında Türkiye’ye en çok ziyaretçi gönderen ülkelerin ortalamaları alınarak en çok ziyaret eden 19 ülke belirlenmiştir. Ampirik analizlerden daha önce, analizlerde kullanılacak veri seti ve ele alınacak ülke grupları açıklanacaktır. Türkiye’ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkenin sosyo-kültürel özelliklerinin etkisini belirlemek amacı ile üç Model oluşturulmuş ve değerlendirmeye alınmıştır.

4.1.1. Modeller

Model I	$lnTS_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 lnKBG_{it} + \alpha_2 lnNUF_{it} + \alpha_3 lnKNT_{it} + \varepsilon_{it}$
Model II	$lnTS_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 lnKBG_{it} + \alpha_2 lnBIT_{it} + \alpha_3 lnIGE_{it} + \varepsilon_{it}$
Model III	$lnTS_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 lnKBG_{it} + \alpha_2 lnEGT_{it} + \alpha_3 lnOLM_{it} + \varepsilon_{it}$

Modellerde yer alan bağımsız değişkenlerin teorik olarak beklenen etkileri aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Model I

- $\alpha_1 > 0$: Kişi Başı Gelirde meydana gelen bir artış (KBG) Türkiye'ye olan turizm talebini (TS) artıracaktır. Bireylerin gelirleri arttığı zaman turizme olan talebin de artması ön görülmektedir. Dolayısıyla Kişi Başı Gelir değişkeninin, turizm talebi için her 3 Modelde de pozitif yönde bir etkisi beklenmektedir (Naude ve Saayman, 2005; Garin-Munoz, 2006; Garin-munoz ve Montero-martin, 2007; Aslan, Kaplan ve Kula, 2008; Walle, 2010).
- $\alpha_2 > 0$: Ülkelerin toplam nüfusundaki bir artış (NUF) Türkiye'ye olan turizm talebini (TS) artıracaktır. Nüfusun artması demek turizm faaliyetine katılacak bireylerin de artmasına neden olacaktır. Bu durumun da turizm talebini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir (Proença ve Soukiazis, 2008; Walle, 2010; Görmüş ve Göçer, 2010; Surugiu, Leitão ve Surugiu, 2011; Ibrahim, 2011; Surugiu vd., 2011).
- $\alpha_3 > 0$: Kentleşme oranındaki bir artış (KNT) Türkiye'ye olan turizm talebini (TS) artıracaktır. Kentleşmenin artması, bireylerin turistik faaliyetlere katılmasını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir (Naude ve Saayman, 2005; Walle, 2010).

Model II

- $\alpha_2 > 0$: Bireysel İnternet Kullanımı oranındaki bir artış (BİT) Türkiye'ye olan turizm talebini (TS) artıracaktır. Bilindiği üzere son dönemlerde turizm ve internet teknolojisi ayrılmaz bir bütün haline gelmiştir. Bireyler seyahat programlarını internet üzerinde planlayıp seçim yapabilmektedir. Dolayısıyla internet kullanım oranının yükselmesi, turizm talebini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir (Naude ve Saayman, 2005; Walle, 2010).
- $\alpha_3 > 0$: İnsani Gelişim Endeksi oranındaki bir artış (IGE) Türkiye'ye olan turizm talebini (TS) artıracaktır. İnsani Gelişim Endeksi, insan gelişiminin üç temel boyutunda elde edilen başarıların bir özetidir: (1) uzun ve sağlıklı bir yaşam, (2) bilgiye erişim ve (3) iyi bir yaşam

standardı. Dolayısıyla bu boyutlardaki gelişimin, turizm talebine olumlu yönde yansımaları beklenmektedir.

Model III

- $\alpha_2 > 0$: Eğitim oranındaki bir artış (EGT) Türkiye'ye olan turizm talebini (TS) artıracaktır. Eğitimde yaşanan gelişmelerin turizm talebine olumlu yönde yansıtacağı düşünülmektedir (Naude ve Saayman, 2005; Eugenio-Martin, Martín Morales ve Scarpa, 2004; B. Seetanah, 2011).
- $\alpha_3 < 0$: Ölüm oranlarındaki bir artış (OLM) Türkiye'ye olan turizm talebini (TS) olumsuz yönde etkileyecektir. Nüfusun artmasındaki olumlu etkinin aksine ölüm oranlarındaki artış, turizm talebini olumsuz yönde etkileyecektir (Naude ve Saayman, 2005).
- ε_{it} : Her 3 Model için de hata terimini ifade etmektedir.

4.1.1.1. Model I

İlk olarak Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkenin sosyo-kültürel değişkenleri analiz edilirken teorik çerçeve ile uyumlu ve literatürdeki ilgili çalışmalardan da faydalanılarak Model I geliştirilmiştir.

$$TS = f(KBG, NUF, KNT) \quad (1)$$

Model I'de yer alan bağımlı değişken *TS*, Turist Sayısını (turizm talebi) ifade etmektedir. Bağımsız değişkenler arasında yer alan *KBG*, Kişi Başı Geliri; *NUF*, Toplam Nüfus Sayısını; *KNT*, Kentleşme Oranını göstermektedir.

Modelin logaritmik panel veri formu aşağıdaki eşitlik (2)'de tanımlandığı gibi yazılabilir:

$$\ln TS_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln KBG_{it} + \alpha_2 \ln NUF_{it} + \alpha_3 \ln KNT_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

burada $i = 1, \dots, N$ yatay kesit sayısını ve $t = 1, \dots, T$ zaman boyutunu göstermektedir.

4.1.1.2. Model II

Benzer şekilde, Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkenin sosyo-kültürel değişkenleri analiz edilirken teorik çerçeve ile uyumlu ve literatürdeki ilgili çalışmalardan da faydalanılarak Model II geliştirilmiştir.

$$TS = f(KBG, BIT, IGE) \quad (3)$$

Model II'de yer alan bağımlı değişken *TS*, Turist Sayısını (turizm talebi) ifade etmektedir. Bağımsız değişkenler arasında yer alan *KBG*, Kişi Başı Geliri; *BIT*, Bireysel İnternet Kullanım Oranı; *IGE*, İnsani Gelişim Endeksi Oranlarını göstermektedir.

Modelin logaritmik panel veri formu aşağıdaki eşitlik (4)'te tanımlandığı gibi yazılabilir:

$$\ln TS_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln KBG_{it} + \alpha_2 \ln BIT_{it} + \alpha_3 \ln IGE_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

burada $i = 1, \dots, N$ yatay kesit sayısını ve $t = 1, \dots, T$ zaman boyutunu göstermektedir.

4.1.1.3. Model III

Son olarak Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkenin sosyo-kültürel değişkenleri analiz edilirken teorik çerçeve ile uyumlu ve literatürdeki ilgili çalışmalardan da faydalanılarak Model III geliştirilmiştir.

$$TS = f(KBG, EGT, OLM) \quad (5)$$

Model III'te yer alan bağımlı değişken *TS*, Turist Sayısını (turizm talebi) ifade etmektedir. Bağımsız değişkenler arasında yer alan *KBG*, Kişi Başı Geliri; *EGT*, Eğitim Endeksi; *OLM*, Ölüm Oranını göstermektedir.

Modelin logaritmik panel veri formu aşağıdaki eşitlik (6)'da tanımlandığı gibi yazılabilir:

$$\ln TS_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln KBG_{it} + \alpha_2 \ln EGT_{it} + \alpha_3 \ln OLM_{it} + \varepsilon_{it} \quad (6)$$

burada $i = 1, \dots, N$ yatay kesit sayısını ve $t = 1, \dots, T$ zaman boyutunu göstermektedir.

Bu modellerin logaritmik hale dönüştürülmesi hem modelin ampirik olarak tahminini hem de açıklayıcı değişkenlere ait esnekliklerin elde edilmesini sağlamaktadır. Modeldeki değişkenler her ne kadar aynı gibi görünse de değişkenlerin etki yönleri ve katsayıların işaretleri hakkında değişik etkiler beklenmektedir.

4.1.2. Veri Seti

Çalışmanın amacı doğrultusunda Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen ülkelerin sosyo-kültürel etkilerini belirlemek için, Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülke²² çalışma kapsamına alınmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'yi 1996–2017 yılları arasında Türkiye'ye ziyaretçi gönderen ülkelerin ortalamaları alınarak en çok ziyaret eden 20 ülke belirlenmiştir. Bu ülkeler arasında 10. sırada yer alan Suriye'nin eksik verileri olması dolayısıyla çalışma kapsamından çıkarılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülke değerlendirmeye alınmıştır (bkz. Tablo 4.1.).

Tablo 4. 1. Örneklem Ülkeler

NO	ÜLKELER	NO	ÜLKELER
1	Almanya	11	Irak
2	Rusya Federasyonu	12	A.B.D.
3	İngiltere	13	Azerbaycan
4	İran	14	Belçika
5	Bulgaristan	15	İtalya
6	Gürcistan	16	İsveç
7	Hollanda	17	Avusturya
8	Fransa	18	Polonya
9	Ukrayna	19	Romanya
10	Yunanistan		

Not: Veri seti 1996–2017 yıllarını kapsamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen ülkeleri belirlerken bu yıllar arasında ortalama ziyaretçi sayıları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

²² Başlangıçta kurulan modellerde Suriye'de yer almaktadır. Ancak Suriye'de yaşanan politik istikrarsızlık ve savaş sağlıklı verinin olmaması nedeniyle örneklemden çıkarılmıştır.

Tablo 4. 2. Örnekleme Ülkelerin Toplam Ziyaret Sayısı İçindeki Payı (2018)

ÜLKELER	TURİST SAYISI	ORAN (%)
Almanya	4.658.791	11,43
Rusya Federasyonu	3.681.358	15,10
İngiltere	2.338.585	5,71
İran	1.699.071	5,07
Bulgaristan	1.685.271	6,04
Gürcistan	1.681.607	5,24
Hollanda	1.126.430	2,57
Fransa	882.968	1,85
Ukrayna	821.650	3,51
Yunanistan	685.180	1,74
Irak	664.037	2,97
A.B.D.	644.566	1,14
Azerbaycan	620.363	2,17
Belçika	560.404	1,30
İtalya	541.248	0,72
İsveç	501.724	0,97
Avusturya	455.194	0,90
Polonya	434.517	1,64
Romanya	685.180	1,74
TOPLAM	24.368.144	71,81

*2018 yılında Türkiye'yi ziyaret eden toplam turist sayısı 39.488.401

Kaynak: TÜİK (2019)

Çalışmada kullanılan tahminciler ve tahmincilerle ait kodlar, E-views ve Gauss ekonometri ve istatistik programları kullanılarak çalıştırılmıştır. Bu doğrultuda modellerde işlenen değişkenlerin açıklamaları, kaynakları ve hangi dönem verileri kullanıldıkları Tablo 4.3.'de yer almaktadır.

Tablo 4. 3. Değişkenlerin Açıklaması

Değişken Simgesi	Açıklama	Kaynak	Dönem
lnTS	Turist Sayısı	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)	1996-2017
lnKBG	Kişi Başına Düşen Gelir	Dünya Bankası (WDI)	1996-2017
lnNUF	Toplam Nüfus Sayısı	Dünya Bankası (WDI)	1996-2017
lnKNT	Kentleşme Oranı (Toplam Nüfusa orani)	Dünya Bankası (WDI)	1996-2017
lnBIT	Bireysel İnternet Kullanım Oranı (Toplam Nüfusa Oranı)	Dünya Bankası (WDI)	1996-2017
lnEGT	Eğitim Endeksi	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	1996-2017
lnOLM	Ölüm Oranı	Dünya Bankası (WDI)	1996-2017
lnIGE	İnsani Gelişim Endeksi	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	1996-2017

Analizlerde kullanılacak değişkenler belirlenirken, literatürde yaygın olarak kullanılan değişkenler dikkate alınmıştır. Literatürde yer alan çalışmalar detaylı bir şekilde incelenerek turizm talebini etkilemesi beklenen sosyo-kültürel belirleyiciler

seçilerek bu çalışma kapsamına alınmıştır. Böylece çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlamalarla literatürdekiler arasında tutarlılık sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca değişkenlerin literatürde yer alan belirleyicilerden oluşması, çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliğini de artıracaktır varsayılmaktadır.

Turist Sayısı (TS), belirli bir destinasyona giden turistlerin istatistiksel olarak miktarını göstermektedir. Bu çalışmada turist sayısı verileri, Türkiye'ye turist gönderen ülkelerin istatistiki verilerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda 1996 – 2017 döneminde Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülke belirlenmiştir. Veriler, Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) derlenmiştir.

Kişi Başına Düşen Gelir (KBG), kişi başı gayri safi milli hasılanın nüfusa bölünmesi ile belirlenmektedir. Bu durum ülkelerin ekonomik refahını gösteren ölçütlerden biridir. Kişi başına düşen gelir ile ilgili veriler, Dünya Bankası (WDI) istatistik havuzundan derlenmiştir.

Toplam Nüfus Sayısı (NUF), Türkiye'ye 1996 -2017 yılları arasında en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkenin toplam nüfus verileri, Dünya Bankası (WDI) istatistik havuzundan elde edilmiştir.

Kentleşme Oranı (KNT), kentsel nüfusun toplam nüfusa oranını ifade etmektedir. Kentsel nüfus ise ulusal istatistik ofisleri tarafından tanımlanan kentsel alanlarda yaşayan insanları ifade etmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'ye 1996 -2017 yılları arasında en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkenin kentleşme oranları, Dünya Bankası (WDI) istatistik havuzundan elde edilmiştir.

Bireysel İnternet Kullanım Oranı (BIT), toplam nüfusun internet kullanan kişilere oranı ile elde edilmektedir. İnternet kullanımı, bilgisayar, cep telefonu, kişisel dijital asistan, oyun makinesi, dijital TV vb. cihazların kullanımı kapsamında değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'ye 1996 -2017 yılları arasında en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkenin bireysel internet kullanım oranları, Dünya Bankası (WDI) istatistik havuzundan derlenmiştir.

Eğitim Endeksi (EGT), ortalama eğitim süresi (yetişkinler için) ve beklenen eğitim süresine (çocuklar için) karşılık gelen maksima (Macysma)²³ ile

²³ Macysma, bir bilgisayar destekli cebir sistemidir ve 1967-1982 yılları arasında Project MAC isimli bir projenin parçası olarak MIT AI Lab bünyesinde gerçekleştirilmiştir.

ölçeklendirilerek elde edilen bir endeks olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda Türkiye'ye 1996 -2017 yılları arasında en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkenin eğitim endeksi oranları, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) derlemiş olduğu istatistik havuzundan elde edilmiştir.

Ölüm Oranı (OLM), yıl ortası olarak tahmin edilen 1.000 kişi başına, yıl boyunca meydana gelen ölüm sayısını göstermektedir. Ham ölüm oranının ham doğum oranından çıkarılması ve göç yokluğunda nüfus değişimi oranına eşit olan doğal artış oranını dikkate alarak sağlanan bir istatistik veridir. Bu anlamda Türkiye'ye 1996 -2017 yılları arasında en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkenin ölüm oranları, Dünya Bankası (WDI) istatistik havuzundan derlenmiştir.

İnsani Gelişim Endeksi (IGE), insan gelişiminin üç temel boyutunda elde edilen başarıların bir özetidir: (1) uzun ve sağlıklı bir yaşam, (2) bilgiye erişim ve (3) iyi bir yaşam standardı. İnsani gelişim endeksi, üç boyutun her biri için normalize edilmiş endekslerin geometrik ortalamasıdır.²⁴ Bu kapsamda Türkiye'ye 1996 -2017 yılları arasında en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkenin İnsani Gelişim Endeksi (IGE) oranları, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) derlemiş olduğu istatistik havuzundan elde edilmiştir.

4.2. Turizm Talebini Etkileyen Sosyo-Kültürel Değişkenleri Belirlemeye Yönelik Ekonometrik Sonuçlar

4.2.1. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Turizm talebini belirleyen sosyo-kültürel faktörlerin ekonometrik etkilerini analiz etmek için geliştirilen fonksiyon, panel eşbütünleşme yöntemleri ile tahmin edilmiştir. Eşbütünleşme analizlerinin yapılmasında değişkenlerin birim kök özellikleri önemli bir role sahiptir. Bu yüzden çalışmanın uygulama kısmında ilk olarak panel birim kök analizine yer verilmiştir. Serilerin hem düzey hem de birinci farkları için birim kök testleri uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4.4. ve Tablo 4.5.'te verilmiştir. Birim kök testleri, turizm talebini belirleyen sosyo-kültürel faktörlerin ayrıştırılması ve belirlenmesi açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla

²⁴ İnsani Gelişim Endeksi (İGE) hakkında daha detaylı bilgi almak için bkz. http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2018_technical_notes.pdf

eşbütünleşme analizine başlamadan önce durağanlık analizinden elde edilebilecek bulgular ve bunların politika uygulamaları üzerinde durulmuştur.

Tablo 4. 4. Panel Birim Kök Testleri (Constant)

Levels	Constant																		
	InTS	InKBG	InNUF	InKNT	InOLM	InBIT	InEGT	InIGE	Stat.	p-value	Stat.	p-value							
LLC	-2.1229**	-3.5568***	-2.2499**	-1.0282	-6.5930***	-12.561***	-4.6275***	-6.4215***	0.0169	0.0002	0.0122	0.1519	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	
Breitung	0.1226	-0.4999	1.1969	4.3875	1.3702	-11.983***	0.5699	-1.6133*	0.5488	0.3086	0.8843	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.7157	-1.6133*	0.0533	
IPS	32.9169	39.0685	49.6709*	18.9102	39.8655	217.703***	38.6403	55.7924**	0.7033	0.4216	0.0974	0.9959	0.0000	0.0000	0.0000	0.4406	38.6403	0.0313	
MW	46.0963	84.8092***	73.4285***	321.519***	32.1318	175.670***	59.1109**	81.4843***	0.1723	0.0000	0.0005	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0157	81.4843***	0.0001	
Choi	11.9498**	13.0663***	14.3344***	13.9499***	10.1921***	12.7772***	13.3831***	13.8272***	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	13.8272***	0.0000	
Hadri																			
<i>First Dif.</i>																			
LLC	-7.6353***	-6.9365***	-10.946***	-4.6455***	-12.245***	-7.8323***	-4.6145***	-25.079***	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Breitung	-7.8142***	-6.1412***	-6.1040***	-4.6455***	-12.866***	-4.4553***	-6.6293***	-11.530***	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	-11.530***	0.0000	0.0000
IPS	132.706***	105.992***	126.350***	-4.6455***	244.360***	86.5485***	121.118***	372.205***	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	121.118***	0.0000	0.0000
MW	209.380***	148.549***	50.9964*	-4.6455***	711.591***	115.187***	249.395***	186.413***	0.0000	0.0000	0.0774	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	249.395***	0.0000	0.0000
Choi	2.8880***	1.3227*	5.2823***	8.3026***	3.2357***	9.8881***	2.1379**	4.0820***	0.0019	0.0930	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0163	4.0820***	0.0000	0.0000
Hadri																			

LLC ve Hadri testlerinde uzun dönem tutarlı hata varyansı hesaplanırken “Kernel” tahmincisi olarak Bartlett yöntemi kullanılmış ve bant genişliği “bandwith” Newey-West yöntemine göre seçilmiştir. LLC, Breitung, IPS, MW ve Choi testlerinde, maksimum gecikme uzunluğu 1 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

***, ** ve * sıfır hipotezinin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 4. 5. Panel Birim Kök Testleri (Constant+Trend)

Levels	Constant+Trend															
	InTS Stat.	p-value	InKBG Stat.	p-value	InNUF Stat.	p-value	InKNT Stat.	p-value	InOLM Stat.	p-value	InBIT Stat.	p-value	InEGT Stat.	p-value	InIGE Stat.	p-value
LLC	0.6003	0.7259	-2.1244**	0.0168	-9.9359***	0.0000	-2.7937**	0.0026	30.0354***	0.0000	-9.8490***	0.0000	0.0875	0.5349	10.7982***	0.0000
Breitung	2.4754	0.9933	-0.8227	0.2053	2.2082	0.9864	3.0610	0.9889	0.5472	0.7079	4.5275	1.0000	1.6626	0.9518	2.57468	0.9950
IPS	2.7426	0.9970	-0.5722	0.2836	-5.9383***	0.0000	-3.2774**	0.0005	-9.9496***	0.0000	-4.6973***	0.0000	0.6549	0.7437	-4.3392***	0.0000
MW	25.2914	0.9433	42.1680	0.2954	121.461***	0.0000	104.867***	0.0000	412.810***	0.0000	103.481***	0.0000	42.7210	0.2754	292.968***	0.0000
Choi	16.3233	0.9992	32.1292	0.7370	25.817	0.9337	114.864***	0.0000	51.9242*	0.0655	595.669***	0.0000	50.1076*	0.0904	57.4336**	0.0224
Hadri	8.0849***	0.0000	7.5717***	0.0000	9.2537***	0.0000	9.86185***	0.0000	8.3973***	0.0000	11.0409***	0.0000	8.0471***	0.0000	9.0277***	0.0000
<i>First Dif.</i>																
LLC	-7.0707***	0.0000	-6.3374***	0.0000	-11.294***	0.0000	-4.9873***	0.0000	-9.5184***	0.0000	-7.7043***	0.0000	-3.9185***	0.0000	21.2193***	0.0000
Breitung	-6.2453***	0.0000	-5.5535***	0.0000	-2.1842**	0.0145	-0.6877	0.2458	-5.0362***	0.0000	-4.0181***	0.0000	-2.1440**	0.0160	-4.6699***	0.0000
IPS	-6.9064***	0.0000	-4.4133***	0.0000	-5.9086***	0.0000	-2.6322***	0.0042	12.6684***	0.0000	-4.8741***	0.0000	-5.3458***	0.0000	-9.8092***	0.0000
MW	115.762***	0.0000	82.8073***	0.0000	108.323***	0.0000	68.3048***	0.0018	193.275***	0.0000	90.8323***	0.0000	96.9677***	0.0000	109.834***	0.0000
Choi	228.780***	0.0000	108.808***	0.0000	45.5767	0.1860	37.8740	0.4752	960.595***	0.0000	151.076***	0.0000	355.066***	0.0000	183.973***	0.0000
Hadri	7.5535***	0.0000	4.0330***	0.0000	6.0812***	0.0000	8.0037***	0.0000	7.0511***	0.0000	8.6230***	0.0000	6.1139***	0.0000	5.6546***	0.0000

LLC ve Hadri testlerinde uzun dönem tutarlı hata varyansı hesaplanırken “Kernel” tahmincisi olarak Barlett yöntemi kullanılmış ve bant genişliği “bandwith” Newey-West yöntemine göre seçilmiştir. LLC, Breitung, IPS, MW ve Choi testlerinde, maksimum gecikme uzunluğu 1 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

***, ** ve * sıfır hipotezinin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Uygulanan LLC (Levin, Lin ve Chu, 2002), Breitung (2005), IPS (Im, Pesaran ve Shin, 2003), MW (Maddala ve Wu, 2009), Choi (2001) ve Hadri (2000) testleri turist sayısı ($\ln TS$) düzeyde durağan olmadığını ancak farkı alındığında durağan olduğunu göstermektedir. Turist sayısının durağan olmaması, meydana gelen şokların etkisinin kalıcı olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, turist sayısını belirleyen faktörlerde meydana gelen şokların turizm talebinde meydana getirdiği dalgalanmalar geçici olmayıp kalıcı bir özellik göstermektedir.

Birim kök testleri, turist sayısının ($\ln TS$) birinci farkında durağan olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular, Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen ülkelerin Türkiye'ye gönderdikleri turist sayısında meydana gelen şokların etkilerinin kısa dönemde piyasa mekanizması tarafından bir kısmının giderilip bir kısmının giderilemediğini ve bu şokların kalıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak serinin birinci farkları alındığında durağan hale geldiği, uzun dönemde bu sorunun ortadan kalktığını göstermektedir.

Panel birim kök testi kapsamında değerlendirilen tüm değişkenlerin ($\ln TS$, $\ln KBG$, $\ln NUF$, $\ln KNT$, $\ln OLM$, $\ln BIT$, $\ln EGT$, $\ln IGE$) durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifade ile değişkenlerin tamamı, panel birim kök testlerinin sabitli ve sabitli-trendli modellerinde birim kök vardır ve düzey değerlerinin durağan olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu bulguya göre sıfır hipotezi reddedilememiştir. Bunun için tüm değişkenlerin birinci farkları alınarak tüm seriler durağan hale getirilmiştir.

4.2.2. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Model I)

Tablo 4. 6. Panel Eşbütünleşme Testleri (Model I)

		Sabit		Sabit ve Trend	
		İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Pedroni (1999)	Panel-V	-0.2907	0.6144	-1.6298	0.9484
	Panel-RHO	-0.0190	0.4924	1.4625	0.9282
	Panel-PP	-	-	-	-
		2.4938***	0.0063	-4.5017***	0.0000
	Panel-ADF	-	-	-	-
		2.6909***	0.0036	-6.0164***	0.0000
	Grup-RHO	1.9714	0.9757	3.5924	0.9998
	Grup-PP	-	-	-	-
	3.0933***	0.0010	-7.8226***	0.0000	
Grup-ADF	-	-	-	-	
	3.4424***	0.0003	-6.9200***	0.0000	
Kao (1999)					
	ADF	-1.3228*	0.0929		
	Residual variance	0.0141			
	HAC variance	0.0119			
Yatay Kesit Bağımlılığı Testi					
		t-ist.	Olasılık		
	<i>CD Testi (Pesaran, 2004)</i>	-0.297	0.383		
Homojenite testi:					
	$\tilde{\Delta}$	8.617***	0.000		
	$\tilde{\Delta}_{adj}$	9.52***	0.000		

*, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. *Pedroni (1999) testlerinde gecikme sayısı 1 olarak alınmıştır.*

Tablo 4.6. Model I için panel eşbütünleşme testi sonuçlarını göstermektedir. Bilindiği üzere Pedroni (1999) testi 7 aşamadan oluşmaktadır. Bu kapsamda Tablo 4.6.'da yer alan Pedroni (1999) testlerinden 7'sinin 4'ünde (Panel-PP, Panel-ADF, Grup-PP, Grup-ADF) Model I için eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu durumda Model I'in Pedroni (1999) testlerinin 4'üne göre H_0 (seriler arasında eşbütünleşme yoktur) hipotezi reddedilmiştir. Kao eşbütünleşme testine göre ise %10 anlamlılık düzeyinde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Kao eşbütünleşme testine göre H_0 (seriler arasında eşbütünleşme yoktur) hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla alternatif hipotez (seriler arasında eşbütünleşme vardır) kabul edilmiştir.

Bu sonuçlar, paneli oluşturan yatay kesitler arasındaki bağımlılığı dikkate almamaktadır. Dolayısıyla Pesaran (2004) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılığı testi (CD testi), Model I için seriler arasında yatay kesit bağımlılığını belirlemek için kullanılmıştır. Model I için yapılan CD ve Homojenlik testi sonuçları,

yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan ve heterojen tahmine dayalı eşbütünleşme yöntemlerinin kullanılmasını göstermektedir.

Pedroni (1999) ve Kao (1999) panel eşbütünleşme test istatistiklerine ait sonuçlar birbirini doğrulamaktadır. Pedroni (1999) ve Kao (1999) sıfır hipotezi “eşbütünleşme yoktur” şeklindedir. Böylece, Türkiye’ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülke için Model I’de yer alan turist sayısı ile açıklayıcı değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin var olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

4.2.3. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model I)

Tablo 4. 7. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model I)

	DOLS			FMOLS		
	Katsayı	t-ist.	Olasılık	Katsayı	t-ist.	Olasılık
lnKBG	1.9646***	7.0270	0.0000	1.6641***	10.0585	0.0000
lnNUF	5.3097***	5.3065	0.0000	3.1779***	5.4344	0.0000
lnKNT	3.3730	1.2530	0.2119	5.5966***	3.8746	0.0001

DOLS tahmininde öncül ve gecikme sayıları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiş ve FMOLS tahmininde gecikme sayısı 0 olarak alınmıştır. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

Değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespit edilmesi açıklayıcı değişkenlere ait uzun dönem parametrelerin tahminini gerektirmektedir. Panel eşbütünleşme vektörünün tahmini aşamasında dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlı olup olmadığıdır. Yatay kesit bağımlılığını test etmek amacıyla ele alınan ülke grubu için Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD istatistiği hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 4.6.’da gösterilmektedir.

CD test istatistiklerine göre, paneli oluşturan yatay kesitler arasında bağımlılık yoktur sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülkenin sosyo-kültürel faktörlerini belirlemeye yönelik oluşturulan Model I için talep fonksiyonunun tahmininde CCEMG (Common Correlated Errors Mean Group Estimator) ve CCEP (Common Correlated Errors Pooled Mean Group Estimator) tahmincileri uygun değildir. Bu ülke grubu ve Model I için DOLS, FMOLS ve 2-aşamalı tahminci yöntemlerinin daha uygun olduğunu CD test sonuçlarından çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla oluşturulan Model I’in tutarlılığını test etmek amacıyla Pedroni (2000 ve 2001) tarafından geliştirilen DOLS (Dynamic Ordinary

Least Square) ve FMOLS (Full Modified Ordinary Least Square) testi olmak üzere 2 farklı yöntem kullanılmıştır. Bundan sonraki Model I, II ve III’de aynı prosedür takip edilecektir.

Elde edilen sonuçlara göre DOLS ve FMOLS testlerinin katsayı oranı ve t-istatistiği Model I’in doğruluğunu göstermektedir. Bu iki tahminciye göre sonuçlar, birbirleri ile tutarlılık göstermektedir. Bu iki tahmincinin hem katsayı işaretleri bakımından hem de anlamlılıkları bakımından genel olarak uyumlu olduklarını söylemek mümkündür (bkz. Tablo 4.7.).

Model I içerisinde yer alan tüm değişkenler ayrı olarak değerlendirildiğinde, neredeyse tüm değişkenler %1 düzeyde anlamlı olarak görülmektedir. Model I için DOLS tahmincisine göre Kişi Başı Gelir (lnKBG) ve Toplam Nüfus Sayısı (lnNUF) %1 düzeyde anlamlı ve pozitif yöndedir. Aynı şekilde Model I için FMOLS tahmincisine göre ise Kişi Başı Gelir (lnKBG), Toplam Nüfus Sayısı (lnNUF) ve Kentleşme Oranı (lnKNT) %1 düzeyinde anlamlı ve pozitif yöndedir. Bu sonuçlara göre Model I için tüm değişkenler anlamlıdır.

İlgili literatürde yer alan sonuçlara ve beklenen tahminlere göre elde edilen bulgular, Model içerisinde yer alan değişkenlerin turizm talebini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Diğer bir deyişle her bir değişken ayrı ayrı değerlendirildiğinde Kişi Başı Gelir (lnKBG), Toplam Nüfus Sayısı (lnNUF) ve Kentleşme Oranı (lnKNT) Turizm Talebini (lnTS) olumlu etkilemektedir.

Kişi Başı Gelir (lnKBG), ilgili teoride de belirtildiği üzere turizm talebini etkileyen önemli değişkenler arasında yer almaktadır. DOLS tahmincisine göre lnKBG’de oluşan %1’lik bir artış, turizm talebinde ortalama %1.96’lık bir artışa neden olmaktadır. FMOLS tahmincisine göre ise lnKBG’de oluşan %1’lik bir artış, turizm talebinde ortalama %1.66’lık bir artışa neden olacaktır.

Model I için en dikkat çekici sonuç, Toplam Nüfus Sayısındaki (lnNUF) artışın turizm talebi üzerindeki etkisidir. DOLS tahmincisine göre lnNUF’de oluşan %1’lik bir artış, turizm talebinde ortalama %5.30 oranında bir artışa neden olmaktadır. FMOLS tahmincisine göre ise lnNUF’de oluşan %1’lik bir artış, turizm talebinde ortalama %3.17’lik bir artışa neden olmaktadır. Kurulan Modelin sonuçlarına göre turizm talebini en yüksek oranda etkileyen değişkenlerden biri, toplam nüfus sayısı

olarak dikkat çekmektedir. Diğer bir deyişle DOLS testi sonuçlarına göre en anlamlı katsayının lnNUF olduğu görülmektedir.

Yine bu Model için turizm talebini etkileyen önemli bir değişken de Kentleşme Oranıdır (lnKNT). FMOLS tahmincisi sonucuna göre anlamlı çıkan lnKNT, turizm talebini etkileyen en yüksek tahminci olarak modelde yer almaktadır. Buna göre lnKNT’de oluşan %1’lik bir artış, turizm talebinde ortalama %5.59 oranında bir artışa neden olmaktadır. Ayrıca FMOLS testi sonuçlarına göre en anlamlı katsayının, lnKENT olduğu dikkat çekmektedir.

4.2.4. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Model II)

Tablo 4. 8. Panel Eşbütünleşme Testleri (Model II)

		Sabit		Sabit ve Trend	
		İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Pedroni (1999)	Panel-V	1.4703*	0.0707	-0.5397	0.7053
	Panel-RHO	0.3965	0.6542	1.8484	0.9677
	Panel-PP	-0.7448	0.2282	-1.6734**	0.0471
	Panel-ADF	-1.8235**	0.0341	-3.3284***	0.0004
	Grup-RHO	2.5350	0.9944	3.6646	0.9999
	Grup-PP	-1.1601	0.1230	-2.5236***	0.0058
	Grup-ADF	-2.6880***	0.0036	-3.4980***	0.0002
Kao (1999)	ADF	-5.4251***	0.0000		
	Residual variance		0.0146		
	HAC variance		0.0128		
Yatay Kesit Bağımlılığı Testi					
		t-ist.	Olasılık		
<i>CD Testi (Pesaran, 2004)</i>		-0.057	0.477		
Homojenite testi:					
$\tilde{\Delta}$		5.763***	0.000		
$\tilde{\Delta}_{adj}$		6.371***	0.000		

*, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir. *Pedroni (1999) testlerinde gecikme sayısı 1 olarak alınmıştır.*

Tablo 4.8. Model II için panel eşbütünleşme testi sonuçlarını göstermektedir. Bu kapsamda Tablo 4.8.’de yer alan Pedroni (1999) testlerinden Sabit için 7 sinin 3’ünde (Panel-V, Panel-ADF, Grup-ADF) sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde Model II için eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmektedir. Sabit ve Trend için ise Pedroni (1999) testlerinden 7 sinin 4’ünde (Panel-PP, Panel-ADF, Grup-PP, Grup-ADF) %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde Model II için eşbütünleşme ilişkisi olduğu gözlemlenmektedir.

Bu durumda Model II'nin Pedroni (1999) testleri Sabit için 3'üne göre, sabit ve trend için 4'üne göre H_0 (seriler arasında eşbütünleşme yoktur) hipotezi reddedilmiştir. Kao eşbütünleşme testine göre ise %1 anlamlılık düzeyinde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Kao eşbütünleşme testine göre H_0 (seriler arasında eşbütünleşme yoktur) hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla alternatif hipotez (seriler arasında eşbütünleşme vardır) kabul edilmiştir.

Bu sonuçlar, paneli oluşturan yatay kesitler arasındaki bağımlılığı dikkate almamaktadır. Dolayısıyla Pesaran (2004) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılığı testi (CD testi), Model II için seriler arasında yatay kesit bağımlılığını belirlemek için kullanılmıştır. Model II için yapılan CD ve Homojenlik testi sonuçları, yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan ve heterojen tahmine dayalı eşbütünleşme yöntemlerinin kullanılmasını göstermektedir.

Pedroni (1999) ve Kao (1999) panel eşbütünleşme test istatistiklerine ait sonuçlar birbirini doğrulamaktadır. Pedroni (1999) ve Kao (1999) sıfır hipotezi "eşbütünleşme yoktur" şeklindedir. Böylece, Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülke için Model II'de yer alan turist sayısı ile açıklayıcı değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin var olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

4.2.5. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model II)

Tablo 4. 9. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model II)

	DOLS			FMOLS		
	Katsayı	t-ist.	Olasılık	Katsayı	t-ist.	Olasılık
lnKBG	0.3670	0.8323	0.4064	0.0580	0.2183	0.8273
lnBIT	0.1402*	1.9202	0.0566	0.2410***	4.1978	0.0000
lnIGE	2.8094	1.2602	0.2094	3.8014**	2.1369	0.0333

DOLS tahmininde öncül ve gecikme sayıları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiş ve FMOLS tahmininde gecikme sayısı 0 olarak alınmıştır. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

Elde edilen sonuçlara göre DOLS ve FMOLS testlerinin katsayı oranı ve t-istatistiği Model II'nin doğruluğunu göstermektedir. Bu iki tahminciye göre sonuçlar, birbirleri ile tutarlılık göstermektedir. Bu iki tahmincinin hem katsayı yönleri bakımından hem de anlamlılıkları bakımından genel olarak uyumlu olduklarını söylemek mümkündür (bkz. Tablo 4.9.).

İlgili literatürde yer alan sonuçlara ve beklenen tahminlere göre elde edilen bulgular, Model II içerisinde yer alan değişkenlerin turizm talebini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Diğer bir deyişle her bir değişken ayrı ayrı değerlendirildiğinde Kişi Başı Gelir (lnKBG), Bireysel İnternet Kullanımı (lnBIT) ve İnsani Gelişim Endeksi (lnIGE), Turizm Talebini (lnTS) olumlu etkilemektedir.

Model II içerisinde yer alan değişkenler ayrı olarak değerlendirildiğinde, DOLS tahmincisine göre Bireysel İnternet Kullanımı (lnBIT), %10 düzeyde anlamlı ve pozitif yöndedir. Bu sonuca göre lnBIT'te oluşacak %1'lik bir artış, turizm talebinde ortalama %0.14 oranında bir artışa neden olacaktır. Aynı şekilde Model II için FMOLS tahmincisine göre Bireysel İnternet Kullanımı (lnBIT), %1 düzeyde anlamlı ve pozitif yöndedir. Bu sonuca göre de lnBIT'te oluşacak %1'lik bir artış, turizm talebinde ortalama %0.24 oranında bir artışa neden olacaktır. Ayrıca FMOLS testi sonuçlarına göre en anlamlı katsayının lnBIT olduğu görülmektedir. Yine Model II için FMOLS tahmincisine göre İnsani Gelişim Endeksi (lnIGE), %5 düzeyde anlamlı ve pozitif yöndedir. Bu sonuca göre de lnIGE'de oluşacak %1'lik bir artış, turizm talebinde ortalama %3.80 oranında bir artışa neden olacaktır.

4.2.6. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Model III)

Tablo 4. 10. Panel Eşbütünleşme Testleri (Model III)

		Sabit		Sabit ve Trend	
		İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Pedroni (1999)	Panel-V	0.1849	0.4266	-1.3975	0.9189
	Panel-RHO	0.0307	0.5123	1.4553	0.9272
	Panel-PP	-2.3724***	0.0088	-3.1589***	0.0008
	Panel-ADF	-0.5991	0.2745	-1.7187**	0.0428
	Grup-RHO	1.6708	0.9526	3.1853	0.9993
	Grup-PP	-3.2661***	0.0005	-4.2202***	0.0000
	Grup-ADF	-2.3343***	0.0098	-2.5995***	0.0047
	Kao (1999)				
	ADF	-2.1177**	0.0171		
	Residual variance	0.0141			
	HAC variance	0.0113			
Yatay Kesit Bağımlılığı Testi					
		t-ist.	Olasılık		
<i>CD Testi (Pesaran, 2004)</i>		-0.130	0.448		
Homojenite testi:					
$\tilde{\Delta}$		3.875***	0.000		
$\tilde{\Delta}_{adj}$		4.283***	0.000		

*, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistikî anlamlılığı göstermektedir. *Pedroni (1999) testlerinde gecikme sayısı 1 olarak alınmıştır.*

Tablo 4.10. Model III için panel eşbütünleşme testi sonuçlarını göstermektedir. Bu kapsamda Tablo 4.10.'da yer alan Pedroni (1999) testlerinden Sabit için 7 sinin 3'ünde (Panel-PP, Grup-PP, Grup-ADF), %1 anlamlılık düzeyinde Model III için eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmektedir. Sabit ve Trend için ise Pedroni (1999) testlerinden 7 sinin 4'ünde (Panel-PP, Panel-ADF, Grup-PP, Grup-ADF) %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde Model III için eşbütünleşme ilişkisi olduğu gözlemlenmektedir.

Bu durumda Model III'ün Pedroni (1999) testleri Sabit için 3'üne göre, sabit ve trend için 4'üne göre H_0 (seriler arasında eşbütünleşme yoktur) hipotezi reddedilmiştir. Kao eşbütünleşme testine göre ise %5 anlamlılık düzeyinde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Kao eşbütünleşme testine göre H_0 (seriler arasında eşbütünleşme yoktur) hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla alternatif hipotez (seriler arasında eşbütünleşme vardır) kabul edilmiştir.

Bu sonuçlar, paneli oluşturan yatay kesitler arasındaki bağımlılığı dikkate almamaktadır. Dolayısıyla Pesaran (2004) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılığı testi (CD testi), Model III için seriler arasında yatay kesit bağımlılığını belirlemek için kullanılmıştır. Pesaran (2004) CD Testi sonuçları, Model III için seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığını göstermektedir. Model III için yapılan CD ve Homojenlik testi sonuçları, yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan ve heterojen tahmine dayalı eşbütünleşme yöntemlerinin kullanılmasını göstermektedir.

Pedroni (1999) ve Kao (1999) panel eşbütünleşme test istatistiklerine ait sonuçlar birbirini doğrulamaktadır. Pedroni (1999) ve Kao (1999) sıfır hipotezi "eşbütünleşme yoktur" şeklindedir. Böylece, Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülke için Model III'te yer alan turist sayısı ile açıklayıcı değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin var olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

4.2.7. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model III)

Tablo 4. 11. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini (Model III)

	DOLS			FMOLS		
	Katsayı	t-ist.	Olasılık	Katsayı	t-ist.	Olasılık
lnKBG	1.2307***	7.0359	0.0000	1.2147***	6.7697	0.0000
lnEGT	4.0701***	5.9727	0.0000	5.3075***	8.4158	0.0000
lnOLM	-1.9057**	-2.3719	0.0188	-1.1251*	-1.7951	0.0734

DOLS tahmininde öncül ve gecikme sayıları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiş ve FMOLS tahmininde gecikme sayısı 0 olarak alınmıştır. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistikî anlamlılığı göstermektedir.

Elde edilen sonuçlara göre DOLS ve FMOLS testlerinin katsayı oranı ve t-istatistiği Model III'ün doğruluğunu göstermektedir. Bu iki tahminciye göre sonuçlar, birbirleri ile tutarlılık göstermektedir. Bu iki tahmincinin hem katsayı yönleri bakımından hem de anlamlılıkları bakımından genel olarak teoriye uyumlu olduklarını söylemek mümkündür (bkz. Tablo 4.11.).

Model III içerisinde yer alan tüm değişkenler ayrı olarak değerlendirildiğinde, Ölüm oranı (lnOLM) değişkeni hariç tüm değişkenler %1 düzeyde anlamlı olarak görülmektedir. Model III için DOLS tahmincisine göre Kişi Başı Gelir (lnKBG) ve Eğitim Endeksi (lnEGT) %1 düzeyde anlamlı ve pozitif yöndedir. Yine DOLS tahmincisine göre Ölüm Oranı (lnOLM) %5 düzeyde anlamlıdır ve literatürde de beklendiği üzere negatif yönde etkilidir. Model III için diğer tahminci olan FMOLS'a göre ise Kişi Başı Gelir (lnKBG) ve Eğitim Endeksi (lnEGT) %1 düzeyde anlamlı ve pozitif yöndedir. Bu Model için FMOLS tahmincisi sonucunda da Ölüm Oranı (lnOLM) %10 düzeyde anlamlıdır ve literatürde de beklendiği üzere negatif yönde etkilidir. Bu sonuçlara göre Model III için tüm değişkenler anlamlıdır.

İlgili literatürde yer alan sonuçlara ve beklenen tahminlere göre elde edilen bulgular, Model içerisinde yer alan lnKBG ve lnEGT değişkenlerinin turizm talebini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Ancak lnOLM değişkeni beklenildiği gibi turizm talebini negatif yönde etkilemektedir. Kişi Başı Gelir (lnKBG), ilgili teoride de belirtildiği üzere turizm talebini etkileyen önemli değişkenler arasında yer almaktadır. DOLS tahmincisine göre lnKBG'de oluşan %1'lik bir artış, turizm talebinde ortalama %1.23'lük bir artışa neden olacaktır. FMOLS tahmincisine göre ise lnKBG'de oluşan %1'lik bir artış, turizm talebinde ortalama %1.21'lik bir artışa neden olacaktır.

Model III için en dikkat çekici sonuç, Eğitim Endeksinde (InEGT) artışın turizm talebi üzerindeki etkisidir. DOLS tahmincisine göre InEGT’de oluşan %1’lik bir artış, turizm talebinde ortalama %4.07 oranında bir artışa neden olacaktır. FMOLS tahmincisine göre ise InEGT’de oluşan %1’lik bir artış, turizm talebinde ortalama %5.30’luk bir artışa neden olacaktır. Kurulan modelin (DOLS ve FMOLS) sonuçlarına göre turizm talebini en yüksek oranda etkileyen değişken, Eğitim Endeksi olarak dikkat çekmektedir.

Yine bu Model için turizm talebini etkileyen önemli bir değişken de Ölüm Oranıdır (InOLM). DOLS tahmincisine göre InOLM’de oluşan %1’lik bir artış, turizm talebinde ortalama %1.90 oranında bir azalışa neden olacaktır. FMOLS tahmincisine göre ise InOLM’de oluşan %1’lik bir artış, turizm talebinde ortalama %1.12 oranında bir azalışa neden olacaktır. Bu sonuçlar, literatür ve kurulan modelden beklenen sonuçlarla tutarlılık göstermektedir.

SONUÇ

Dünya turizmi, geçtiğimiz yüzyılda turizmde süreklilik gösteren bir genişleme ve çeşitlenmeyi tecrübe etmiş, dünyanın en geniş ve en hızlı büyüyen sektörü haline gelmiştir. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın geleneksel favorileri dışında çok sayıda destinasyon ortaya çıkmıştır. Dünya turizminde açılan her yeni destinasyon ve turizme yapılan yatırımlar sosyo-ekonomik gelişmedeki temel etkileri aracılığı ile ihracat gelirlerinde, girişimcilik ve iş imkanında ve altyapı gelişiminde önemli değişimlere neden olmaktadır.

Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen ülkelerin sosyo-kültürel belirleyiciler kapsamında turizm talebine etkisi, araştırmanın temel amacını oluşturmuştur. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen 19 ülke belirlenmiştir. Bu ülkeler kapsamında analiz edilmek için sosyo-kültürel değişkenlerin yer aldığı 3 Model oluşturulmuştur. Modeller ekonometrik analiz yöntemlerinden panel veri yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Ampirik analizde serilerde kullanılan değişkenler arasındaki ilişkilerin uzun dönemdeki yapısını ortaya koymak için modern ekonometrik yöntemler kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında birim kök testi sonuçlarına göre serilerin durağan olmadığı ancak birinci farklarında durağan hale geldiği görülmektedir. Serilerin durağanlığı analiz edildikten sonra her bir Model ayrı olarak analiz edilmiştir.

Model I, II ve III'ten elde edilen Birim Kök Testi bulguları, Türkiye'de turizm talebinin kısa dönemde dalgalanmalara maruz kaldığını göstermektedir.

Model I için elde edilen temel sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Türkiye'ye en çok ziyaret gönderen ülkelerin sosyo-kültürel belirleyicileri (Model I) için yapılan eşbütünleşme testleri, değişkenler arasında bir eşbütünleşik ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Model içerisinde kullanılan belirleyicilerin (Kişi Başı Gelir, Toplam Nüfus Sayısı ve Kentleşme Düzeyi) tamamının katsayıları istatistiki olarak anlamlıdır. İlgili literatürde yer alan sonuçlara (Proença ve Soukiazis, 2008; Walle, 2010; Görmüş ve Göçer, 2010; Surugiu, Leitão ve Surugiu, 2011; Ibrahim, 2011; Surugiu vd., 2011; Naude ve Saayman, 2005) ve beklenen tahminlere göre elde edilen bulgular, Model içerisinde yer alan değişkenlerin turizm talebini beklendiği gibi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kişi Başı Gelir (lnKBG), ilgili teoride de belirtildiği üzere turizm talebini etkileyen önemli değişkenler arasında yer almaktadır. Ayrıca kişi başına düşen gelir, modelde kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Model I için dikkat çekici sonuç, Toplam Nüfus Sayısındaki (lnNUF) artışın turizm talebi üzerindeki etkisidir. Kurulan modelin sonuçlarına göre turizm talebini en yüksek oranda etkileyen değişkenlerden biri, toplam nüfus sayısı olarak dikkat çekmektedir. Yine bu Model için turizm talebini etkileyen önemli bir değişken de Kentleşme Oranıdır (lnKENT). Kurulan Model içerisinde kentleşme oranı, turizm talebini en yüksek oranda etkileyen değişkendir.

Model II için elde edilen temel sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen ülkelerin sosyo-kültürel belirleyiciler kapsamında oluşturulan Model II için yapılan eşbütünleşme testleri, değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. İlgili literatürde yer alan sonuçlara (Naude ve Saayman, 2005; Walle, 2010) ve beklenen tahminlere göre elde edilen bulgular, Model II içerisinde yer alan değişkenlerin turizm talebini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Model içerisinde kullanılan belirleyicilerden Bireysel İnternet Kullanımı (lnBIT) ve İnsani Gelişim Endeksi (lnIGE), eşbütünleşme testlerine göre anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu Model içerisinde yer alan sonuçlar doğrultusunda, değişkenlerin turizm talebini pozitif yönde etkilediğini görebilmekteyiz.

Model III için elde edilen temel sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Türkiye'ye en çok ziyaretçi gönderen ülkelerin sosyo-kültürel belirleyiciler kapsamında oluşturulan Model III için yapılan eşbütünleşme testleri, değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. İlgili literatürde yer alan sonuçlara (Naude ve Saayman, 2005; Eugenio-Martin, Martín Morales ve Scarpa, 2004) ve beklenen tahminlere göre elde edilen bulgular, Model III içerisinde yer alan Kişi Başı Gelir (lnKBG) ve Eğitim Endeksi (lnEGT) turizm talebini pozitif yönde etkilemektedir. Diğer değişken olan Ölüm Oranları (lnOLM), beklendiği üzere turizm talebini negatif yönde etkilemektedir. Model içerisinde kullanılan belirleyicilerin tamamının anlamlı olduğu görülmektedir. Bu modelin sonuçlarına göre, kişi başı gelir, eğitim oranı ve ölüm oranı turizm talebini önemli düzeyde etkilemektedir.

Tüm bu sonuçlar doğrultusunda değişkenleri ayrı ayrı değerlendirmek faydalı olacaktır. Buna göre, ülkelerin nüfusunun artması turizm talebini artıracaktır. Diğer

bir ifadeyle nüfus artışı ile turistik faaliyete katılacak bireylerde de artış olacaktır. Kentleşme düzeyleri de turizm talebini etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu durumu, kentlerde yaşayan bireylerin kent kalabalığı, iş yoğunluğu ve doğal yaşama özlem duyması gibi nedenlerle turizm faaliyetlerine katılma isteğinin daha fazla olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bireysel internet kullanımlarının artması da bireylerin turizm faaliyetine katılmasını pozitif yönde etkilemektedir. Bireyler, internet aracılığı ile global bilgiye daha kolay ulaşabilmektedir. Dolayısıyla internet kullanan bireylerin tatil planı yapması daha kolaylaşmakta ve turistik faaliyetlere katılabilmektedir. Aynı şekilde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, bireylerin hem ekonomik açıdan hem de bilgi ve ulaşım açısından olanaklarını artırmaktadır. Bu durum da bireylerin turizm faaliyetlerine katılma durumunu pozitif yönde etkilemektedir.

Diğer bir değişken olan eğitim düzeyi de bireylerin turizm faaliyetine katılımını olumlu yönde etkilemektedir. Eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin, turizme katılma güdeleri daha yüksek olabilmektedir. Dolayısıyla ülkelerin eğitim olanakları yükseldikçe, turizme katılan birey sayısı artmaktadır. Ayrıca eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin daha çok araştırma yapmaları ve seyahat edilecek yerler hakkında daha fazla bilgi edinmeleri de turizm talebinde farklılık gösterebilmektedir. Tüm değişkenlerin tersine ölüm oranlarında yaşanacak bir artış, turizmi olumsuz yönde etkileyecektir. Tıpkı nüfusun artması turizmi olumlu etkilediği gibi ölümün artması da olumsuz etkilemektedir. Tüm bu değişkenlerin yanı sıra her modelde kullanılan kişi başı gelir de beklendiği üzere turizmi olumlu yönde etkilemektedir. Bireyler ekonomik özgürlükleri arttıkça, turizm faaliyetlerine katılma düzeyleri artacaktır.

Elde edilen ampirik bulgulara bağlı olarak, ilk başta örneklem ülkelerdeki meydana gelen dalgalanmaları ortadan kaldırmak gibi bir politikası söz konusu olmamaktadır. Ancak kamu ve özel sektör ya da ikisi birlikte ülkeler bazında özel olarak şokları minimize edecek politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Örneğin ülkelere yönelik pazar çeşitlendirmesi yapılabilir. Ayrıca tek bir pazara bağımlılık azaltılabilir.

İkinci olarak nüfus ve kentleşme değişkenine yönelik elde edilen bulgular doğrultusunda, Türkiye'nin Çin, Hindistan, Rusya gibi nüfusu yüksek olan ülkelere

yönelik tanıtım, reklam gibi faaliyetlere ağırlık vermesi turizm talebine önemli oranda katkı sağlayacaktır.

Üçüncü olarak bireysel internet kullanımının yüksek olduğu ülkelerden turist akımının yoğun olması nedeniyle bu bölgelere yönelik mobil, e-pazarlama, e-rezervasyon ve sosyal medya gibi bilgi iletişim araçları odaklı uygulamaların yaygınlaştırılması önerilebilir.

Dördüncü olarak İnsani Gelişim Endeksi (İGE) değerinin ve Eğitim seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde turist tercihlerinin daha rekabetçi olması nedeniyle bu kitleye yönelik arz kapasitesi yüksek kaliteli turizm ürünlerinin geliştirilmesi önerilebilir. Böylece destinasyonların rekabet gücü artırılabilir.

Pek çok akademik çalışmalarda olduğu gibi bu araştırmada da bazı kısıtlılıklar bulunmaktadır. Çalışmada oluşturulan sosyo-kültürel modeller, sayısallaştırılabilen değişkenler kullanılarak modellenmiştir. Dolayısıyla turizm talebini etkileyen pek çok sosyo-kültürel değişken (din, göç, etnik kimlik, politik yapı vb.) bulunmaktadır ancak bu değişkenlerin çok azı sayısallaştırılabilmektedir. Teknoloji ve veri toplama yöntemleri geliştikçe sayısallaştırılabilen sosyo-kültürel değişkenler de artacaktır. Böylece ekonometrik modeller daha da genişletilebilecektir. Ayrıca çalışma sonuçları, analize tabi tutulan ülkeler kapsamında geçerlilik göstermektedir. İkinci olarak, çalışmada sadece turizm talebinin sosyo-kültürel belirleyicilerinden bazıları ampirik olarak test edilmiştir. Ülkelere ilişkin bireysel bulgulara yer verilmemiştir. Bu bulgular ışığında yeni modeller (yatay kesit bağımlılığını, yapısal kırılmaları dikkate alan) geliştirilebilir. Ayrıca tezin literatür taraması, sonraki araştırmalar için yol gösterici niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, Y. A. (2015). Analytical Review of Tourism Demand Studies from 1960 to 2014. *International Journal of Science and Research (IJSR) ISSN (Online Index Copernicus Value Impact Factor, 14(1), 2319–7064*. Retrieved from www.ijsr.net
- Allen, D., & Yap, G. C. L. (2009). Investigating other leading indicators influencing Australian domestic tourism demand. *ECU Publications Pre. 2011*. Retrieved from <https://ro.ecu.edu.au/ecuworks/524>
- Alvarado, J., & Creedy, J. (1998). *Population ageing, migration, and social expenditure*. Edward Elgar.
- Aslan, A., Kaplan, M., & Kula, F. (2008). International Tourism Demand for Turkey: A Dynamic Panel Data Approach International Tourism Demand for Turkey: A Dynamic Panel Data Approach, (11543), 1–13. Retrieved from <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/10601/>
- Aydın, A., Darıcı, B., & Taşçı, H. M. (2015). Uluslararası Turizm Talebini Etkileyen Ekonomik Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (45), 143. <https://doi.org/10.18070/euiibfd.85938>
- Bahar, O., & Bozkurt, K. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi : Dinamik Panel Veri Analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 255–265.
- Bahar, O., & Kozak, M. (2012). *Turizm ekonomisi* (4. bsk.). Ankara: Detay Yayıncılık. Retrieved from https://www.worldcat.org/title/turizm-ekonomisi/oclc/899730150&referer=brief_results
- Baltagi, B. H. (Badi H. (2008). *Econometric analysis of panel data* (4.). West Sussex: John Wiley & Sons.
- Banerjee, A. (1999). Panel Data Unit Roots and Cointegration: An Overview. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(s1), 607–629. <https://doi.org/10.1111/1468-0084.0610s1607>
- Bayrakçı, S. (2016). Etnik Kimlik, Din ve Turizm. In C. C. Özcan (Ed.), *Turizmin Ekonomi Politikası* (pp. 265–292). Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Bayrakçı, S., & Akdağ, G. (2016). Yerel Yemek Tüketim Motivasyonlarının Turistlerin Tekrar Ziyaret Eğilimlerine Etkisi: Gaziantep’i Ziyaret Eden Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 96–110. <https://doi.org/10.17123/atad.vol27iss10006>
- Bernini, C., & Cracolici, M. F. (2015). Demographic change, tourism expenditure and life cycle behaviour. *Tourism Management*, 47, 191–205. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2014.09.016>
- Boyacıoğlu, E. Z. (2014). Turizm Talebi. In F. Özkök (Ed.), *Turizm Ekonomisi* (pp. 49–74). İstanbul: Paradigma Akademi.
- BPP Learning Media. (2011). *CTH - Introduction to Tourism Economics: Study Guide* (1st ed.). Singapore: BPP Learning Media. <https://doi.org/10.1104/pp.102.015362.ATPase>
- Brakke, M. (2005). International Tourism, Demand, and GDP Implications: A Background and Empirical Analysis. *Undergraduate Economic Review*, 1(1,

- Article 2), 1–38.
- Brau, R., Lanza, A., & Pigliaru, F. (2003). How Fast are the Tourism Countries Growing? The Cross-Country Evidence. *Ssrn*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.453340>
- Brunet, S., Bauer, J., De Lacy, T., & Tshering, K. (2001). Tourism Development in Bhutan: Tensions between Tradition and Modernity. *Journal of Sustainable Tourism*, 9(3), 243–263. <https://doi.org/10.1080/09669580108667401>
- Campus, P. (2005). Determinants of tourist arrivals in Africa : *Tourism Economics*, 11(March 2004), 365–391.
- Carrascal Incera, A., & Fernández, M. F. (2015). Tourism and income distribution: Evidence from a developed regional economy. *Tourism Management*, 48, 11–20. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2014.10.016>
- Chaitip, P., Chaiboonsri, C., & Rangaswamy, N. (2008). A Panel Unit Root and Panel Cointegration Test of the Modelling International Tourism Demand in India. *Annals of the University of Petrosani, Economics*, VIII(I), 95–124.
- Chang, C. L., Khamkaew, T., & McAleer, M. (2012). IV estimation of a panel threshold model of tourism specialization and economic development. *Tourism Economics*, 18(1), 5–41. <https://doi.org/10.5367/te.2012.0108>
- Chavas, J.-P., Stoll, J., & Sellar, C. (1989). On the commodity value of travel time in recreational activities. *Applied Economics*, 21(6), 711–722. <https://doi.org/10.1080/758520269>
- Che, C. M. (2013). Panel threshold analysis of Taiwan's outbound visitors. *Economic Modelling*, 33, 787–793. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.06.006>
- Cho, V. (2010). A study of the non-economic determinants in tourism demand. *International Journal of Tourism Research*, 12(4), 307–320. <https://doi.org/10.1002/jtr.749>
- Choi, I. (2001). Unit root tests for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20(2), 249–272. [https://doi.org/10.1016/S0261-5606\(00\)00048-6](https://doi.org/10.1016/S0261-5606(00)00048-6)
- Chou, M. C. (2013). Does tourism development promote economic growth in transition countries? A panel data analysis. *Economic Modelling*, 33, 226–232. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.04.024>
- Choyakh, H. (2009). Modelling Tourism Demand in Tunisia Using Cointegration and Error Correction Models. In Á. Matias, P. Nijkamp, & M. Sarmento (Eds.), *Advances in Tourism Economics* (pp. 71–84). Heidelberg: Physica-Verlag HD. https://doi.org/10.1007/978-3-7908-2124-6_5
- Cortes-Jimenez, I. (2006). Tourism and Economic Growth At Regional Level: the Cases of Spain and Italy. In *46th Congress of the European Regional Science Association: "Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean."* Volos, Greece: Louvain-la-Neuve: European Regional Science Association (ERSA). Retrieved from <https://www.econstor.eu/handle/10419/118181>
- Crompton, J. L. (1979). Motivations for pleasure vacation. *Annals of Tourism Research*, 6(4), 408–424. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(79\)90004-5](https://doi.org/10.1016/0160-7383(79)90004-5)
- Crouch, G. I. (1994). The Study of International Tourism Demand: A Review of Findings. *Journal of Travel Research*, 33(1), 12–23. <https://doi.org/10.1177/004728759403300102>
- Crouch, G. I., Schultz, L., & Valerio, P. (1992). Marketing international tourism to Australia: A regression analysis. *Tourism Management*, 13(2), 196–208.

- [https://doi.org/10.1016/0261-5177\(92\)90061-B](https://doi.org/10.1016/0261-5177(92)90061-B)
- De Mello, M. M., & Fortuna, N. (2005). Testing Alternative Dynamic Systems for Modelling Tourism Demand. *Tourism Economics*, 11(4), 517–537. <https://doi.org/10.5367/000000005775108719>
- Demir, Ş. Ş., & Kozak, M. (2011). Turizmde Tüketici Davranışları Modelini Oluşturan Aşamalar Arasındaki İlişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 19–34.
- Din, K. H. (1989). Islam and tourism: Patterns, issues, and options. *Annals of Tourism Research*, 16(4), 542–563. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(89\)90008-X](https://doi.org/10.1016/0160-7383(89)90008-X)
- Diñçer, M. Z. (1993). *Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Dritsakis, N. (2004). Cointegration analysis of German and British tourism demand for Greece. *Tourism Management*, 25(1), 111–119. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(03\)00061-X](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00061-X)
- Dritsakis, N. (2012). Tourism development and economic growth in seven Mediterranean countries: A panel data approach. *Tourism Economics*, 18(4), 801–816. <https://doi.org/10.5367/te.2012.0140>
- Dwyer, L., & Forsyth, P. (Peter). (2006). *International handbook on the economics of tourism*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Eilat, Y., & Einav, L. (2004). Determinants of international tourism: A three-dimensional panel data analysis. *Applied Economics*, 36(12), 1315–1327. <https://doi.org/10.1080/000368404000180897>
- Eita, J. H., Jordaan, A. C., & Jordaan, Y. (2011). An econometric analysis of the determinants impacting on businesses in the tourism industry, 5(3), 666–675. <https://doi.org/10.5897/AJBM09.333>
- Ekanayake, E. M., Halkides, M., & Ledgerwood, J. R. (2012). Inbound International Tourism to the United States: A Panel Data Analysis. *International Journal of Management and Marketing Research*, 5(3), 15–27. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2162573
- Encyclopedia Britannica. (2019). Retrieved April 11, 2019, from <https://www.britannica.com/>
- Engle, R. F., & Granger, C. W. J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251. <https://doi.org/10.2307/1913236>
- Eugenio-Martin, J. L., Martín Morales, N., & Scarpa, R. (2004). Tourism and Economic Growth in Latin American Countries: A Panel Data Approach. *Nota Di Lavoro*, 26. <https://doi.org/10.2139/ssrn.504482>
- Falk, M. (2010). A dynamic panel data analysis of snow depth and winter tourism. *Tourism Management*, 31(6), 912–924. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.11.010>
- Fayissa, B., Nsiah, C., & Tadasse, B. (2008). Impact of Tourism on Economic Growth and Development in Africa. *Tourism Economics*, 14(4), 807–818. <https://doi.org/10.5367/000000008786440229>
- Fox, D., Edwards, J., & Wilkes, K. (2010). Employing the grand tour approach to aid understanding of garden visiting. In G. Richards & W. Munsters (Eds.), *Cultural tourism research methods* (pp. 75–86). Wallingford: CABI. <https://doi.org/10.1079/9781845935184.0075>

- Frechtling, D. C. (Douglas C. (2001). *Forecasting tourism demand: methods and strategies*. Hoboken: Butterworth-Heinemann. Retrieved from <https://www.worldcat.org/title/forecasting-tourism-demand/oclc/880741887?referer=di&ht=edition>
- Fuleky, P., Zhao, Q., & Bonham, C. S. (2014). Estimating demand elasticities in non-stationary panels: The case of Hawaii tourism. *Annals of Tourism Research*, 44(1), 131–142. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2013.09.006>
- Garín-Muñoz, T. (2006). Inbound international tourism to Canary Islands: A dynamic panel data model. *Tourism Management*, 27(2), 281–291. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.10.002>
- Garín-Muñoz, T., & Amaral, T. P. (2000). An econometric model for international tourism flows to Spain. *Applied Economics Letters*, 7(8), 525–529. <https://doi.org/10.1080/13504850050033319>
- Garín-Muñoz, T., & Montero-Martín, L. F. (2007). Tourism in the Balearic Islands: A dynamic model for international demand using panel data. *Tourism Management*, 28(5), 1224–1235. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2006.09.024>
- Germany Statistisches Bundesamt. (2019). Retrieved April 11, 2019, from https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html
- Gheasi, M., Nijkamp, P., & Rietveld, P. (2011). Migration and Tourist Flows. In A. Matias, P. Nijkamp, & M. Sarmiento (Eds.), *Tourism Economics* (pp. 111–126). Heidelberg: Physica-Verlag HD. https://doi.org/10.1007/978-3-7908-2725-5_8
- Gholipour, H. F., Tajaddini, R., & Al-mulali, U. (2014). Does personal freedom influence outbound tourism? *Tourism Management*, 41, 19–25. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.08.010>
- Goeldner, C. R., & Ritchie, J. R. B. (2009). *Tourism: principles, practices, philosophies* (11th ed.). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. Retrieved from <https://www.wiley.com/en-af/Tourism:+Principles,+Practices,+Philosophies,+12th+Edition-p-9781118071779>
- Gökovalı, U., & Bahar, O. (2006). Contribution of tourism to economic growth: A panel data approach. *Anatolia*, 17(2), 155–167. <https://doi.org/10.1080/13032917.2006.9687184>
- Görmüş, Ş., & Göçer, İ. (2010). The Socio-Economic Determinant of Tourism Demand in Turkey: A Panel Data Approach. *International Research Journal of Finance and Economics*, 55(55).
- Gray, H. P. (1966). The Demand for International Travel by the United States and Canada. *International Economic Review*, 7(1), 83. <https://doi.org/10.2307/2525372>
- Güleç, B. (2006). Reklamın Turistlerin Satın Alma Davranışları Bakımından İncelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(15), 127–158.
- Güneş, E., & Kabadayı, B. (2015). Türkiye Turizm Talebini Açıklamaya Yönelik Bir Panel Çekim Modeli Analizi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 31–46. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/cuiibfd/issue/4159/380959>
- Gürler, A. Z. (2009). *Genel Ekonomi* (2. basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Güven, S., & Mert, M. (2016). Panel Cointegration Analysis of International Tourism

- Demand : Sample of Antalya. *The Online Journal of Science and Technology*, 6(2), 68–78.
- Habibi, F., Khalid, A. R., Sridar, R., & Lee, C. (2009). Dynamic model for international tourism demand for Malaysia: Panel data evidence. *International Research Journal of Finance and Economics*, 33(33), 207–217. Retrieved from <http://www.eurojournals.com/finance.htm>
- Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data. *The Econometrics Journal*, 3(2), 148–161. <https://doi.org/10.1111/1368-423X.00043>
- Hayta, A. B. (2008). Turizm Pazarlamasında Tüketici Satın Alma Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 31–48.
- Henrich, J. (2000). Does Culture Matter in Economic Behavior? Ultimatum Game Bargaining Among the Machiguenga of the Peruvian Amazon. *American Economic Review*, 90(4), 973–979. <https://doi.org/10.1257/aer.90.4.973>
- Ibrahim, M. A. (2011). The Determinants of International Tourism Demand for Egypt: Panel Data Evidence. *SSRN Electronic Journal*, 30(30). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2359121>
- IcepWorld. (2019). Retrieved April 16, 2019, from <https://www.icep.com.tr/ulkeler-rehberi/ingiltere-rehberi/ingiltere-de-din-dil-ve-nufus>
- İçöz, O. (2005). *Turizm ekonomisi* (3. ed.). Ankara: Turhan Kitabevi. Retrieved from https://www.worldcat.org/title/turizm-ekonomisi/oclc/70301784&referer=brief_results
- İçöz, O. (2007). Turizm ve Ekonomi. In O. İçöz (Ed.), *Genel turizm : turizmde temel kavramlar ve ilkeler* (1.basım.). Ankara: Turhan Kitabevi. Retrieved from <https://www.worldcat.org/title/genel-turizm-turizmde-temel-kavramlar-ve-ilkeler/oclc/712629746>
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53–74. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(03\)00092-7](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(03)00092-7)
- Jiménez, L. S. (2002). Tourism revenues and residential foreign investment flows in Spain: A simultaneous model. *Applied Economics*, 34(11), 1399–1410. <https://doi.org/10.1080/00036840110099234>
- Jintranun, J., Sriboonchitta, S., Calkins, P., & Chaiboonsri, C. (2011). Thailand's International Tourism Demand: Seasonal Panel Unit Roots and The Related Cointegration Model. *Review of Economics & Finance*, 63–76.
- Joseph, C. A., & Kavoori, A. P. (2001). Mediated resistance: Tourism and the Host Community. *Annals of Tourism Research*, 28(4), 998–1009. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00005-6](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00005-6)
- Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics*, 90(1), 1–44. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00023-2](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00023-2)
- Kao, C., & Chiang, M. (2000). On the inference of a cointegrating regression in panel data. *Advances in Econometrics*, 15(1).
- Kareem, O. I. (2008). A Panel Data Analysis of Demand for Tourism in Africa. In *14th African Econometric Society Annual Conference*. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Olayinka_Kareem/publication/228883530_A_panel_data_analysis_of_demand_for_tourism_in_Africa/links/0046353b4757722acd000000/A-panel-data-analysis-of-demand-for-tourism-in-Africa.pdf

- Kastenholz, E. (2010). "Cultural proximity" as a determinant of destination image. *Journal of Vacation Marketing*, 16(4), 313–322. <https://doi.org/10.1177/1356766710380883>
- Kaya, A. A., & Canlı, B. (2013). Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Turizm Talebinin Belirleyenleri: Panel Veri Yaklaşımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2). Retrieved from <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/107>
- Ketenci, N. (2009). The ARDL Approach to Cointegration Analysis of Tourism Demand in Turkey: with Greece as the substitution destination. Retrieved from <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/86602/>
- Khadaroo, J., & Seetanah, B. (2008). The role of transport infrastructure in international tourism development: A gravity model approach. *Tourism Management*, 29(5), 831–840. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.09.005>
- Kim, J. H., & Moosa, I. (2001). Seasonal Behaviour of Monthly International Tourist Flows: Specification and Implications for Forecasting Models. *Tourism Economics*, 7(4), 381–396. <https://doi.org/10.5367/000000001101297937>
- Korkmaz, T., Uygurtürk, H., & Darıcı, H. K. (2009). Küresel ekonomik krizin turizm sektörüne etkisi: panel veri analizi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 227–246.
- Kozak, N., Kozak, M., & Kozak, M. A. (2009). *Genel Turizm: İlkeler - Kavramlar* (8. basım). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kulendran, N., & King, M. L. (1997). Forecasting international quarterly tourist flows using error-correction and time-series models. *International Journal of Forecasting*, 13(3), 319–327. [https://doi.org/10.1016/S0169-2070\(97\)00020-4](https://doi.org/10.1016/S0169-2070(97)00020-4)
- Kulendran, Nada, & Dwyer, L. (2009). Measuring the return from Australian tourism marketing expenditure. *Journal of Travel Research*, 47(3), 275–284. <https://doi.org/10.1177/0047287508322786>
- Kulendran, Nada, & Wong, K. K. F. (2005). Modeling Seasonality in Tourism Forecasting. *Journal of Travel Research*, 44(2), 163–170. <https://doi.org/10.1177/0047287505276605>
- Kurian, G. T. (2007). *Encyclopedia of the World's Nations and Cultures*. (G. T. Kurian, Ed.) (2nd ed.). New York: Facts On File, Inc. Retrieved from https://books.google.com.tr/books/about/Encyclopedia_of_the_World_s_Nations_and.html?id=O-ZzNAEACAAJ&redir_esc=y
- Ledesma-Rodríguez, F. J., & Navarro-Ibáñez, M. (2001). Panel data and tourism: A case study of Tenerife. *Tourism Economics*, 7(1), 75–88. <https://doi.org/10.5367/000000001101297748>
- Lee, C. C., & Chang, C. P. (2008). Tourism development and economic growth: A closer look at panels. *Tourism Management*, 29(1), 180–192. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.02.013>
- Lee, H., 'Andy,' Guillet, B. D., Law, R., & Leung, R. (2012). Robustness of Distance Decay for International Pleasure Travelers: A Longitudinal Approach. *International Journal of Tourism Research*, 14(5), 409–420. <https://doi.org/10.1002/jtr.861>
- Leitão, N. C. (2010). Does Trade Help to Explain Tourism Demand? The Case of Portugal. *Theoretical & Applied Economics*, 17(3), 63–74. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=49040102&si>

- te=ehost-live
- Lepp, A., & Gibson, H. (2003). Tourist roles, perceived risk and international tourism. *Annals of Tourism Research*, 30(3), 606–624. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(03\)00024-0](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(03)00024-0)
- Levin, A., & Lin, C. (1993). *Unit Root Tests in Panel Data: New Results* (Economics Working Paper Series).
- Li, G., Song, H., & Witt, S. F. (2005). Recent developments in econometric modeling and forecasting. *Journal of Travel Research*, 44(1), 82–99. <https://doi.org/10.1177/0047287505276594>
- Lim, C. (1997). Review of international tourism demand models. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 835–849. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00049-2](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00049-2)
- Lim, C. (2004). The major determinants of Korean outbound travel to Australia. *Mathematics and Computers in Simulation*, 64(3–4), 477–485. [https://doi.org/10.1016/S0378-4754\(03\)00113-7](https://doi.org/10.1016/S0378-4754(03)00113-7)
- Lim, C., & MacAleer, M. (2001). *Modelling the determinants of international tourism demand to Australia*. Osaka: Osaka University, Institute of Social and Economic Research (ISER). Retrieved from <https://www.econstor.eu/handle/10419/92889>
- Lobley, D. (1995). *Ekonomi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Loeb, P. D. (1982). International travel to the United States: An econometric evaluation. *Annals of Tourism Research*, 9(1), 7–20. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(82\)90031-7](https://doi.org/10.1016/0160-7383(82)90031-7)
- Maddala, G. S., & Wu, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(s1), 631–652. <https://doi.org/10.1111/1468-0084.0610s1631>
- Maloney, W. F., & Montes Rojas, G. V. (2005). How elastic are sea, sand and sun? Dynamic panel estimates of the demand for tourism. *Applied Economics Letters*, 12(5), 277–280. <https://doi.org/10.1080/1350485042000338626>
- Mark, N. C., & Sul, D. (2003). Cointegration Vector Estimation by Panel DOLS and Long-run Money Demand*. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 65(5), 655–680. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2003.00066.x>
- Marrocu, E., & Paci, R. (2013). Different tourists to different destinations. Evidence from spatial interaction models. *Tourism Management*, 39, 71–83. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.10.009>
- Martin, C. A., & Witt, S. F. (1989). Forecasting tourism demand: A comparison of the accuracy of several quantitative methods. *International Journal of Forecasting*, 5(1), 7–19. [https://doi.org/10.1016/0169-2070\(89\)90059-9](https://doi.org/10.1016/0169-2070(89)90059-9)
- Massidda, C., & Etzo, I. (2012). The determinants of Italian domestic tourism: A panel data analysis. *Tourism Management*, 33(3), 603–610. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.06.017>
- Middleton, V. T. C., Fyall, A., & Morgan, M. (2009). *Marketing in travel and tourism* (4th ed.). Burlington: Butterworth-Heinemann. Retrieved from https://books.google.com.tr/books/about/Marketing_in_Travel_and_Tourism.html?id=pCyrmxBav74C&redir_esc=y
- Modeste, N. C. (1995). The Impact of Growth in the Tourism Sector on Economic Development: The Experience of Selected Caribbean Countries. *Economia Internazionale / International Economics*, 48(3), 375–385. Retrieved from <https://ideas.repec.org/a/ris/eoint/0394.html>

- Morley, C. L. (1998). A dynamic international demand model. *Annals of Tourism Research*, 25(1), 70–84. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00067-4](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00067-4)
- Narayan, P. K., Sharma, S. S., & Bannigidadmath, D. (2013). Does tourism predict macroeconomic performance in Pacific Island countries? *Economic Modelling*, 33, 780–786. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.05.018>
- Naudé, W. A., & Saayman, A. (2005). Determinants of Tourist Arrivals in Africa: A Panel Data Regression Analysis. *Tourism Economics*, 11(3), 365–391. <https://doi.org/10.5367/000000005774352962>
- Nazlıoğlu, Ş. (2010). *Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma*. Erciyes Üniversitesi.
- Nes, E. B., Solberg, C. A., & Silkoset, R. (2007). The impact of national culture and communication on exporter-distributor relations and on export performance. *International Business Review*, 16(4), 405–424. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2007.01.008>
- Ng, S. I., Lee, J. A., & Soutar, G. N. (2007). Tourists' intention to visit a country: The impact of cultural distance. *Tourism Management*, 28(6), 1497–1506. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2006.11.005>
- Olalı, H., & Timur, A. (1988). *Turizm ekonomisi*. İzmir: Ofis Ticaret. Retrieved from https://www.worldcat.org/title/turizm-ekonomisi/oclc/949599117&referer=brief_results
- Otero-Giráldez, M. S., Álvarez-Díaz, M., & González-Gómez, M. (2012). Estimating the long-run effects of socioeconomic and meteorological factors on the domestic tourism demand for Galicia (Spain). *Tourism Management*, 33(6), 1301–1308. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.04.005>
- Ouerfelli, C. (2008). Co-integration analysis of quarterly European tourism demand in Tunisia. *Tourism Management*, 29(1), 127–137. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2007.03.022>
- Özcan, C. C. (2015). Türkiye’de Turizm Gelirinin Makroekonomik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 203–220. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/cusosbil/issue/32041/353859>
- Özcan, C. C. (2016). *Turizm Talebini Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Bir Analizi*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Özdemir, M. (1992). *Turizmin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri*. Ankara.
- Pedroni, P. (1999). Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1), 653–670. <https://doi.org/10.1111/1468-0084.0610s1653>
- Pedroni, P. (2001). Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels. *Review of Economics and Statistics*, 83(4), 727–731. <https://doi.org/10.1162/003465301753237803>
- Pedroni, P. (2004). Panel cointegration: asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis. *Econometric Theory*, 20(03), 597–625. <https://doi.org/10.1017/S0266466604203073>
- Pivčević, S., Kuliš, Z., & Šerić, N. (2016). The pull factors of tourism demand: a panel data analysis for Latin American and Caribbean countries. *Tourism & Hospitality Industry*, (2006), 319–333. Retrieved from

- https://www.fthm.uniri.hr/files/Kongresi/THI/Papers/2016/THI_April2016_319to333.pdf
- Proença, S. A., & Soukiazis, E. (2005). Demand for Tourism in Portugal: A Panel Data Approach COIMBRA — 2005 Impresso na Secção de Textos da FEUC Demand for Tourism in Portugal: A Panel Data Approach, 1–22. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.456.3602&rep=rep1&type=pdf>
- Proença, S., & Soukiazis, E. (2008). Tourism as an economic growth factor: A case study for Southern European countries. *Tourism Economics*, 14(4), 791–806. <https://doi.org/10.5367/000000008786440175>
- Pyo, S. S., Uysal, M., & McLellan, R. W. (1991). A linear expenditure model for tourism demand. *Annals of Tourism Research*, 18(3), 443–454. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(91\)90051-C](https://doi.org/10.1016/0160-7383(91)90051-C)
- Qiu, H., & Zhang, J. (1995). Determinants of Tourist Arrivals and Expenditures in Canada. *Journal of Travel Research*, 34(2), 43–49. <https://doi.org/10.1177/004728759503400209>
- Reisinger, Y. (2009). *International tourism: cultures and behavior*. Burlington: Butterworth-Heinemann. Retrieved from https://books.google.com.tr/books/about/International_Tourism.html?id=_Jz4ZJsoaMgC&redir_esc=y
- Rey, B., Myro, R. L., & Galera, A. (2011). Effect of low-cost airlines on tourism in Spain. A dynamic panel data model. *Journal of Air Transport Management*, 17(3), 163–167. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2010.12.004>
- Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12–21. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005>
- Santana-Gallego, M., Ledesma-Rodríguez, F., & Pérez-Rodríguez, J. V. (2011). Tourism and trade in OECD countries. A dynamic heterogeneous panel data analysis. *Empirical Economics*, 41(2), 533–554. <https://doi.org/10.1007/s00181-011-0477-9>
- Saray, M. O., & Karagöz, K. (2010). Determinants of Tourist Inflows in Turkey: Evidence From Panel Gravity Model. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 33–46. Retrieved from <http://apache.beun.edu.tr/index.php/zkesbe/article/view/211>
- Seetanah, B. (2011). Assessing the dynamic economic impact of tourism for island economies. *Annals of Tourism Research*, 38(1), 291–308. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.08.009>
- Seetanah, Boopen, Durbarry, R., & Ragodoo, J. F. N. (2010). Using the Panel Cointegration Approach to Analyse the Determinants of Tourism Demand in South Africa. *Tourism Economics*, 16(3), 715–729. <https://doi.org/10.5367/000000010792278437>
- Seeteram, N. (2010). a Dynamic Panel Data Analysis of the Immigration and, 61(3), 1–27.
- Sellers, K. (2019). Top 10 Facts About Poverty In Germany | The Borgen Project. Retrieved April 13, 2019, from <https://borgenproject.org/top-10-facts-about-poverty-in-germany/>
- Sequeira, T. N., & Campos, C. (2007). International Tourism and Economic Growth: A Panel Data Approach. In *Advances in Modern Tourism Research* (pp. 153–

- 163). Heidelberg: Physica-Verlag HD. https://doi.org/10.1007/978-3-7908-1718-8_8
- Sequeira, T. N., & Nunes, P. M. (2008). Does tourism influence economic growth? A dynamic panel data approach. *Applied Economics*, 40(18), 2431–2441. <https://doi.org/10.1080/00036840600949520>
- Sezgin, O. M. (1995). *Genel Turizm*. Ankara: Tutibay Basım.
- Sheldon, P. J. (1993). Forecasting Tourism: Expenditures versus Arrivals. *Journal of Travel Research*, 32(1), 13–20. <https://doi.org/10.1177/004728759303200103>
- Simundic, B. (2017). the Socio-Economic Determinants of Tourism Demand: the Case of Push Factors in an Emitive Region. *9 Th International Scientific Conference on Economic and Social Development*, (February), 291–300. Retrieved from <https://search-proquest-com.ezproxy.utu.fi/abicomplete/docview/1883053962/fulltextPDF/3FD08572DFFC48F5PQ/3?accountid=14774>
- Sinclair, M. T., & Stabler, M. (1997). *The economics of tourism*. London: Routledge. <https://doi.org/10.1086/278635>
- Sinclair, M. Thea., & Stabler, M. (1997). *The economics of tourism*. London and New York: Routledge. Retrieved from <https://books.google.com.tr/books?id=Qvnyl9M7nHwC&dq=The+economics+of+tourism+sinclair&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwiWrrf8laDhAhUDh-AKHQIJBRsQ6AEIKTAA>
- Škuflić, L., & Štoković, I. (2011). Demand Function for Croatian Tourist Product: A Panel Data Approach. *Modern Economy*, 02(01), 49–53. <https://doi.org/10.4236/me.2011.21008>
- Song, H., Li, G., Witt, S. F., & Fei, B. (2010). Tourism Demand Modelling and Forecasting: How Should Demand Be Measured? *Tourism Economics*, 16(1), 63–81. <https://doi.org/10.5367/000000010790872213>
- Song, H., & Witt, S. F. (2000). *Tourism Demand Modelling and Forecasting Modern Econometric Approaches*. Amsterdam: Pergamon.
- Song, H., & Witt, S. F. (2003). Tourism forecasting: The general-to-specific approach. *Journal of Travel Research*, 42(1), 65–74. <https://doi.org/10.1177/0047287503253939>
- Song, H., Witt, S. F., & Li, G. (2009). *The Advanced Econometrics of Tourism Demand*. New York and London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203891469>
- Song, H., & Wong, K. K. F. (2003). Tourism Demand Modeling: A Time-Varying Parameter Approach. *Journal of Travel Research*, 42(1), 57–64. <https://doi.org/10.1177/0047287503253908>
- Sönmez, S. F. (1998). Tourism, terrorism, and political instability. *Annals of Tourism Research*, 25(2), 416–456. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00093-5](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00093-5)
- Surugiu, C., Leitão, N. C., & Surugiu, M. R. (2011). Modeliranje panel podataka medunarodne turističke potražnje: Slučaj rumunjske. *Ekonomika Istrazivanja*, 24(1), 134–145. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2011.11517450>
- Tan, G. W.-H., & Ooi, K.-B. (2018). Gender and age: Do they really moderate mobile tourism shopping behavior? *Telematics and Informatics*, 35(6), 1617–1642. <https://doi.org/10.1016/J.TELE.2018.04.009>
- Tarı, R. (2011). *Ekonometri (7.)*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

- The World Bank. (2019). Retrieved April 14, 2019, from <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators#>
- Trading Economics. (2019). Retrieved April 14, 2019, from <https://tradingeconomics.com/russia/corruption-index>
- Tribe, J. (2011). *The economics of recreation, leisure and tourism* (4th ed.). Oxford: Butterworth-Heinemann. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/book/9780080890500/the-economics-of-recreation-leisure-and-tourism#book-info>
- UNDP. (2019). Global Human Development Reports. Retrieved April 24, 2019, from <http://hdr.undp.org/en/countries>
- United Nations. (2017). *International Migration Report 2017*. New York. <https://doi.org/ST/ESA/SER.A/404>
- United Nations Development Programme. (2019). Global Human Development Indicators. Retrieved April 28, 2019, from <http://hdr.undp.org/en/countries>
- Ünlüönen, K., & Tayfun, A. (2015). *Ekonomi* (7. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ünlüönen, K., Tayfun, A., & Kılıçlar, A. (2014). *Turizm Ekonomisi* (4. basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- UNWTO. (2010). *Tourism Highlights*. Retrieved from <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284413720>
- UNWTO. (2018). *Tourism Highlights*. Retrieved from <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>
- UNWTO. (2019). *International Tourism Results and Prospects*.
- Uysal, M. (1998). The determinants of tourism demand: a theoretical perspective. In D. Ioannides & K. G. Debagge (Eds.), *The economic geography of the tourist industry: a supply-side analysis* (pp. 79–94). London and New York: Routledge.
- Uysal, M., & El Roubi, M. S. (1999). Artificial Neural Networks versus Multiple Regression in Tourism Demand Analysis. *Journal of Travel Research*, 38(2), 111–118. <https://doi.org/10.1177/004728759903800203>
- Uysal, M., & Hagan, L. (1993). Motivation of pleasure travel and tourism. In M. A. Kahn, M. D. Olsen, & T. Var (Eds.), *Encyclopedia of hospitality and tourism* (p. 830). New York: J. Wiley.
- Vanhove, N. (2011). *The economics of tourism destinations*. Elsevier. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/book/9780080969961/the-economics-of-tourism-destinations>
- Walle, Y. M. (2010). *Tourist Flows and Its Determinants in Ethiopia*. Ethiopian Development Research Institute, Addis Ababa, Ethiopia.
- Walsh, M. (1996). Demand Analysis in Irish Tourism.pdf. *Journal of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland*, XXVII(IV). Retrieved from <https://ulir.ul.ie/handle/10344/2413>
- Walsh, R. G., Sanders, L. D., & Mckean, J. R. (1990). The Consumptive Value Of Travel Time On Recreation Trips. *Journal of Travel Research*, 29(1), 17–24. <https://doi.org/10.1177/004728759002900105>
- Webb, A. J., & Chotithamwattana, C. (2013). Who Visits Thailand and Why ? An Econometric Model of Tourist Arrivals by Country of Origin. *Proceedings of 8th Asian Business Research Conference*, (April).

- Williams, A. M., & Hall, C. M. (2002). Tourism, migration, circulation and mobility. In C. M. Hall & A. M. Williams (Eds.), *Tourism and Migration: New Relationships between Production and Consumption* (pp. 1–52). Dordrecht: Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-017-3554-4_1
- Wooldridge, J. (2013). *Ekonometriye Giriş: Modern Yaklaşım* (4.). Ankara: Nobel.
- World Culture Encyclopedia. (2019). Retrieved April 11, 2019, from <https://www.everyculture.com/>
- Yang, Y., & Wong, K. K. F. (2012). The influence of cultural distance on China inbound tourism flows: a panel data gravity model approach. *Asian Geographer*, 29(1), 21–37. <https://doi.org/10.1080/10225706.2012.662314>
- Yap, G., & Allen, D. (2011). Investigating other leading indicators influencing Australian domestic tourism demand. *Mathematics and Computers in Simulation*, 81(7), 1365–1374. <https://doi.org/10.1016/j.matcom.2010.05.005>
- Yılmaz, Ö. D. (2007). Turizm Sektörünün Tanımı, Yapısı ve Özellikleri. In O. İçöz (Ed.), *Genel Turizm: Turizmde Temel Kavramlar ve İlkeler* (pp. 1–19). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Yuan, S., & McDonald, C. (1990). Motivational Determinates Of International Pleasure Time. *Journal of Travel Research*, 29(1), 42–44. <https://doi.org/10.1177/004728759002900109>
- Zhang, J., & Jensen, C. (2007). Comparative advantage. Explaining Tourism Flows. *Annals of Tourism Research*, 34(1), 223–243. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2006.08.004>